

Ольга Ніколенко
Наталія Рудніцька
Лідія Мацевко-Бекерська

Зарубіжна література

Підручник

5 клас

академія

Ольга Ніколенко
Лідія Мацевко-Бекерська
Наталія Рудніцька

Зарубіжна література

5 клас

Підручник
для закладів загальної
середньої освіти

РЕКОМЕНДОВАНО
Міністерством освіти
і науки України

а|

Київ
Видавничий центр «Академія»
2022

УДК 821(100).09(075.3)

Н63

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Ніколенко О.

Н63 Зарубіжна література : підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти / Ольга Ніколенко, Лідія Мацевко-Бекерська, Наталія Рудніцька та ін. — Київ : ВЦ «Академія», 2022. — 272 с. : іл.

ISBN 978-966-580-651-6

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5—6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудніцька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.).

© Ніколенко О., Мацевко-Бекерська Л.,
Рудніцька Н., Ковальова Л., Орлова О.,
Юлдашева Л., Туряниця В., Лебедь Д., 2022

© Штогрин В., дизайн-концепція,
палітурка, 2022

ISBN 978-966-580-651-6

У колі друзів Полліанни

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

Світ відкритий для допитливих. Хто цінує книжку, той знаходить у ній знання і мудрість, що допоможуть творити, йти назустріч незвіданому.

Цьогоріч ви почнете вивчати зарубіжну літературу. Вона цікава й захоплива, написана в різні часи представниками різних народів. Серед цього розмаїття є особлива книжка, що подарувала дітям та дорослим радість і непереможну віру в можливості людини, — повість американської письменниці Елеонор Портер «Полліанна». Її героїня Полліанна придумала ГРУ В РАДІСТЬ і навчила грати в неї всіх своїх друзів. Ви маєте чудову нагоду заприятелювати з нею і зробити Нову українську школу ШКОЛОЮ РАДОСТІ!

А з вами потоваришують герої та героїні багатьох творів. Тож будьте готовими до захопливих зустрічей!

Читайте найкращі книжки світу! З ними ви обов'язково досягнете успіху!

Авторський колектив

Як працювати з підручником

ДОРОГІ П'ЯТИКЛАСНИКИ І П'ЯТИКЛАСНИЦІ!

В основній школі у вас будуть нові навчальні предмети, серед них — «Зарубіжна література». Вивчаючи її, ви ставатимете компетентними читачами й читачками, які розумітимуть твір, його персонажів і авторський стиль. Це відбуватиметься поступово, бо жодні знання й уміння не приходять самі по собі.

Ми з вами будемо читати і вчитуватися в художні тексти, творчо їх сприймати, уявляти літературних героїв та героїнь і обговорювати все, що їх стосується. А ще навчимося розуміти світову літературу, і в цьому допоможе робота відповідно до рубрик підручника. Ось вони — знайомтеся!

Барви художнього твору розкриють моральну і художню глибину твору, який вивчатимете. **Готуємося до читання** — містить запитання і завдання, які спонукатимуть вас уважніше читати текст, зосереджуватися на важливому. **Читаємо з розумінням** — це художні твори (повністю, скорочено або в уривках), щодо яких ви застосуєте різні види читання (про себе, вголос, «ланцюжком», вразне, коментоване, в особах, повторне, вибіркове тощо). Рубрика,

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

яка названа словами поета Володимира Сосюри *Любіть Україну*, висвітлює взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, навчає любити й цінувати «своє», навчає шанувати «чуже». *Артемайданчик* познайомить із творами різних видів мистецтва, допоможе зрозуміти мову художніх образів. Під рубрикою *Теорія літератури* знаходитимете теоретичні знання, необхідні для розуміння творів. *Літературна мандрівка* відкриє багато нового із життя митців, історії їхніх творів, культури країн і народів світу. *У медіапросторі* зможете дізнатися про кінофільми, мультфільми та інші медіатексти, що стосуватимуться прочитаних творів. Напевно, вам захочеться створити власні медіатексти за мотивами прочитаного! Це так захопливо!

А ще ласкаво запрошуємо в *CLASSROOM*, де на уявній інтерактивній дошці розміщені різноманітні запитання й завдання. Щоб легше було зорієнтуватися, вони структуровані за видами діяльності:

УСНО (працюємо та обговорюємо усно)

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (аналізуємо, інтерпретуємо, оцінюємо)

ПИСЬМОВО (висловлюємося письмово, оцінюємо і коригуємо написане)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ (використовуємо цифрові технології)

ДОСЛІДЖЕННЯ (досліджуємо літературні, мовні явища та власне мовлення)

ВАША ТВОРЧІСТЬ (створюємо власні тексти чи медіатексти на підставі художніх творів)

ПРОЄКТ (розробляємо і презентуємо проєкт)

У КОМАНДІ (діємо в парі, групі, колективі)

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ (проєктуємо зміст твору на власний або відомий життєвий досвід, обмірковуємо свою життєву траєкторію, стосунки з людьми, роль культури і моральних цінностей у наш час).

До підручника створено електронні та мультимедійні матеріали, які ви знайдете у вільному доступі на спеціальній онлайн-платформі:

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/>

На сайті розміщені електронна хрестоматія (*E-text*), аудіохрестоматія (*Audio-text*), відеохрестоматія (*Video-text*), презентації (*Presentations*), експрес-уроки (*Express-lessons*), інтерактивні питання і завдання тощо. Ви зможете легко знайти їх або на платформі, або за допомогою QR-кодів. Вони зроблять процес читання цікавішим і захопливішим. Наша онлайн-платформа допоможе вам прочитати більше, ніж у підручнику, творів зарубіжних авторів, опрацювати теми для варіативного вивчення згідно з програмою (якщо ви оберете їх разом із учителем).

Книжки довкола нас! Книжки скрізь! Вони дають нам велику насолоду від читання і спонукають до особистого розвитку! Вітаємо вас у світі книжок!

Умовні позначення

Барви художнього твору

Літературна мандрівка

Читаємо з розумінням

У медіапросторі

Любіть Україну

Арт-майданчик

ВСТУП

Роль книжки в третьому тисячолітті

Народе мій, дитино ясночоло,
Живи й орудуй мовами всіма,
Бо кожна мова — твого духу школа,
Твоєї правди золота сурма.

Дмитро Павличко

1. Які книжки привернули вашу увагу протягом останнього часу? Чому?
2. Що впливає на ваш вибір творів для читання?
3. Якими цифровими ресурсами ви користуєтеся для розширення кола читання?

Навіщо читати книжки сучасному поколінню?

Тих, хто народилися після 2010 року, називають *поколінням Альфа*. *Альфа* — перша літера грецького алфавіту. Діти, які належать до покоління Альфа, кардинально відрізняються від представників усіх інших поколінь, і саме вони почнуть масштабне оновлення планети в усіх сферах.

Представники покоління Альфа вміють і можуть те, чого не вміли і не могли їхні батьки, бабусі й дідусі. Ідеться не тільки про гаджети, а й про те, як зробити цифрові технології частиною свого життя, важливим чинником мислення, поведінки й культури. Діти в наш час легко переходять із одного віртуального простору в інший, вправно користуються інтернет-послугами, здатні презентувати власні ідеї, застосовуючи різноманітні цифрові сервіси. Отже, життя покоління Альфа визначають передовсім цифрові технології та інтернет, без яких неможливий ані прогрес суспільний, ані прогрес індивідуальний.

Важливо усвідомити, що особливим духовним ресурсом кожної нації та особистості є читання художньої літератури. Читання від-

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

криває людині світ, допомагає пізнати інших людей і відчутти людське в собі. Воно пробуджує в душі прагнення до краси, добра і справедливості, вчить жити за совістю. Завдяки йому стають близькими і зрозумілими здобутки своєї культури і культур різних народів. Формуючи почуття гордості за свій народ, свою країну, читання дає усвідомлення того, що ми належимо до світової спільноти, доля якої залежить від рівня культури кожного і кожної з нас.

Види читання в цифрову добу. Усі ми читаємо по-своєму, бо всі різні. Але є правила й закономірності читання, які варто знати, щоб не тільки вміти знайти потрібну інформацію, а й отримати задоволення від читання.

Люди завжди читають з конкретною метою. Зважаючи на неї, виокремлюють такі види читання: переглядове, ознайомлювальне, вдумливе. *Переглядове читання* — це швидкий перегляд тексту, виявлення в ньому ключових слів або фактів. Під час такого читання ми визначаємо, що нового можемо дізнатися з тексту, чи варто його читати далі, наскільки текст буде корисним. Інколи достатньо прочитати заголовки, аби зрозуміти, про що йдеться в тексті. На деяких цифрових сервісах розміщують *теги (ключові слова)*, які дають уявлення про зміст матеріалу.

Ознайомлювальне читання використовують тоді, коли необхідно зрозуміти головну думку. Таке читання спрямоване на усвідомлення загального смислу прочитаного.

Вдумливе читання передбачає проникнення в глибини тексту, розуміння головної й другорядної інформації, значень слів, деталей тощо. У процесі вдумливого читання ми можемо декілька разів перечитувати фрази чи фрагменти, щоб краще їх зрозуміти. За такої потреби не варто поспішати, адже найважливіше — осягнути текст у всіх його смислових і стильових відтінках. Особливо це стосується художніх

творів, які дають не лише інформацію, а й особливе відчуття гармонії та краси, пробуджують уяву, співпереживання і мрію. Різновидами вдумливого читання є *коментоване читання* (із коментуванням окремих слів, епізодів), *повторне читання* (перечитування уривків тексту з інтерпретацією), *вибіркове читання* (знаходження уривків тексту відповідно до мети, поставленого запитання чи завдання).

Залежно від обставин, інтересів і потреб люди обирають спосіб читання — *мовчазне* (про себе) і *вголос* (виразне читання). З огляду на кількість осіб у процесі читання воно може бути *індивідуальним*, *парним* чи *колективним* («ланцюжком», в особах та ін.).

Читання художньої літератури завжди є творчим процесом, пов'язаним із співучастю в зображених подіях і житті персонажів, співпереживанням й естетичним сприйняттям усього вираженого в слові. Для кращого розуміння творів зарубіжних авторів необхідно постійно цікавитися життям і традиціями різних країн та народів, збагачувати свій читацький досвід. І обов'язково уявляти, мріяти, фантазувати!

● Теорія літератури

Зарубіжна література — сукупність різних національних літератур від давнини до сучасності. Національні літератури впродовж віків зберігають свою самобутність, бо виражають унікальність кожного народу. Як і народи, вони взаємодіють, взаємозбагачуються і є загальнолюдською цінністю.

Національна бібліотека України для дітей

У Національній бібліотеці України для дітей зібрано понад 500 тисяч книг, журналів, кінофільмів, аудіозаписів, ком-

Національна бібліотека України для дітей. Сучасне фото

пакт-дисків. Бібліотеку засновано 1967 року, нині вона активно працює в реальному й віртуальному просторі. Послугами бібліотеки щорічно користуються понад 20 тисяч дітей і дорослих. Унікальною є колекція рідкісних і цінних видань, серед яких — книги й журнали для дітей XIX — першої половини XX століть. *Зайдіть на сайт Національної бібліотеки України для дітей. Які послуги надає бібліотека? Які проєкти для дітей реалізує? Що корисного ви знайшли для себе на сайті?*

Вони вміли оживлювати книжки!

Один із найкращих фільмів сучасності про любов до читання — це стрічка «Чорнильне серце», створена за мотивами однойменного твору німецької письменниці Корнелії Функе (режисер Ієн Софтлі, Німеччина, Велика Британія, США, 2008 р.). Дівчинка Меггі та її батько Мо дуже люблять художню літературу. Колись Мо читав одну цікаву книжку так виразно, що її персонажі раптом ожили... А разом із добрими персонажами ожили й злі сили. У фантастичному світі розгорнулася справжня битва, результат якої залежить лише від уяви... *Що з того вийшло — дізнайтеся, подивившись захопливий кінофільм!*

Постер до кінофільму «Чорнильне серце» (режисер Ієн Софтлі, Німеччина, Велика Британія, США, 2008 р.)

Чому майбутнє залежить від бібліотек, читання та уяви?

Ніл Гейман, сучасний англійський письменник, автор романів і коміксів, у 2012 році прочитав у Лондоні лекцію «Чому наше майбутнє залежить від читання». У ній він звернувся до молоді з палким закликком читати й уявляти, а також усвідомити важливу роль бібліотек. Ось уривок із його лекції:

Ніл Гейман

«Бібліотеки — це свобода. Свобода читати, свобода думок, свобода спілкування. Це освіта (що не є процесом, який зупиняється в день, коли ми закінчуємо школу або університет), це розваги, це створення безпечних просторів, а також доступ до інформації. (...) Бібліотеки — це місця, до яких люди йдуть за інформацією. Книги — це тільки верхівка інформаційного айсберга: вони зберігаються там, і бібліотеки можуть надати вам книжки вільно та легально. Зараз діти беруть книжки в бібліотеках значно більше, ніж будь-коли раніше. Книжки усіх видів: паперові, цифрові, аудіо. (...) Бібліотека — це місце, яке є сховищем інформації, яке дає кожному громадянину рівний доступ до неї. Це дружній простір. Це безпечне місце, прихисток від світу. Бібліотеки справді є воротами у майбутнє» (*Переклад Валентини Васильченко*).

CLASSROOM

Усно

1. Прочитайте уривок із лекції Ніла Геймана «Чому наше майбутнє залежить від читання», застосовуючи швидке переглядове читання (про себе), і створіть теги слів (3—5) до цього уривка.
2. Прочитайте ще раз цей текст виразно вголос і визначте його головну думку.
3. Прочитайте речення, у яких ідеться:
  - а) про роль бібліотек у житті людини;
  - б) про свободу мислення;
  - в) про бібліотеки як сховище інформації.

Аналіз та інтерпретація

4. Прочитайте уривок із лекції Ніла Геймана «ланцюжком», коментуючи кожне речення.
5. Із якими твердженнями автора ви погоджуєтеся, а з якими не погоджуєтеся? Поясніть свою відповідь.
6. Яка думка з прочитаного тексту, на ваш погляд, є найважливішою? Прочитайте її виразно ще раз. Прокоментуйте.

Письмово

7. Про що не сказав Ніл Гейман? Сформулюйте власні 1—2 речення про роль бібліотек у третьому тисячолітті.

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету з'ясуйте форми існування книжок у цифрову добу. Наведіть приклади сучасних цифрових книжок.

Дослідження

9. Здійсніть опитування: які книжки читають ваші однолітки і що читали дорослі люди з кола ваших знайомих у вашому віці? Результати опитування порівняйте.

Ваша творчість

10. Створіть пост для соцмереж про користь читання або про наслідки нечитання художньої літератури.

Проект

11. Намалюйте й прокоментуйте проект «Бібліотека майбутнього».

У команді

12. Робота в групах. Сформулюйте 2—3 запитання до уривка з лекції Ніла Геймана. Поставте їх іншим групам.

Життєві ситуації

13. Розкажіть про бібліотеку, послугами якої ви особисто користуєтеся. Як часто звертаєтеся до бібліотеки? Які бібліотечні ресурси вам необхідні?

1

[https://
academia-
nikolenko-5klas.
com.ua/](https://academia-nikolenko-5klas.com.ua/)

Скарбниця народних казок

Казки народів світу: різновиди та ознаки

У народних казках люди вчилися розуміти світ і природу, мріяти й перемагати зло. Це поезія, що здатна зцілити найчерствішу душу.

Михайло Максимович

Чи любите ви народні казки? Чому? Назвіть найулюбленіші. До культури якого народу вони належать? Які події або явища в них відображені? Поясніть, чому ці твори називають народними.

Що таке фольклор?

Дуже давно, коли ще не було писемності, у людей виникала потреба розповісти про те, що вони побачили, пережили, відчували. Ці оповідки передавали з уст в уста, нерідко в супроводі танцю, у пісенній формі. Люди наділяли слово особливою силою, вірили, що воно здатне втихомирити природні стихії, вмовити богів, посприяти гарному врожаю. Так у різних куточках світу виникла *усна народна творчість*, або *фольклор*. З появою писемності фольклорні твори почали записувати, щоб ми з вами змогли їх прочитати. Найпоширенішими жанрами фольклору є *прислів'я, приказки, загадки, пісні, легенди, казки* та ін.

Фольклорні твори не мають одного автора, бо створював їх народ, тобто *колективний автор*. Ми завжди впізнаємо ці твори за традиційними ознаками: зачин, звернення до слухачів, повтори, словесні звороти, народна лексика тощо. А головне — у фольклорних творах ми знаходимо інформацію про те, як люди уявляли справедливість,

Рут Сандерсон. Ілюстрація до казки
«Попелюшка». 2002 р.

Микола Залевський. Ілюстрація
до казки «Хлопчик-Мізинчик». 1978 р.

правду, добро і все, що цьому суперечило. Зміст цих уявлень вони втілювали в персонажах, подіях, явищах природи. Усна народна творчість має повчальний зміст, і кожне покоління відкриває в ній щось важливе для себе.

Казка як жанр фольклору. У народних казках люди намагалися пояснити залежність свого життя від сил природи, тварин, рослин й усього, що їх оточувало. У казках відображені їхні чесноти й вади, уявлення про добрі й лихі сили. В основі казок — захопливі розповіді про вигадані події та явища, які люди сприймали як реальні. У казках діють персонажі, які не мають прізвищ, а інколи — навіть імен. Це лише загальні образи, втілення народних уявлень (лис, вовк, шакал, король, Іван — селянський син, царівна, принц та ін.). Місце, де відбуваються події, і час також точно не вказані («в одному царстві», «в одному селі», «тоді, коли ще звірі говорили»). Казкові персонажі опиняються в ситуаціях, які випробовують їхні характери, волю, фізичну силу. Фантастичні сили шкодять або допомагають їм, а світ природи і світ людський зближуються настільки, що люди, тварини й рослини розуміють одне одного. Добро в боротьбі зі злом завжди перемагає. Персонажі, які діють на боці добра, правди і справедливості, з честю долають усі випробування.

Починаючи читати казку, ми налаштовуємося на захопливу мандрівку незвичайними світами, зустрічі з дивовижними героями. У всіх казок однакова будова: *зачин* (початок твору), *основна частина* (розповідь про події та дійових осіб), *кінцівка* (підсумок того, про що йшлося, характерні казкові вислови). Казкам притаманна особлива художня мова.

Різновиди народних казок. За змістом і художніми особливостями казки поділяють на три види: про тварин, чарівні, соціально-побутові.

Казки про тварин. Головні персонажі в них розмовляють і діють, як люди. У давнину розповідачі наділяли тварин людськими якостями (вовк — жадібний, лисиця — хитра, заєць — боягузливий тощо). Так давні люди втілювали свої уявлення не тільки про природний, а й про людський світ. Однією з найдавніших казок про тварин є індійська казка «*Фарбований шакал*», що увійшла до збірки «Панчатантра».

Чарівні казки. Такі казки ще називають *фантастичними, героїко-фантастичними*. Чарівність виявляється в усьому. Персонажі зустрічаються із фантастичними істотами (Дракон, Змій, Баба Яга, Чудовисько тощо), потрапляють у незвичайні ситуації. Час і простір, де відбуваються події, теж незвичайні (підводне царство, країна ельфів тощо). Герої та героїні долають неймовірні випробування. Перемогу над злом їм завжди допомагають здобувати чарівні предмети (жива і мертва вода, чарівні меч, паличка, яблуко, літаючий килим, чоботи-сороходи, шапка-невидимка тощо), а також персонажі, які здатні творити дива. В основі сюжету чарівних казок — подорож, розгортання дії в дорозі або в пошуку чогось чи когось. За свої чесноти герої та героїні в нагороду отримують любов, щастя й багатство.

Соціально-побутові казки. Основну увагу в соціально-побутових казках зосереджено на повсякденному житті людей і стосунках між ними. Вони прославляють розум, працьовитість, доброту, здатність протистояти складним обставинам, боротися за кохання та щастя. Їхніми персонажами є: кмітливий солдат, наймит, бурлака, селянин, мандрівник; бідна дівчина (мудра й працьовита), дурень, який виявився найрозумнішим; падчерка, яку гноблять

videotext

Кость Лавро.
Ілюстрація до казки
«Котик і півник». 2008 р.

Рут Сандерсон.
Ілюстрації до казки
«Попелюшка». 2002 р.

мачуха та її донька; сварлива жінка; багатий, але нерозумний пан та ін. Нерідко діють узагальнені образи: Правда, Кривда, Доля, Лихо, Щастя. Соціально-побутові казки насичені реаліями людського побуту (речі вжитку, їжа, посуд, помешкання, одяг тощо). Простір і час теж здебільшого конкретні, а мова персонажів — індивідуалізована.

● Теорія літератури

Фольклор (англ. *folk* — народ, люди і *lore* — мудрість, знання), або **усна народна творчість, усна народна словесність, народно-поетична творчість**, — сукупність творів колективного походження, що виникли в глибоку давнину, існували в усній традиції як утілення народних уявлень (про світ, природу, моральні якості тощо) та ідеалів.

Народна казка — епічний сюжетний твір про вигадані події та явища, які сприймаються й розповідаються як реальні.

За що ми любимо українські казки?

Головними джерелами народної моралі є повага й любов до праці та волі. Це відтворено в українських народних казках, персонажі яких — вправні, кмітливі люди праці (коваль, селянин, хлібороб, жінка або дівчина-трудівниця) і борці за волю (козак, гайдамака). У них особливо важливі повага до свого родоводу, цінність сім'ї, ідеали добра і краси. Тому ці казки завжди засуджують тих, хто не шанує своїх батька й матір, живе нечесно, дбає тільки про себе, порушує слово.

Назвіть відомі вам українські народні казки, визначте їх різновиди та утверджені в них цінності.

Три горішки для Попелюшки

Народна казка про Попелюшку відома у викладі Шарля Перро, братів Якоба і Вільгельма Ґрімм та ін. Вона має понад тисячу інтерпретацій у різних народів світу. Одна з них — чудовий кінофільм «Три горішки для Попелюшки» (режисер Вацлав Ворлічек, 1973 р.). Тут, як і в народній казці, діють зла мачуха, її пихата донька, король та королева, принц, який закохався в бідну падчерку, котра постала перед ним в образі загадкової красуні. Та все ж таки кінофільм і казка різняться. *Перегляньте цей фільм і віднайдіть відмінності. Що додали автори цієї стрічки до характеристики казкових персонажів?*

Кадр із кінофільму «Три горішки для Попелюшки». Режисер Вацлав Ворлічек, Чехія, Німеччина, 1973 р.

У гості до Волта Діснея

Уперше казку про Білосніжку і семеро гномів записали й опублікували 1812 року німецькі збирачі фольклору Якоб і Вільгельм Ґрімм. А 1937 року всесвітньо відомий режисер і продюсер Волт Дісней зняв перший у світі анімаційний фільм «Білосніжка і семеро гномів». А ще він мріяв про створення парку розваг, де було б відтворено все те, що є в мультфільмах і казках. Такий парк відкрито 1955 року в м. Анагаймі (штат Каліфорнія, США). Його називають Діснейленд (англ. *Disneyland*). *Здійсніть віртуальну екскурсію Діснейлендом. Яких казкових персонажів ви впізнали? Що ви про них знаєте?*

Волт Дісней і сім гномів.
1937 р.

Замок Попелюшки (Діснейленд).
м. Анагайм (США). Сучасне фото

CLASSROOM

Усно

1. Розкажіть вашу улюблену народну казку. Визначте її різновид і характерні ознаки. Дайте оцінку вчинкам персонажів.
2. Уявіть, що вас запросили на телебачення як ведучого або ведучу шоу-програми про читацькі вподобання сучасних дітей. Підготуйте 3—5 запитань для юної аудиторії щодо народних казок. Обговоріть їх у класі.

Аналіз та інтерпретація

3. Назвіть героїв та героїнь народних казок, із яких хочеться брати приклад. Чого вони навчили вас особисто? Які їхні чесноти та якості ви хотіли б виховати в собі?

Письмово

4. Напишіть лист улюбленому казковому героєві або героїні. Порадьтеся з ними щодо події чи ситуації, у яку ви потрапили в реальному житті.

Цифрові технології

5. У сучасному світі люди спілкуються за допомогою повідомлень-меседжів, які пересилають одне одному в різних додатках: вайбері, месенджері, директі тощо. Уявіть собі,

що казкові герої та героїні також могли б писати такі повідомлення. Створіть діалог казкових персонажів у вигляді ланцюжка повідомлень-меседжів (сучасною мовою).

Дослідження

6. За допомогою інтернету з'ясуйте, як називають відомих вам персонажів казок народів світу (Попелюшка, Білосніжка, гноми, фея, Кіт у чоботях, Дракон, чарівник або чарівниця та ін.). Напишіть їхні імена або назви мовами, які ви вивчаєте в школі.
7. Здійсніть дослідження на тему «Добрі та злі персонажі народних казок» (на матеріалі усної народної творчості однієї країни або народу за вибором). Доберіть світлини, створіть презентацію, підготуйте повідомлення.

Ваша творчість

8. Створіть 1—2 малюнки або комікс за народною казкою, яку ви прочитали. Розкажіть про епізоди, відображені на малюнках чи в коміксі, від імені героїні або героя казки.

Проект

9. Запропонуйте власний проект оновлення парку Волта Діснея. Яких ваших улюблених героїв та героїнь народних казок ви порадили б керівникам Діснейленду «залучити» до роботи в парку? Які нові казкові майданчики відкрили б?

У команді

10. Гра «Хто краще знає чарівні казки?». Об'єднайтеся в кілька команд. Кожна команда має усно описати 1—2 чарівні предмети, про які йдеться в народній казці. Інша команда повинна вгадати назву твору.

Життєві ситуації

11. Як ви думаєте, чи завжди добро перемагає зло в реальному світі? Що стоїть на заваді силам добра?
12. Уявіть пригоди Попелюшки в сучасному світі. Розкажіть про них мовою казки, використовуючи художні засоби. Як ви вважаєте, чи може Попелюшка досягти щастя в наш час? Хто або що може їй допомогти?

Японська народна казка

Зроби все, що можеш, а в усьому
іншому покладайся на долю.

Японська мудрість

1. Що ви знаєте про Японію та її культуру? Покажіть країну на мапі світу.
2. Назвіть 2—3 японські слова, які використовують в українській мові. Поясніть їхнє значення.

Японія — одна з найрозвинутіших країн світу. Розташована на островах (майже 7000), що огинають східну частину Азії. Населення становить понад 130 мільйонів. Мешканці цієї країни шанують давні традиції. І хоча поїзди в Японії рухаються зі швидкістю 300 кілометрів на годину, авіалайнери долають відстань до будь-якої країни за кілька годин, а до інтернету можна під'єднатися прямо на вулиці, звичаї японців не змінюються століттями.

Найкоштовнішим скарбом Японії є фольклор, який виражає при-
таманне японському народові поетичне бачення світу. Предметом
його особливого поклоніння є природа — втілення простоти й доско-
налості, постійного оновлення й вічності буття.

Японці люблять усе живе. У їхній культурі природа і людина —
єдине ціле. Персонажі-люди добре розуміють мову птахів і звірів,

Токіо. Сучасне фото

Японські дівчата. Сучасне фото

діють спільно, в злагоді, разом перемагають страшних чудовиськ. Любов і повага до природи колоритно відображені в казках «*Момотаро, або Хлопчик-Персик*», «*Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик*», «*Жабка з Кіото і жабка з Осаки*», «*Як мишку віддавали заміж*», «*Черепаха й кабан*» та ін.

Різноманіття японських казок представляють: казки про героїв та їхні вчинки; про тварин; іронічні казки про дурнів, брехунів, хитрунів; страхітливі казки про привидів, таємне зникнення людей; про різні дива, незвичайні речі, події.

Японські казки дуже поетичні. Їм властиві відчуття єдності людини з природою, у них багато картин, які розкривають національні обряди та свята, господарську діяльність народу. Українською мовою японські казки переклали Іван Дзюб, Олександр Бондар, Євген Литвиненко та ін.

Любов до природи – національна особливість японців

Ніде у світі до квітів не ставляться з такою любов'ю, як у Японії. *Ікебана* — давнє японське мистецтво складання символічних композицій із квітів та інших рослин. Найважливіші свята в Японії пов'язані з природними циклами: споглядання *сакури* (вишні), милування хризантемами, свято червоного кленового листа та ін. Стіни помешкань японці прикрашають *какемоно* — довгими смугами паперу із зображенням явищ природи. Улюбленою темою для створення картин, а також для розпису *кімоно* (традиційного японського вбрання) є при-

Кацусіка Хокусай. Вид на Фудзі з гори Готен'яма біля річки Сінаґава. 1832 р.

Цвітіння персиків у Японії. Сучасне фото

родний світ. Навіть страви японці прикрашають квітами, що акцентує зв'язок людини й природи.

Момотаро, або Хлопчик-Персик

Природа є основою світосприйняття японців. Тому походження персонажів казкових творів та їхні пригоди нерідко пов'язані саме з природними явищами. У казці «Момотаро, або Хлопчик-Персик» чудесне народження героя пов'язане з плодом персика, який плив річкою. І персик, і вода є проявами вічної природи, яка здатна постійно оновлюватися і давати силу людям. Момотаро отримав силу саме від природи, яка допомагає йому ставати все дужчим і вищим: «З'їсть одну чашку рису — стає вищим, з'їсть другу — стає ще вищим». Рис — теж дар природи, який дуже люблять японці. Його вживають замість хліба, до нього особливо шанобливе ставлення. Рис дає силу і казковому героєві, який вирушає підкоряти Острів Чудовиськ. Невипадково йдеться про Острів, адже Японія розташована на островах, тому шлях Момотаро зумовлений географічним розташуванням країни. Як і герої чарівних казок усіх народів світу, Момотаро сміливо вступає в битву із чудовиськами. Йому допомагають вірні товариші — звірі (пес, мавпа) і птах (фазан).

Додому він повертається переможцем, адже поборов зло, і його батьки пишаються цим. «Наш Момотаро найсмівливіший у Японії!» — радіють вони, бо син не осоромив честь свого дому і свого роду.

Невідомий художник.
Ілюстрація до казки «Момотаро,
або Хлопчик-Персик». XIX ст.

Традиційний будинок японців.
Сучасне фото

У японській культурі дід має особливе значення і до нього ставляться з великою шаную. У дід не можна заходити з поганими думками і намірами.

Момотаро, або Хлопчик-Персик

1. У процесі читання казки випишіть незнайомі слова і з'ясуйте їхнє значення за допомогою інтернету.
2. Зверніть увагу на зображення побуту й життя японців. Які речі та явища свідчать про те, що події відбуваються саме в Японії?

Давно колись жили собі дід і баба. От одного дня дід і каже:

— Чуєш, стара? Я б так хотів, щоб у нас були діти!

— Авжеж, старий, це була б невимовна радість! — відповідає баба. Зітхнули вони і взялися до роботи: дід пішов збирати хмиз у гори, а баба — прати білизну в річці.

Пере вона білизну, пере, коли дивиться — злегка погойдуючись, пливе річкою великий-великий персик.

«Мабуть, дуже смачний!» — подумала баба і, виловивши персик з води, понесла додому.

Прийшов дід увечері з хмизом.

videotext

Японська лялька Момотаро.
Сучасне фото

Свято рису. м. Сайтама (Японія).
Сучасне фото

— Гарний персик, чудовий!

— То, може, покуштуємо? — запитала баба і взялася різати персик ножем.

Та раптом сталося чудо — щойно торкнулася вона персика, як щось закричало: «Ой, болить!» — із персика вистрибнув опецькуватий хлопчик.

— Ото несподіванка! — вигукнув дід.

— Це, певно, боги нам його послали! — зраділа баба.

Дід і баба назвали хлопчика Момотаро, тобто Хлопчик-Персик.

Момотаро ріс як на дріжджах: з'їсть одну чашку рису — стає вищим, з'їсть другу — стає ще вищим. По недовгім часі він перетворився на прегарного юнака.

Одного дня впав Момотаро на коліна перед дідом і бабою та й каже:

— Я вирушаю підкоряти Острів Чудовиськ. Спечіть мені, будь ласка, найбільших у Японії *просяних коржів*¹.

— Ну що ж, щасливої тобі дороги! Тільки пильнуйся!

Баба спекла хлопцеві найбільших у Японії смачних коржів, а дід подарував йому хустину — зав'язувати голову, щоб піт не стікав на чоло, шаровари і меч.

На околиці села Момотаро зупинив собака й спитав:

— Момотаро, куди це ти вирядився?

— Підкоряти Острів Чудовиськ.

Свято рису. м. Сайтама (Японія).
Сучасне фото

Японська іграшка Момотаро.
Сучасне фото

¹Просяний корж — тут: традиційна страва; її виготовляють із борошна проса та особливого сорту рису.

— Тоді і я піду з тобою. Тільки дай мені найбільшого в Японії коржа.

— Гаразд, будь моїм слугою, — сказав Момотаро, вийняв з торби просяного коржа і дав собаці.

Тепер вони йшли вдвох.

У передгір'ї зустрівся їм фазан.

— Момотаро, дай і мені просяного коржа, — попросив він.

— Гаразд, бери коржа і будь моїм слугою!

Коли Момотаро з двома слугами опинився глибоко в горах, трапилася їм по дорозі мавпа.

— Момотаро, і я хочу стати твоїм слугою!

— Гаразд, ось тобі корж!

Нарешті добулися вони вчотирьох до Острова Чудовиськ.

Перед великою чорною брамою стояв вартовий — червоношкіре чудовисько.

Фазан злетів у повітря і видзьобав йому око. А тим часом мавпа перестрибнула через браму і відсунула засув.

— Я — найсмівіший у Японії Момотаро! Чудовиська, приготуйтеся до бою! — піднявши меч, закричав Момотаро і вбіг у двір.

— Рятуйте! — заверещав вартовий і, затуляючи око лапою, побіг до своїх.

— Що це за Момотаро?! Ану забирайся геть! — закричали чудовиська, вистромивши вперед залізні списи.

Та фазан кинувся дзьобати їм очі своїм довгим дзьобом, мавпа — дряпати обличчя кігтями, а собака — кусати за ноги.

— Ой, болить! Рятуйте! — волали переможені чудовиська, їхній вожак упав навколішки перед Момотаро і заблагав:

— Прошу тебе, не вкорочуй нам життя! Віднині ми перестанемо чинити людям зло. А за це віддамо тобі всі скарби.

— Гаразд, нехай буде по-твоему, — погодився Момотаро.

Чудовиська навантажили візок скарбами, і троє слуг Момотаро притягли його в село.

— А таки наш Момотаро найсмівіший у Японії! — раділи дід і баба, плескаючи в долоні.

(Переклад Івана Дзюба)

presentation

Самурай – людина, яка чесно служить

У японських казках герої наділені особливою силою й мужністю, на них постійно очікують небезпечні випробування. Вони віддано служать своїм господарям. Служба — це

їхня праця. Від слова «служити» (у японській мові — сабурау) походить слово «самурай», тобто людина, котра служить; у давній Японії — воїн. Він сміливо вступав у боротьбу з ворогами свого господаря, а також ворогами його дому, захищав мечем (а меч — символ сили, честі, гідності) тих, кому присягався на вірність. У японській культурі є поняття «*ripi*» — обов'язок того, хто служить вірно й чесно. Японець не може порушити цей святий обов'язок, як і дане ним слово.

Японський хлопчик у національному вбранні. Сучасне фото

Момотаро в образотворчому мистецтві

Відомі японські художники створили чимало ілюстрацій до народної казки про хлопчика Момотаро. Санто Коден (1781—1816) зобразив Момотаро в момент, коли він показує своїм супутникам чарівний молоток. А Утаґава Хіросіґе (1797—1858) в одному зі своїх акварельних малюнків до казки майстерно відтворив розкриття персика та народження з нього Момотаро.

express

Санто Коден. Момотаро та його супутники-тварини. 1804 р.

Утаґава Хіросіґе. Ілюстрації до казки «Момотаро, або Хлопчик-Персик». 1850 р.

Торкнувся цієї теми й український художник Віктор Гаркуша (нар. 1980), зобразивши Момотаро володарем усіх земних стихій, до якого всі живі істоти ставляться як до божества.

Віктор Гаркуша. Ілюстрація до казки «Момотаро». 2014 р.

CLASSROOM

Усно

1. Поділіть текст казки «Момотаро, або Хлопчик-Персик» на частини, назвіть кожну з них.
2. Чим Момотаро відрізняється від звичайних дітей? Що допомагає йому змінюватися?
3. Який подвиг здійснив Момотаро? У чому полягає секрет його сили?
4. Поясніть назву казки. Як назва пов'язана з традиціями японців?

Аналіз та інтерпретація

5. Розкрийте стосунки людини й природи в казці «Момотаро, або Хлопчик-Персик».
6. Пригадайте українські чи інші європейські казки, у яких герой або героїня зустрічають звірів і птахів. Порівняйте ці твори з казкою «Момотаро, або Хлопчик-Персик». Чим вони різняться?

Письмово

7. Напишіть продовження казки про Момотаро.

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету доберіть японські прислів'я та приказки, що стосуються подій і вчинків персонажів у казці «Момотаро, або Хлопчик-Персик».

Дослідження

9. За допомогою інтернету та довідникової літератури знайдіть інформацію про острови Японії. Які з них є найбільшими? Висловіть власне припущення, звідки й куди йшов Момотаро боротися із чудовиськами. До речі, японці вважають батьківщиною Момотаро префектуру¹ Окаяма. Там є навіть пам'ятник персонажам казки. Як ви гадаєте, чому?

Ваша творчість

10. *Манга* — різновид коміксів у Японії. Створіть у стилі манга власний комікс за сюжетом казки «Момотаро, або Хлопчик-Персик».

Проект

11. Підготуйте проєкт на тему «Традиційне вбрання чоловіків і жінок у Японії». Доберіть світлини. Розкажіть, у що могли бути вдягнені персонажі-люди у творі «Момотаро, або Хлопчик-Персик» (дід, баба, Момотаро). Назвіть елементи їхнього вбрання.

У команді

12. Галерея фактів «Чи знаєте ви, що в Японії...». Об'єднайтеся в групи, доберіть 1—2 цікавих факти про Японію в давнину і в наш час (помешкання, їжа, традиції, спосіб життя тощо). Підготуйте стислі повідомлення в супроводі світлин.

Життєві ситуації

13. Які традиційні свята українців пов'язані з природою? Розкажіть про одне з них.
14. Визначте подібність і відмінність у ставленні українців і японців до природи.
15. Що корисного можна запозичити в японців?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

¹Префектура — адміністративно-територіальна одиниця в Японії.

Якоб (1785–1863) і Вільгельм (1786–1859) Ґрімм

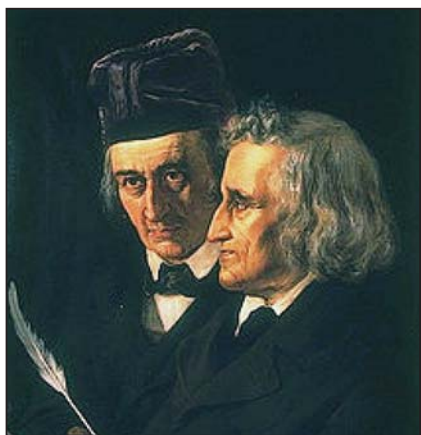
Казка багатогранно і завжди
по-новому радує волю,
зворушує та навчає.

Якоб і Вільгельм Ґрімм.

Передмова до видання 1819 р.

В історії кожної країни є діячі, яких називають геніями нації. Такими в культурі Німеччини є Якоб і Вільгельм Ґрімм, котрі здійснили великий духовний подвиг заради свого народу. Що ж вони зробили? За що їх шанують донині в Німеччині й у всьому світі?

Брати Ґрімм народилися в м. Ганау (Якоб — 4 січня 1785 року, Вільгельм — 24 лютого 1786 року). Найплідніший період життя вони провели в м. Касселі, де понад двадцять років працювали в Гессенській федеральній бібліотеці. Якоб і Вільгельм не лише впорядковували різні видання, а й долучилися до дослідницької діяльності. Їх цікавило все, що було пов'язане з німецькою мовою і культурою.

Елізабет Єріхау.
Брати Ґрімм. 1855 р.

У той час Європа потерпала від воєнних дій, розпочатих у різних країнах Наполеоном — імператором Франції. Ці історичні події називають *наполеонівськими війнами* (1803—1815). Унаслідок походів Наполеона загинуло багато людей, чимало міст і селищ було зруйновано. Були й інші неоправдані втрати — духовні. На захоплених французьким військом територіях були заборонені рідна мова і культура. Таке сталося і з Німеччиною. Німецька мова та культурні здобутки опинилися під загрозою знищення. Брати Ґрімм були справжніми патріотами

Пам'ятник братам Грімм.
м. Гану (Німеччина)

Бібліотека, де працювали Я. і В. Грімм (нині — міська ратуша). м. Кассель (Німеччина). Сучасне фото

своєї батьківщини, тому вирішили захистити найцінніший скарб нації — усну народну творчість.

Майже тринадцять років Якоб і Вільгельм Грімм у вільний від роботи час мандрували шляхами Німеччини, зустрічалися із селянами, ремісниками, які розповідали їм цікаві історії. Брати дбайливо записували їх. Назбиравши багато народних оповідок, вони в 1812 році видали збірку «Казки для дітей і родини». Якоб і Вільгельм Грімм вважали, що в такий спосіб можна підтримати дух народу й зробити його сильнішим задля опору ворогові. У 1815 році було опубліковано другий том казок, упорядкованих братами Грімм. Усього вони зібрали понад 200 казок.

Коли ми кажемо «казки братів Грімм», то маємо пам'ятати, що це не авторські (літературні) казки, а саме народні. Не Якоб і Вільгельм їх створили, вони їх зібрали, обробили й видали. Отже, брати Грімм були невтомними збирачами фольклору — *фольклористами*. Їхній

Невідомий художник. Брати Грімм слухають казки. XIX ст.

«Казки для дітей і родини».
Перше видання. 1812 р.

духовний подвиг полягає в тому, що вони зберегли для майбутніх поколінь німецьку народну творчість.

Якоб і Вільгельм Ґрімм були також талановитими дослідниками рідної мови. Вони створили «Словник німецької мови» і «Німецьку граматику». У тяжкий для своєї країни час показали приклад відданої боротьби за національні цінності.

Герман Ґрімм, син Вільгельма Ґрімма, у спогадах про свого батька і дядька писав: «Для них існувала одна *Німецька Батьківщина*, переможна велич якої вимагала самопожертви. (...) Їхнім прагненням було зберегти все, що могло стати пам'ятником німецькому духу».

● Теорія літератури

Сюжет (фр. *sujet*) — послідовність подій у літературному творі.

Сюжети, які мандрують

Деякі майже однакові сюжети трапляються в різних народів світу. Їх називають *мандрівними*. Звісно, вони не абсолютно тотожні, а трохи видозмінені відповідно до національного середовища. У казках, зібраних братами Я. і В. Ґрімм, є чимало мандрівних сюжетів. Наприклад, про дідову і бабину доньку, про ледачу і роботящу дівчину (або парубка), про Попелюшку і злу мачуху, про Білосніжку і гномів, про вовка і сімох козенят, про рибалку і рибку та ін. *Пригадайте, у яких творах, кінофільмах, мультфільмах вам траплялися ці мандрівні сюжети.*

Невідомий художник. Попелюшка приміряє черевички. XIX ст.

Українські збирачі фольклору

Брати Я. і В. Ґрімм своєю діяльністю подали приклад збирачам фольклору в інших країнах, зокрема українським фольклористам, які почали активну діяльність у XIX ст. Першим українським фольклористам було нелегко, адже Україна перебувала під гнітом Російської імперії й українське слово було під заборонаю. Але це не зупиняло їх. У

1834 році Михайло Максимович видав збірку «Українські народні пісні». У 1870 році світ побачили «Народні південноруські казки» Івана Рудченка, а в 1876 році були видані «Малоруські народні сказання та оповідки», впорядковані Михайлом Драгомановим. Українські казки збирали й записували Павло Чубинський, Борис Грінченко, Степан Руданський. Кожен із них боровся за те, щоб український народ мав свою мову і культуру.

Пані Метелиця

Перше видання «Казок для дітей і родини» вийшло у 1812 році. Його Я. і В. Грімм присвятили маленькому хлопчикові Фраймунду, який народився в їхніх близьких друзів — Людвіга і Беттіни фон Арнім. Вони часто зустрічалися, обговорювали різноманітні питання, які стосувалися збереження німецької мови й культури, виховання дітей. У 1805 році Людвіг фон Арнім і Клеменс Brentано видали збірку народних пісень «Чарівний ріг хлопчика». Отже, всі вони були палкими патріотами, любили усну народну творчість і боролися за її збереження. Брати Грімм прагнули, щоб зібрані ними твори приносили дітям радість, щоб вони не тільки тішились казками, а й зростали на хороших прикладах із народної мудрості.

Назва казки «Пані Метелиця» німецькою мовою звучить як «Фрау Холле». У Німеччині її вважають відповідальною за природ-

Петер Едуард Штрюлінґ.
Людвіг фон Арнім. 1805 р.

Людвіг Еміль Грімм.
Беттіна фон Арнім.
1802 р.

Робота Беттіни фон Арнім.
Папір, ножиці

Джейн Ворд. Матінка
Холле. 2005 р.

Антон Пек. Криниця фрау Холле. 1955 р.

ні явища, пов'язані з водою, — сніг, хурделицю, кригу тощо. Коли падає сніг, німці кажуть: «То фрау Холле готує собі постіль». А ще її вважали покровителькою добродесних дівчат і жінок. У давнину фрау Холле уявляли страшною бабою з великими зубами. Інколи навіть лякали нею дітей, мовляв, узимку можна й замерзнути, якщо «фрау Холле розсердиться».

Пані Метелиця в народній фантазії була не лише суворою, а й справедливою. Тих, хто любив працю, був чесним, вона щедро винагороджувала, а тих, хто байдикував і поведився негідно, карала. Так трапилося і з юними героїнями казки «Пані Метелиця». Вони по-різному ставляться до праці, людей і довілля, тому кожна з них отримала від пані Метелиці відповідно до вчинків.

Що ж відбулося з дівчатами в помешканні пані Метелиці? Прочитайте казку — дізнаєтеся! Поміркуйте: твір повчальний лише для дівчат чи й для хлопців? Чи міг би скористатися народною мудрістю маленький Фраймунд фон Арнім, якому було присвячено перше видання казок братів Ґрімм? А ви особисто?

Фрау Холле. Лялька
(Німеччина). Сучасне фото

videotext

Пані Метелиця

Порахуйте, скільки добрих або недобрих учинків зробили героїні твору. Прокоментуйте.

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, падчірка, була гарна й роботяща, а друга, рідна, — гидка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гидка й лінива.

Падчірка мусила виконувати всю хатню роботу, була попелюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й пряла доти, доки їй нитка порізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок. Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки¹ і нарешті сказала: — Уміла вкинути починок, то зараз же лізь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї.

Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Ксенія Карева.
Ілюстрація до казки
«Пані Метелиця». 2010 р.

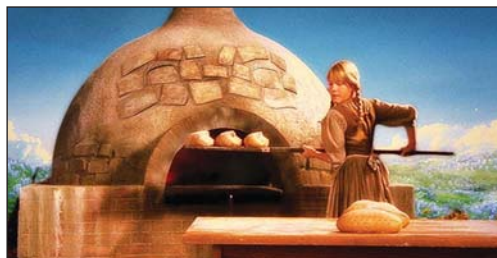

Герман Фогель.
Ілюстрація до казки
«Пані Метелиця». 1880 р.

Отто Кубель.
Ілюстрація до казки
«Пані Метелиця». 1930 р.

¹На всі заставки — тут: скільки є сили, щодуху, дуже голосно.

Кадри із кінофільму «Фрау Холле». Режисер Бодо Фюрнайзен, Німеччина, 2008 р.

Дівчина підійшла до печі й лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі.

Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посипалися на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу й пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. В неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

— А чого ти боїшся, любя дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впорашся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалась, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй краще, проте її тягло до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут зоставатися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилась, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

Кадр із кінофільму «Фрау Холле».
Режисер Бодо Фюрнайзен, Німеччина,
2008 р.

Йоганн-Метлінгер
Седлунг. Ілюстрація
до казки «Пані
Метелиця». 1939 р.

— Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, — сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину¹ і заспівав:

Кукуріку, кукуріку!
Наша дівчина іде,
на ній золота без ліку.

Ввійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почувала, як падчірка дослужилася до такого великого багатства, то аж загорілася бажанням добути таке щастя й своїй рідній, гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилась, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

¹Цямрина — одна деревина колодязного зрубу.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалась пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

Кукуріку, кукуріку!
Наша ледащиця йде,
що брудна буде довіку!

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

(Переклад Сидора Сакидона)

presentation

Яка вона, фрау Холле?

Чимало художників і художниць різних країн створили ілюстрації до казки «Пані Метелиця». Найвідоміші серед

Карл Фішер. Ілюстрація до казки «Пані Метелиця». 1925 р.

Анна Андерсон. Ілюстрація до казки «Пані Метелиця». 1910 р.

них — Герман Фогель, Анна Андерсон, Антон Пек, Карл Фішер, Отто Кубель та ін. *Уважно роздивіться малюнки за мотивами казки. Чи такіми ви уявляли її персонажів? Доберіть цитати з казки до ілюстрацій. Прокоментуйте.*

express

Німецькі кіноверсії відомої казки

Німецькі кінематографісти створили декілька фільмів за мотивами «Пані Метелиці». Один із них — «Фрау Холле» (режисер Готфрід Кольдиц), який вийшов на екрани 1963 року. У ньому майже точно відтворено сюжет казки. Головний акцент зроблено на протиставленні працюючої Марії образами мачухи та її доньки-ледарки, котрі не лише злі, а й жадібні та заздрісні. А 2008 року в Німеччині вийшов новий фільм «Фрау Холле» (режисер Бодо Фюрнайзен). Його автори запропонували сучасну кіноверсію казки, у якій з'явилися чоловічі персонажі — казкар, пекар, парубки та ін. Казкові героїні переживають перше кохання, що певною мірою позначається на їхніх учинках. У фільмі характер ледарки змінюється під впливом людей і обставин. *Як? І чи справді це можливо? Перегляньте різні екранізації казки і порівняйте їх. Яка з них вам більше сподобалася? Чому?*

Кадри із кінофільму «Фрау Холле». Режисер Бодо Фюрнайзен, Німеччина, 2008 р.

CLASSROOM

Усно

1. Розкажіть від імені однієї з героїнь про те, що трапилося з персонажами казки.

2. Що робила падчїрка, аби заслужити любов і повагу панї Метелицї? Чи вдалося це їй?
3. Яку мету ставила перед собою кожна дївчина, перебуваючи в помешканнї панї Метелицї? Свою думку підтвердїть цитатою.
4. Як панї Метелиця перевіряла дївчат? Що було головним критерієм для винагороди?

Аналіз та інтерпретація

5. Назвїть казкову героїню, з якою порівнюється падчїрка в українському перекладі твору. Знайдїть подібність між ними.
6. Відшукайте в тексті опис панї Метелицї. Виразно прочитайте. Які деталі свідчать про те, що вона — героїня німецького фольклору? Чи відповідає характер панї Метелицї її зовнішньому виглядові?
7. Чому падчїрка, якій було добре в панї Метелицї, попросилася додому? Проаналізуйте її ставлення до «своїї» та «чужої» домівки. Як сприйняла панї Метелиця її бажання?
8. Що утверджує казка, а що засуджує?

Письмово

9. Доберїть п'ять синонімів до слова «метелиця». Який із них міг би стати українською назвою казки? Обґрунтуйте свою думку.
10. Опишіть погоду, яку викликали своїми діями героїні твору.

Цифрові технології

11. За допомогою інтернету знайдїть інформацію про втілення казок братів Я. і В. Ґрімм у мультфільмах. Перегляньте один із них і висловте свої враження.

Дослідження

12. За допомогою інтернету або словників з'ясуйте значення слова «починок». У якому значенні його вжито в казці братів Ґрімм? Як використовували починок у давнину в Німеччині та в Україні? Підготуйте коротке повідомлення. Доберїть до нього світлин.

Ваша творчість

13. Створіть малюнки або комікс за змістом казки. Розкажіть про зображені на них казкові події.
14. Створіть власне продовження казки за допомогою будь-якого засобу візуалізації (малюнок, комікс, пластилін, інсценізація, буктрейлер тощо).

Проект

15. Створіть проект «Прислів'я і приказки різних народів про працю й лінощі». Які з них суголосні змістові казки «Пані Метелиця»?

У команді

16. Робота в групах. Гра «Знайди чарівні й нечарівні предмети у творі». Кожна група отримує один предмет або його зображення: *подушка, нитка, хліб, піч, яблуко, яблуня, брама*. Необхідно розповісти про історію цього предмета на підставі казки «Пані Метелиця», визначити його роль у творі, а також його властивості (чарівні або нечарівні, побутові).

Життєві ситуації

17. Уявіть, що ви живете в гарному, але чужому місті, далеко від рідного дому, в якому є певні проблеми. Чи хотіли б ви повернутися додому? Поясніть, що для вас означає любити рідний дім. Чи любила свій дім падчівка?
18. Чого допомагає досягти в житті любов до праці?
19. Чи дотримувалися казкові героїні правил техніки безпеки? Дайте поради їм щодо обережного поводження в різних ситуаціях.
20. Прочитайте і поясніть слова *чемність, працюваність, лень, милосердя, пихатість, доброта, жорстокість, патріотизм*. Які стосуються вас особисто?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

2

[https://
academia-
nikolenko-5klas.
com.ua/](https://academia-nikolenko-5klas.com.ua/)

Літературні казки світу

Літературна казка

Невже ти не знаєш, що кожен
має власну чарівну країну?

Памела-Ліндон Треверс

1. *Кого, на вашу думку, називають автором або авторкою твору?*
2. *Назвіть відомих вам авторів казок країн і народів світу. Які їхні твори ви читали або які екранізації дивилися за мотивами їхніх творів? Назвіть кілька українських письменників та письменниць, котрі створювали казки.*
3. *Уявіть себе автором чи авторкою казки. Про що вона буде? Окресліть її ймовірний сюжет і коло персонажів.*

Чим відрізняється літературна казка від народної? Ми з вами не знаємо імен авторів фольклорних казок, бо їх створювали різні покоління й цілі народи, передаючи з уст в уста.

Коли з'явилася писемність, а пізніше — друкарство, люди почали фіксувати на папері твори, породжені їхньою фантазією і натхненням. Таких людей ми називаємо *авторами* художніх текстів, *письменниками* або *письменницями*, а їхні твори — *авторськими*. Авторськими можуть бути й твори інших видів мистецтва (музики, живопису тощо). Отже, казки є і *народні*, і *літературні*, тобто авторські, якщо вони створені конкретним автором чи авторкою.

Народні казки дали поштовх розвиткові літературної творчості. Письменники й письменниці часто зверталися до поширених у фольклорі сюжетів та образів, брали за основу традиційну будову казки (зачин, основна частина, кінцівка), усталені звороти, повтори та інші

засоби. У літературних казках, як і в народних, триває боротьба добра і зла, герої та героїні проходять випробовування на моральну стійкість; чарівні предмети, сили, явища допомагають або шкодять людям, а фантастичне, неймовірне тісно переплетене з реальним життям.

Літературна казка має свої особливості, якими наділяють її автори й авторки. Вони ускладнюють події в казках, роблять їх більш наближеними до реальності, наділяють персонажів індивідуальними рисами. Герої та героїні в літературних казках набувають виразних соціальних або психологічних характеристик, розмовляють мовою, близькою до сучасної, мають власний внутрішній світ, почуття, емоції, яких не спостерігаємо у фольклорних казках. У літературних казках, порівняно з народними, описи природи та художнього простору значно розлогіші, місце подій і самі події, зовнішність персонажів, предмети змальовані детальніше, конкретніше, яскравіше. Літературна казка втілює не загальне, колективне, а індивідуальне, авторське розуміння світу, життя, людини. Автор чи авторка є представниками своєї країни і свого народу, тому завдяки їм літературна казка містить елементи національної самобутності тої чи тої культури.

Коли виникла літературна казка в Європі? У 1679 році французький письменник Шарль Перро видав збірку літературних казок (написаних віршами і прозою) *«Казки матінки моєї Гуски, або Історії й казки минулих часів із повчаннями»* для дітей і дорослих. Під його впливом Жан де Лафонтен написав *«Казки і оповідання у віршах»* (1685). На основі стародавніх казок про тварин Й.-В. Гете написав літературну казку *«Райнеке-лис»* (1793).

У Європі особливий інтерес до народної творчості й до створення літературних казок виник у XVIII—XIX ст. Це був час, коли європейські народи боролися за незалежність, обстоювали рідну культуру й мову, тому збирання фольклору, а також наслідування фольклорних творів було надзвичайно важливою справою для розвитку націй.

Серед найвідоміших письменників-казкарів XIX ст. — Ганс-Крістіан Андерсен, Ернст-Теодор-Амадей Гофман, Вільгельм Гауф, Олександр Пушкін, Карло Коллоді, Оскар Вайлд та ін. Видатними казкарями і казкарками XX ст. — Редьярд Кіплінг, Алан-Александр Мілн, Джанні Родарі, Сельма Лагерлеф, Астрід-Анна-Емілія Ліндгрєн, Памела-Ліндон Треверс, Роальд Дал, Туве Янсон, Пауль Маар та ін. На початку XXI ст. жанр казки активно розвивається і взаємодіє з іншими видами мистецтва (кіно, мультиплікація, драматургія та ін.), комп'ютерними технологіями. Отже, в літературній казці органічно поєдналися фольклор і література, народна традиція й авторський погляд на світ, минуле і сучасність.

Як до нас дійшли казки різних країн і народів? Створення літературного твору відбувається тією мовою, якою володіє автор чи авторка. Отже, мова, якою написано твір, — це мова *оригіналу*. Але як же ознайомитися зі світовою культурою, якщо ми знаємо тільки одну чи дві іноземні мови? Допомагають нам у цьому *перекладачі й перекладачки* — люди, які перекладають твори з інших мов.

Переклад нехудожнього тексту (посібники, підручники, статті в газетах тощо) буває *точний*, коли точно відтворено зміст усіх його складників, і *вільний* — коли передано своїми словами його загальний зміст.

Перекласти художній твір дуже складно, адже необхідно не лише відтворити зміст, а й зберегти його художній колорит. Кожна мова має свою специфіку, інколи непросто підібрати відповідник слова чи словосполучення. Тому перекладачі та перекладачки мають досконало володіти не тільки мовою оригіналу, а й мовою, якою здійснюють переклад, відчувати стиль письменника чи письменниці, знати традиції та звичаї країни, особливості культури, до якої вони належать.

Один і той самий твір може мати декілька перекладів, здійснених у різний час і різними перекладачами та перекладачками, які по своєму підходять до відтворення його змісту. Безперечно, найповніше уявлення про художній твір дає оригінал, але майстерні переклади наближають до його глибин. Переклади цікаво порівнювати з оригіналом і між собою.

● Теорія літератури

Літературна казка — авторський твір, який наслідує події, образи, будову, засоби виразності народної казки, але водночас утілює авторські думки, уявлення про світ, ідеали.

Казка фольклорна	Казка літературна
1	2
Коллективний автор	Індивідуальний автор/авторка
Проста система подій	Ускладнена система подій
Відсутність розлогих описів	Розлогі описи природи, місця подій, зовнішності персонажів
Події розгортаються неначе самі по собі, без втручання автора або авторки	Автор або авторка скеровує події, їхня роль виявляється постійно (в оцінках, зверненнях до читача, висновках тощо)

Закінчення таблиці

1	2
Персонажі зображені в загальних рисах	Персонажі ускладнені, зображені в індивідуальних рисах; змальовано їхній внутрішній світ, почуття, зміни характеру
Прозова форма	Може існувати в прозі, у віршах, драматичній формі (призначеній для театру, кіно тощо)

Оригінал (з лат. — *первісний*) художнього твору — текст, створений тією мовою, якою володіє і яку обрав автор/авторка.

Переклад — передавання змісту усного висловлювання чи писемного тексту засобами іншої мови.

Переклад (художній) — різновид літературної творчості, внаслідок якої твір, існуючи в одній мові, «оживає» в іншій, не втрачаючи змістових і художніх особливостей.

Розвиток літературної казки в Україні

Жанр літературної казки в Україні започаткувала в XIX ст. письменниця Марко Вовчок (казки «*Дев'ять братів і десята сестриця Галя*», «*Ведмідь*» та ін.). Панас Мирний написав «*Казку про Правду та Кривду*», Степан Руданський — «*Цар-Соловей*», «*Вовк, Собака і Кіт*» та ін. Важливе значення для становлення літературної казки в Україні мала діяльність Івана Франка (збірник казкових творів «*Коли ще звірі говорили*», казка у віршах «*Лис Микита*» та ін.), Лесі Українки (казки «*Метелик*», «*Лелія*», «*Біда навчить*»). У XX ст. творили казки Оксана Іваненко, Наталя Забіла, Всеволод Нестайко та ін. Розвиток жанру літературної казки не припиняється й нині.

Вінні-Пух і його друзі на екранах світу

Герої казки Алана-Александра Мілна «Вінні-Пух та його друзі» стали персонажами численних мультфільмів і кінофільмів. У 1966—1974 роках кінокомпанія Волта Діснея створила три перші мультфільми про Вінні-Пуха: «Вінні-Пух і медове дерево», «Вінні-Пух і день турбот», «Вінні-Пух і Тигрень». Після того вийшли на екран й інші його анімаційні стрічки:

«Вінні-Пух і день народження Іа», «Нові пригоди Вінні-Пуха» та ін. Веселе й добре ведмежатко стало відомим у світі й було удостоєне зірки на «Алеї слави» в Голівуді (США). 2018 року глядачі побачили кінофільм «Крістофер Робін» (режисер Марк Форстер) за мотивами книжок А.-А. Мілна. У ньому Вінні-Пух допомагає вже дорослому Крістоферові Робіну навчитися цінувати сім'ю й добрі стосунки. *Подивіться одну з екранізацій історії про Вінні-Пуха, висловте враження про неї.*

Сучасне втілення Мері Поппінс

Англійська письменниця Памела-Ліндон Треверс створила образ незвичайної няні Мері Поппінс, яка вміла робити дива. Її незмінні атрибути — парасолька, за допомогою якої вона літала, і валіза із чарівними речами. Довкола Мері Поппінс завжди відбувалося щось дивовижне. Це відобразила у своїх малюнках сучасна іспанська художниця Джулія Сарда. *А якою ви уявляєте Мері Поппінс? Намалюйте або усно опишіть її. Які чудеса вміла робити Мері Поппінс? Чи хотіли б ви зустрітися з нею?*

Кадр із кінофільму «Крістофер Робін». Режисер Марк Форстер, Велика Британія — США, 2018 р.

Джулія Сарда. Ілюстрація до повісті П.-Л. Треверс «Мері Поппінс». 2014 р.

CLASSROOM

Усно

1. Які особливості народної казки успадкувала літературна казка? Яких нових ознак вона набула?
2. Як ви розумієте поняття «оригінал» і «переклад»?
3. Розкажіть про казку зарубіжного автора чи авторки, яку ви читали останнім часом. Хто здійснив її переклад?

Аналіз та інтерпретація

4. Охарактеризуйте персонажів улюбленої літературної казки. Чим вони подібні й чим відрізняються від персонажів народних казок?

Письмово

5. Напишіть мінітвір на тему «Навіщо людям казки?».

Цифрові технології

6. Знайдіть в інтернеті казки, написані письменниками й письменницями, про яких ішлося в цьому розділі. З яких вони країн?

Дослідження

7. На основі 1—2 творів за вибором підготуйте дослідження на тему «Сучасні казки світу». Які теми й проблеми порушено в казках нашого часу?

Ваша творчість

8. Створіть обкладинку до улюбленої літературної казки. Усно презентуйте її в класі.

Проект

9. Підготуйте проєкт на тему «Моє порівняння оригіналу і перекладу казки». Оберіть уривок оригіналу літературної казки, мову якої ви знаєте або вивчаєте в школі. Порівняйте цей фрагмент із українським перекладом. Які особливості оригіналу точно відтворено в перекладі? А в чому виявилася індивідуальність перекладача або перекладачки?

У команді

10. Робота в групах. Підготуйте презентацію казки зарубіжного письменника або письменниці.

Життєві ситуації

11. Які персонажі літературних казок є особливо актуальними в наш час? Чому? З ким із них ви б хотіли зустрітись?

Ганс-Крістіан Андерсен (1805–1875)

Мені видається, ніби кожна річ, кожна маленька квіточка промовляє до мене: «Лише поглянь на мене, і до тебе прийде моя історія!». І якщо я захочу, ця історія стане моєю.

*Ганс-Крістіан Андерсен.
Зі щоденника 1843 року*

Старовинне місто Оденсе розташоване на острові Фюн, що на півдні Данії. Тут у маленькому будиночку 2 квітня 1805 року народився великий казкар Ганс-Крістіан Андерсен. Людям різних країн і поколінь відомі його персонажі — Дюймовочка, Русалонька, Еліза, Непохитний олов'яний солдатик, Принцеса на горошині, Кай, Герда, Гидке каченя, Оле-Лукоє та ін.

Родина Андерсенів мешкала в бідному районі міста. Мама Ганса-Крістіана була пралею, а тато — чоботарем. Сім'я потерпала від злиднів, однак у хлопчика завжди були іграшки, які майстрував батько. Ганс-Крістіан ріс великим мрійником і фантазером. Його

Будинок, у якому народився Г.-К. Андерсен (нині Музей Г.-К. Андерсена). м. Оденсе (Данія).
Сучасне фото

м. Копенгаген (Данія). Сучасне фото

улюбленою грою був ляльковий театр, де він влаштовував імпровізовані вистави.

У 1816 році батько, отримавши поранення на війні, помер, і Гансові-Крістіанові довелося шукати роботу. Відтоді він сам прокладав собі дорогу в житті.

Від матері Ганс-Крістіан успадкував чудовий голос, також мав талант декламувати й ставити п'єси. Завдяки природним здібностям йому вдалося отримати роботу в Королівському театрі. Великим актором він не став, але саме тоді почав писати вірші й драматичні твори.

У 1822 році директор Королівського театру Йонас Колін помітив талановитого юнака і надав йому стипендію на навчання. Вступивши в гімназію, сімнадцятирічний Ганс-Крістіан зазнав чимало прикрозців. Інші хлопці були значно молодшими за нього, тому глузували через його вік і зовнішність. І все-таки він гідно закінчив гімназію і продовжив навчання в Копенгагенському університеті.

Ще навчаючись у гімназії, Г.-К. Андерсен видав свою першу книжку *«Юнацькі спроби»* під псевдонімом *Вільям-Крістіан Вальтер*. Він дуже любив англійських письменників Вільяма Шекспіра і Вальтера Скотта, тому поєднав у своєму псевдонімі їхні імена зі своїм. У 1826—1827 роках вийшли друком його вірші. А 1831 року він отримав королівську стипендію на подорож і побував у Німеччині, Італії, Франції та Швеції. Під час мандрівки познайомився з видатними письменниками Європи — Віктором Гюго, Генріхом Гейне, Александром Дюма, Оноре де Бальзаком, Чарльзом Діккенсом.

Г.-К. Андерсен

м. Копенгаген (Данія).
Сучасне фото

У 1833 році померла мати Г.-К. Андерсена. «Тепер немає нікого в світі, хто б любив мене...» — написав він у щоденнику. Творчість стала його розрадою і сенсом життя.

У 1835 році в переддень Різдва вийшла невеличка книжечка Андерсена «Казки для дітей». Це стало доброю традицією — до кожного Різдва виходила його нова книжка, і данці сприймали її як чудовий різдвяний подарунок. Усього Г.-К. Андерсен створив 156 казок, 14 романів і повістей, 50 п'єс, понад 1000 віршів. Сюжети йому підказувало життя в далеких і тривалих подорожах. Він побував у країнах Європи, Азії та Африки.

У м. Оденсе збереглася старовинна ратуша, де 6 грудня 1867 року Г.-К. Андерсен став його почесним громадянином. В останні роки життя його запрошували до Королівського палацу, Королівського театру, світських салонів, де він читав уголос свої казки.

Андерсен страждав від самотності й нерозуміння з боку сучасників: багато хто вважав його незграбним, негарним і дивакуватим. Його доля подібна на казкову історію про Гидке Каченя. Ніколи не втрачаючи мужності й надії, він писав у тій казці: «Не біда з'явитися на світ у качиному гнізді, якщо ти вилупився з яйця лебедя!». У душі Андерсена завжди жили прекрасні білі лебеді, що давали крила його творчій фантазії. Він навчив увесь світ бачити дивовижне довкола й вірити в перемогу добра та любові.

У королівстві Андерсена

Данія — королівська держава (Королівство Данія) з давніми традиціями. У центрі Копенгагена розташований Королівський

Ратуша. м. Оденсе (Данія).
Сучасне фото

Королівський палац. м. Копенгаген (Данія).
Сучасне фото

палац, де на варті стоять охоронці королеви. Коли королева в палаці, її солдати одягнені в червоні мундири, а коли її немає — в сині. Спостереження за ними наштовхнули Андерсена на створення казкового образу Непохитного олов'яного солдата. А неподалік Королівського палацу розкинувся чудовий Королівський сад, у якому Андерсен любив гуляти, милуючись трояндами й білими лебедями на озері. Вони також стали образами в його казках.

У Копенгагені є ще один палац — Розенборг, кімнати якого нагадують місця подій деяких творів письменника. Королі та королеви, принци й принцеси, королівські палаці — усе це є в його казках. Мабуть, тому серед данців побутує легенда, що Андерсен мав королівське походження, але то тільки красива казка, яку вигадав для сина батько-ремісник. *Чи пам'ятаєте ви, у яких казках Андерсена згадані палаці? Опишіть (усно) або намалюйте один із них. Які події там відбулися?*

Експонати палацу-музею Розенборг. м. Копенгаген (Данія).
Сучасне фото

Граємо у витинанки

Андерсен був не лише талановитим письменником. Його бурхлива фантазія виявилася і в майстерності вирізати силуети з білого паперу. Зі своїх витинанок він створював картини, альбоми і дарував друзям та дітям. *Спробуйте вирізати власні витинанки з паперу за мотивами улюбленої його казки. Розкажіть, демонструючи витинанки, про епізоди твору, які вони зображують.*

Витинанки в Музеї
Г.-К. Андерсена.
м. Оденсе (Данія).
Сучасне фото

Снігова Королева (1844)

Казки Ганса-Крістіана Андерсена тісно пов'язані із життям. Нерідко головними персонажами в них є звичайні люди. Наприклад, у казці «Снігова Королева» діють хлопчик Кай і дівчинка Герда, які мешкають у містечку, що нагадує міста, де жив автор (Копенгаген, Оденсе та ін.). Там холодної пори року діти й дорослі любили зимові розваги, а влітку вирощували квіти.

Андерсен умів, за його словами, «сплітати історії зі звичайних речей або явищ природи». Тому скалки розбитого дзеркала несуть лихі чари, сніжинки перетворюються на військо Снігової Королеви, північне сяйво — на світло в її палаці, а звірі й рослини говорять людською мовою. Звичайне і чарівне органічно поєднані в його казках, що спонукає бачити дива довкола. Найдивовижнішими у творах є людські почуття. Дружба і любов здатні протистояти небезпекам, злу і жорстокості світу, тому дівчинка Герда без

Владислав Єрко.
Ілюстрація до
казки «Снігова
Королева».
2000-ні роки

жодних чарів змогла визволити Кая з полону Снігової Королеви. У силі духу, на думку Андерсена, полягає найбільше диво життя. *А ви як вважаєте?*

Снігова Королева (Скорочено)

Оповідання перше ДЗЕРКАЛО ТА ЙОГО СКАЛКИ

Яких незвичайних властивостей набуло дзеркало внаслідок чаклунства лихого чорта? Як дзеркало та скалки від нього впливали на людей? Чи можна назвати те, що зробив чорт, злом? Поясніть.

audiotext

— Ну так, починаємо! Коли ми дійдемо до кінця цієї історії, ми знатимемо більше, ніж зараз.

Так ось, жив один лютий чорт. Він був дуже лютий, він був сам сатана! Якимось він був у дуже хорошому настрої, тому що зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — все хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим.

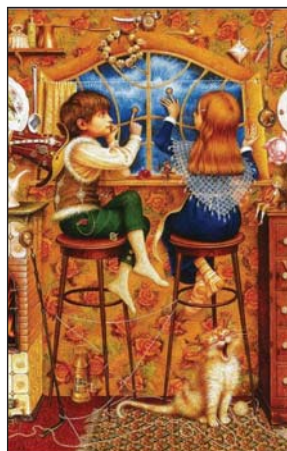
Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпинатом, а найкращі люди — потворами, або здавалося, що вони стоять на головах і в них нема животів. Обличчя робилися такі перекривлені, що їх не можна було пізнати, а якщо в кого було ластовиння — воно розпливалося на весь ніс або рот.

— Це надзвичайно весело! — сказав чорт.

Коли людині спало щось хороше на думку, в дзеркалі з'являлась жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи з цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу чорта, — а в нього була своя, чортівська школа, — розповідали скрізь про дзеркало, як про якесь чудо. «Лише тепер можна побачити, — казали вони, — якими є насправді весь світ і всі люди».

Вони всюди бігали з цим дзеркалом, і, нарешті, не залишилося жодної країни, жодної людини, що не відбилися б спотвореними в дзеркалі. Тоді учні чорта захотіли полетіти на небо і там пове-

Владислав Єрко.
Ілюстрації
до казки
«Снігова
Королева».
2000-ні роки

селитися. Чим більше вони підносилися, тим більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони підносилися вище та вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок. І ці скалки наробили ще більше нещастя, ніж само дзеркало. Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу і, якщо потрапляли в око людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки саме погане, бо кожна скалочка мала ту саму силу, як і ціле дзеркало. Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце, — і це було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку. (...) Чорт сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали. А по світу літало ще багато скалок дзеркала. Слухаймо ж далі!

Відтинки українських перекладів

В українському перекладі Оксани Іваненко того, хто за допомогою дзеркала шкодив людям, названо *чортом*. Це персонаж слов'янської міфології, що втілює злий дух, нечисту силу. А в перекладі Галини Кирпи його названо *тролем*. У данському фольклорі *Trolden* означає «ворожий дух». Він подібний на гнома, бо також є карликом і живе в горах. Якщо гноми в німецькому та скандинавському фольклорі можуть бути і добрими, і злими духами, то троль — однозначно злий персонаж. Отже, злий троль у казці Андерсена живе поруч із людьми. *Можливо, це втілення зла, яке може вселитися в нас? Яка ваша думка? Знайдіть в інтернеті зображення чорта і троля, порівняйте.*

Оповідання друге ХЛОПЧИК ТА ДІВЧИНКА

Порівняйте стосунки Герди і Кая до та після того, як скалка потрапила в око і в серце хлопчика. Як змінився Кай? Наведіть цитати.

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок, і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщиках, жило двоє маленьких дітей. Але вони мали садок, більший за горщик для квітів! Вони не були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра, їхні батьки жили в мансардах двох суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і між дахами йшли дощові ринви, виглядали маленькі віконечка. Ступнувши з якого-небудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд, у кожному ящику по одному. Кущики чудово розростались. Якось батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринв, ніби дві грядки квітів вирости між вікнами. Горох спускався з ящиків униз, а троянди простягали довгі гілочки, що заглядали у вікна і перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів та листя. Ящики були дуже високі; діти знали, що лазити на них не можна. Але батьки часто дозволяли хлопчикові й дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі і прикладали до замерзлих вікон, відразу з'являлося чудове віконечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало миле, ласкаве очко. Це виглядали з своїх вікон маленькі хлопчик і маленька дівчинка. Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда. (...)

А надворі мела метелиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуся.

— А в них також є своя Снігова Королева? — питав хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— І в них! — відповіла бабуся. — Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає в чорну хмару. Інколи ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає в вікна, от вони від того і вкриваються крижаними візерунками, як квітами.

— Еге, ми це бачили! — казали діти і гадали, що це правда.

— А може Снігова Королева зайти сюди? — спитала якомсь дівчинка.
— Нехай спробує! — сказав хлопчик. — Я її посаджу у теплу піч, і вона розтане! (...)

Другого дня був славний мороз, а потім настала відлига і незабаром наступила весна — сонце світило, зелень витикалася з землі, ластівки мостили гнізда, в кімнатах відчинили вікна, і діти сиділи знову в своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Дівчинка навчилася співати пісеньку, в якій теж говорилося про троянду. Вона співала її хлопчикові, думаючи про свої троянди, і він підспівував їй.

Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко і розмовляли з ним. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під куцями ароматних троянд, що, здавалося, вічно цвітуть і ніколи не пов'януть! Кай і Герда сиділи і розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті продзвонив п'ять разів.

— Ай! — раптом скрикнув хлопчик. — Мене щось кольнуло в серце, і щось упало в око!

Дівчинка обняла його за ший; він кліпав очима. Ні, нічого не було видно в оці.

— Я думаю, вже випало! — сказав він.

Але в тому й річ, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гидким, а все зле і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочка попала прямо в серце. Воно мусило перетворитися на крижинку. Біль уже минув, але скалки залишилися.

— Чого ти плачеш! — спитав він. — Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилось! Фу! — закричав він. — Цю троянду то-

Кадри з кінофільму «Снігова Королева». Режисер Девід Ву, США, Велика Британія, Канада. 2002 р.

чить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це зовсім погані троянди. Не кращі за ящики, в яких стирчать! — і він, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Кай, що ти робиш? — закричала дівчинка. А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це годиться лише для немовлят. Розповідала що-небудь бабуся — він присікувався до кожного слова. Та хіба тільки це! Він дійшов до того, що надівав її окуляри і розмовляв так самісінько, як вона, і це смішило людей! А незабаром Кай вивчився передражнявати й мову і ходу всіх сусідів. (...)

Трохи згодом Кай прийшов у великих рукавицях з санками на спині і гукнув Герді прямо в вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані з іншими хлопцями! — і втік. (...)

У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутряню шубу. Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої сани і поїхав. Великі сани мчали все швидше й швидше, а потім завернули з майдану у провулок. Людина в саях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. (...) Сніг повалив раптом ще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і так само вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали (...) стрибаючи через тини та рівчаки. (...) Снігові пластівці все росли, росли і, нарешті, зробилися як великі білі кури. Раптом вони розлетілися на всі боки, великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були з снігу — це була жінка, висока, струнка, сліпучо-біла. Це була Снігова Королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона. — Але ти зовсім замерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула своєю шубою. Кай ніби опустився в сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона і поцілувала його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він пройняв його наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він умре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав зовсім мерзнути.

Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх удома.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму, — сказала вона, — бо інакше ти умреш!

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. (...) Раптом Снігова Королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила і стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами та озерами, над морем і твердою землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний. На нього дивився Кай усю довгу-довгу зимову ніч. Удень він спав коло ніг Снігової Королеви.

Оповідання третє САДОК ЖІНКИ, ЯКА ЗНАЛА ЧАРИ

Чому стара жінка приховала троянди від Герди? Чи можна назвати її вчинок допомогою? Відповідь обґрунтуйте.

Що ж трапилось з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він? (...) Ніхто не знав, де він тепер. (...)

Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Кай помер і більше не повернеться! — сказала Герда.

— Не вірю! — відповів сонячний промінь.

— Він помер і більше не повернеться! — повторила вона ластівкам.

— Не віримо! — відповіли вони.

Тоді сама Герда перестала цьому вірити.

— Я взую свої нові червоні черевички, — сказала вона якось уранці, — ті, яких Кай ні разу не бачив, і піду до річки спитати про нього.

Було дуже рано. Вона поцілувала бабусю, яка ще спала, взула червоні черевички і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла мого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його назад.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз коло берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Річка ніби не хотіла брати у дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути їй Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гой-

дався в комишах, стала на краєчок корми і знову кинула черевички у воду. Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. (...)

«Може, річка несе мене до маленького Кая!» — подумала Герда, повеселішала, підвелася на ніжки і довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона припливла до великого вишневого садка, в якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріхою з дивними червоними і блакитними віконцями. (...)

З хатинки вийшла, спираючись на костур, стара-престара бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ах, бідна маленька дитинка! — сказала стара. — Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко? (...) Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуся.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуся похитувала головою і повторювала: «Хм, хм!». От дівчинка скінчила і спитала бабуся, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, так що дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень та подивиться на квіти в саду, вони кращі, ніж намальовані в якій завгодно книжці з малюнками, і кожна з квіток уміє розповідати казки. Тут бабуся взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ.

Вікна були високо від підлоги і всі різнокольорові — червоні, блакитні, жовті, тому сама кімната світилася дивним різнобарвним світлом.

На столі стояла корзина зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуся розчісувала їй волосся золотим гребінцем. Волосся кучерявилось і оточувало золотим сяйвом свіженьке, кругле, як троянда, личко дівчинки.

— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуся. — Ото побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І чим довше вона чесала кучері дівчинці, тим більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті, як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не стало. Бабуся боялась, що Герда, побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї. (...)

Дівчинка заснула, і їй снилися чудові сни. Другого дня Герді знову дозволили гратися серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів.

Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй все-таки здавалося, що якоїсь не вистачає. Але якої?

Одного ранку вона сиділа і розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, — бабуся забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. От що значить неухажність.

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда і побігла шукати їх по клумбах. Шукала, шукала і не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю й заплакала. Теплі сльози впали якраз на те місце, де стояв раніше один з кущів троянд. Як тільки сльози змочили землю — вмить з неї виріс кущ, такий же свіжий, квітучий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди і раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними і про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка. — Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона у троянд. — Чи ви вірите тому, що він умер і не повернеться більше?

— Він не вмер! — сказали троянди. — Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема. (...)

І Герда побігла на кінець садка. Хвіртка була зачинена на засув. Але Герда так довго смикала заіржавілий засув, що він піддався, хвіртка відчинилася, і дівчинка так, як була босоніж, побігла шляхом.

Ой, як втомилися і нили її маленькі ніжки. Як холодно та вогко було навколо. Довге листя на вербі зовсім пожовкло, туман сідав на нього великими краплинами і стікав, немов дощ, на землю. Листя падало одне за одним. Лише терен стояв, укритий ягодами, але такими терпкими!

Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

Оповідання четверте ПРИНЦ І ПРИНЦЕСА

Яку допомогу надали Герді птахи і люди? Чи полегшило це її пошуки?

Герді знову довелося сісти перепочити. На сніг прямо проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи їй головою, і, нарешті, заговорив:

— Кра-кра! Дррррастуй!

Краще вимовити людською мовою не вмів, але, видно, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінь-

ка. Слова «сама-самісінька» Герда зрозуміла дуже добре і відчула відразу все їхнє значення. Вона розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая.

Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!

— Та невже? Справді? — гукнула дівчинка і трохи не задушила ворона поцілунками.

— Спокійніше, спокійніше! — сказав ворон. — Я гадаю, що це був Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе зі своєю принцесою. (...) У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що їй сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі і вже забула все, що прочитала, — отака розумна! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, як кажуть, не так уже приємно, і почала наспівувати пісеньку: «Чом мені не вийти заміж?». Але вона хотіла мати чоловіка, який би зумів підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, бо це дуже нудно. (...) У газетах було оголошено, що кожен молодий чоловік приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися цілком вільно, як дома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка. (...) Народ юрбою ринув до палацу. Давка, штовханина! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а тільки-но ступали на поріг палацу і бачили гвардію, усю в сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, великі освітлені зали, — як одразу їх брав страх. От і стоять тоді перед тронем, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити, тільки повторюють останнє слово, що сказала принцеса. А їй же зовсім не те було потрібно! (...) Це було на третій день. З'явився невеликий чоловік, ні в кареті, ні верхи, а просто прийшов пішки, і прямо у палац! Його очі блищали, як твої. Волосся у нього було довге, але одягнений він був бідно.

Зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, він анітрішечки не збентежився, кивнув їм головою і сказав: «Нудно, напевне, стояти на сходах, я краще піду в кімнати!». (...) Він з нею розмовляв так гарно, як я, коли говорю по-воронячи. Це я чув від моєї нареченої. Він тримався вільно і дуже мило. Він заявив, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну, і от вона йому сподобалася, і він їй також.

— Так, це, напевне, був Кай! — сказала Герда. — Він такий розумний, знає усі чотири дії арифметики, навіть з дробами. Ах, проведи ж мене швидше в палац!

— Це легко сказати! — відповів ворон. — Але як це зробити? Ти думаєш, що тебе так просто і пустять у палац? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити. (...) Але ти не плач. Ти будеш там. Моя подруга знає, як пройти в спальню принцеси з чорного ходу, і знає, де дістати ключ. (...)

Вони пішли садом, довгими алеями, де падало пожовкле листя одне за одним. Коли всі вогні в палаці погасли, ворон провів дівчинку у маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху і палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла взнати, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так живо уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як він усміхався їй, коли вони, бувало, сиділи поряд під кущами троянд! А як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона ради нього, дізнається, як сумували за ним усі рідні... Ах, вона відчувала і радість, і страх! (...)

Зали були розкішніші одна за одну — просто можна було засліпнути. Нарешті вони дійшли до опочивальні. Стеля її нагадувала верхів'я величезної пальми з дорогоцінним кришталевим листям. З середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая. Дівчинка злегка одгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю.

О, це був Кай! Вона голосно вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сни з шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай! Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилося. Маленька Герда заплакала і розповіла всю свою історію і все, що зробили для неї ворони.

Кадри з кінофільму «Снігова Королева». Режисер Девід Ву, США, Велика Британія, Канада. 2002 р.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса, а ворон похвалили і сказали, що вони на них не сердяться, але щоб більше ворони так не робили. Проте ворони мусять одержати нагороду. (...)

Принц підвівся зі свого ліжка і запропонував його Герді. Більше він поки що нічого не міг зробити. Вона склала свої маленькі ручки і подумала: «Які хороші бувають люди і звірі!». (...)

Другого дня її одягли з голови до ніг у оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці і жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая. Їй дали і чобітки, і муфту, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета з чистого золота. Герб принцеси і принца блищав на ній, як зірка, кучери, лакеї, фореятори, — їй дали і фореяторів, — усі були в маленьких золотих коронах. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. (...)

Оповідання п'яте МАЛЕНЬКА РОЗБІЙНИЦЯ

Як і чому змінювався настрій маленької розбійниці? Чим допомогла вона Герді?

Вони їхали темним лісом, але карета світила, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам, а вони цього не стерпіли.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулись на карету, схопили коней, убили маленьких служників та кучера і витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька, напевне, горішками відгодована! — сказала стара розбійниця. (...)

І вона витягла гострий блискучий ніж. Це було жахливо!

— Ай! — закричала вона раптом, її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була така свавільна та дика, просто страх!

— Ах ти, жахливе дівчисько! — закричала мати і не встигла убити Герду.

— Вона гратиметься зі мною, — сказала маленька розбійниця, — і віддасть мені свою муфту, своє гарне платтячко і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так вкусила матір за вухо, що та підстрибнула і закутилась на одному місці. (...)

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, тому що була дуже розбещена і уперта. Вона і Герда сіли в карету і помчали вглиб лісу по пнях та камінні. Маленька розбійниця була така на зріст, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розсерджуся. Ти принцеса?

— Ні, — сказала Герда і розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить маленького Кая.

Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе, — я краще сама уб'ю тебе!

І вона витерла сльози Герді, а потім сховала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку та теплу.

От карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замка. (...) Посеред величезної зали, з напівзруйнованими закуреними стінами та кам'яною підлогою, палав вогонь. Дим підіймався до стелі і сам собі шукав виходу. Над вогнем кипів у величезному казані суп, а на рожнах смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

Дівчаток нагодували і напоїли, і вони пішли в свій куток, де лежала солома, вкрита килимами.

Вище над ними, на жердинках та перекладах, сиділо більше сотні голубів. Усі вони, здавалося, спали, але коли підійшли дівчатка, трохи заворушилися.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця, схопила швидко одного і потрусила так, що той замахав крилами. (...)

— А от мій любий дідуганчик «Б», — і дівчинка потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашійнику. — Його треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шиєю моїм гострим ножем, — він дуже цього боїться.

І маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгий ніж і провела ним по шийі оленя. Бідна тварина почала брикатися, а дівчинка зареготала. (...)

Герда не могла заплющити очей. Вона не знала, чи вб'ють її, чи залишать живою.

Раптом лісові голуби сказали:

— Курр! Курр! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його саночки. Він сидів у санках Снігової Королеви, вони їха-

ли лісом, коли ми ще лежали в гнізді. Вона дихнула на маленьких голуб'ят, і, крім нас двох, усі вмерли. Курр! Курр!

— Що ви там говорите нагорі? — скрикнула Герда. — Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

— Вона поїхала, напевне, в Лапландію, — відповіли голуби, — адже там завжди сніг і лід. Спитай у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

— Так, там завжди сніг і крига, там так чудово, прекрасно, — сказав північний олень. — Там можна стрибати на волі по величезних, блискучих крижаних полях, там стоїть літнє шатро Снігової Королеви. Але її найулюбленіший палац коло Північного полюса, на острові, що зветься Шпіцберген.

— О Кай! Маленький Кай! — зітхнула Герда.

— Лежи тихо, — сказала маленька розбійниця, — а то я штрикну тебе ножем.

Вранці Герда розповіла їй, що чула від лісових голубів. Маленька розбійниця серйозно подивилася на Герду, кивнула головою і сказала:

— Ну, хай буде так... Хай буде так. А ти знаєш, де Лапландія? — спитала вона у північного оленя.

— Хто ж це може знати краще за мене? — відповів олень, і очі в нього заблищали. — Там я народився і виріс, там стрибав по снігових полях.

— Так слухай! — сказала Герді маленька розбійниця. — Бачиш, усі наші пішли, вдома одна мати, але трохи згодом вона засне. Тоді я дещо для тебе зроблю. (...)

Коли стара захропла, маленька розбійниця підійшла до північного оленя і сказала:

— Я ще могла б довго розважатися з тобою, бо ти дуже смішний, коли тебе лоскочуть гострим ножем, але нехай вже буде так. Я відв'яжу тебе і випущу на волю. Ти можеш утекти в свою Лапландію, але за це ти мусиш віднести до палацу Снігової Королеви цю дівчинку, там її названий братик. Ти, звичайно, чув, що вона розповідала. Вона говорила досить голосно, а ти завжди підслухуєш.

Північний олень застрибав від радості. Маленька розбійниця посадила на нього Герду, міцно прив'язала її про всяк випадок і підсунула під неї м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

— Ну, хай вже буде так, — сказала вона далі, — візьми назад твої хутрянні чобітки, бо буде холодно. А муфту я вже лишу собі, надто вона гарненька. Проте мерзнути я тобі не дам. Ось материні рукавиці, вони тобі будуть аж по лікті. Засувай в них руки. Ну, ось тепер рука у тебе, як у моєї матері.

Герда плакала від радості.

— Терпіти не можу, коли скиглять! — сказала маленька розбійниця. — Тепер тобі треба дивитися весело. Ось на тобі ще дві хлібини й окорок. Ти не будеш голодувати.

І хлібини, й окорок вона прив'язала до оленя. Потім маленька розбійниця відчинила двері, заманила усіх величезних собак у дім, перерізала своїм гострим ножом вірвовку, якою був прив'язаний олень, і сказала йому:

— Ну, біжи! Тільки бережи маленьку дівчинку!

Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і сказала:

— Прощай! (...)

Оповідання шосте ЛАПЛАНДКА І ФІНКА

Чому фінка не виконала прохання північного оленя і не надала чарівної сили Герді? Знайдіть у тексті пояснення фінки. Чи згодні ви з нею?

Олень зупинився коло жалюгідної хатинки. Дах спускався до самої землі, а двері були такі низенькі, що людям доводилося пролазити в них рачки. Дома була одна стара лапландка, вона смажила при світлі лойового каганця рибу. Північний олень розповів усю історію Герди, але спочатку свою власну, — вона здавалася йому далеко важливішою. А Герда так задубіла від холоду, що й говорити не могла.

— Ах ви, бідолахи! — сказала лапландка. — Вам ще далеко треба бігти. Доведеться пройти миль сто, поки дістанетеся Фінляндії, де Снігова Королева живе на дачі і щовечора запалює блакитні бенгальські вогні. Я напишу кілька слів на сухій рибі-трисці, паперу в мене немає, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене навчить, що треба робити.

Коли Герда зігрілася, наїлася і напилася, лапландка написала кілька слів на сухій рибі-трисці, наказала Герді добре її берегти, потім прив'язала дівчинку до спини оленя, і той знову побіг.

— Фук! Фук! — знову лунало в повітрі. Цілу ніч спалахувало чудове блакитне північне сяйво. Так добіг олень з Гердою до Фінляндії і постукав у димар фінки — дверей у неї зовсім не було.

Всередині було так жарко, що фінка, маленька жінка, була майже гола. Вона швидко стягла з Герди все плаття, рукавиці й чобітки, — інакше Герді було б надто жарко, — поклала оленю на голову

крижинку і почала читати те, що було написано на сухій рибі-трісці. Вона прочитала все з початку до кінця тричі, поки не вивчила напам'ять, і потім сунула тріску в казан з супом. Адже риба ще могла згодитися, а у фінки нічого даремно не пропадало.

Тут олень розповів спочатку свою історію, а потім історію Герди. Фінка кліпала розумними очима, але не казала ні слова.

— Ти дуже мудра жінка! — сказав олень. — Ти можеш зв'язати однією ниткою всі чотири вітри. Коли шкіпер¹ розв'яже один вузол — повіє холодний, розв'яже другий — розгодиниться, а розв'яже третій і четвертий — зніметься така буря, що поламає на трісочки дерева. Чи не даси ти для дівчинки такого напою, що надав би їй силу дванадцяти богатирів? Тоді б вона подолала Снігову Королеву.

— Силу дванадцяти богатирів? — сказала фінка. — Аякже! Хіба це допоможе їй?

Тут вона взяла з полиці великий сувій паперу і розгорнула його. На ньому стояли якісь дивні письмена. Фінка почала читати їх і читала, доки піт не виступив у неї на чолі.

Олень знову почав просити за Герду, а сама Герда дивилась на фінку такими зворушливими, повними сліз очима, що та знову закліпала, відвела оленя в куток кімнати і, міняючи йому лід на голові, прошепотіла:

— Маленький Кай справді у Снігової Королеви, але він дуже задоволений і щасливий і думає, що це найкраще місце на світі. А все тому, що в нього в серці і в оці сидять скалки дзеркала, їх треба викинути, інакше він ніколи не буде людиною, і Снігова Королева навždy матиме над ним владу.

— А ти не можеш допомогти чим-небудь Герді, щоб вона стала сильнішою за всіх?

— Я не можу дати їй більше сил, ніж у неї є зараз. Хіба ти не бачиш, яка велика її сила? Хіба ти не бачиш, що їй підкоряються і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла півсвіту. Не в нас позичати їй сили. Сила — в її серці. Якщо вона сама не зможе пройти у замок Снігової Королеви і виїняти з серця Кая скалки, ми не зможемо й поготів. За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси туди дівчинку і спусти коло великого куща, що стоїть на снігу вкритий червоними ягодами, і швидко повертайся назад, не барися ні хвилинки.

З цими словами фінка посадила Герду на спину оленя, і той побіг що було сили.

---

¹Шкіпер — капітан судна.

— Ай, я без теплих чобітків! Ай, я без рукавиць! — закричала маленька Герда, вона згадала про них, опинившись на лютому морозі. Але олень не смів зупинитися, поки не добіг до куща з червоними ягодами. Тут він спустив Герду, поцілував її прямо в губи, і по щоках його побігли великі блискучі сльози. Відна Герда залишилася одна, на лютому морозі, без чобіток, без рукавиць.

Вона побігла як тільки могла швидко вперед. Назустріч їй линув цілий полк снігових пластівців, але вони не падали з неба, небо було зовсім ясне, і на ньому палало північне сяйво. Ні, вони неслися по землі просто на Герду і, наближаючись, ставали все більші та більші.

Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були далеко більші, страшніші, вони були живі і мали різну форму. Це були передові загони війська Снігової Королеви. Одні нагадували потворних їжаків, другі — стоголових змій, треті — товстих ведмежат з настобурченою шерстю, але всі були блискучо-білі, всі були живі снігові пластівці. Герді було так холодно, що кожен подих відразу перетворювався в густий туман.

Але нам треба подивитись, що ж було в цей час з Каєм. Він і не думав про Герду, і найменше про те, що вона йде до нього.

Оповідання сьоме ЩО БУЛО В ЗАМКУ СНІГОВОЇ КОРОЛЕВИ І ЩО ТРАПИЛОСЯ ПОТІМ

Якими постають у фіналі твору Кай і Герда? Що, на вашу думку, означають слова: «...дорослі, але ще діти, діти серцем»?

audiotext

Стіни замку Снігової Королеви збудувала метелиця, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було більше сотні зал, наметених віхолами, найбільша тяглася на багато-багато миль. Північне сяйво освітлювало всі ці зали, і всі вони були такі великі, пустинні, такі крижано-холодні і блискучі! Веселі розваги ніколи не заглядали сюди. Ніколи не влаштовувались тут ведмежі бали з танцями під музику завірюхи, бали, на яких білі ведмеді показали б свою грацію та вміння ходити на задніх лапах; ніколи не збиралися погуляти в карти; не сходились побазікати за чашкою кави біленькі кумасі-лисички.

Ні, холодно, порожньо і пустинно було завжди в залах Снігової Королеви. Північне сяйво спалахувало і світило так правильно, що можна було точно розрахувати, коли світло збільшиться і коли змен-

шиться. Посередині найбільшої пустинної безконечної снігової зали було замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, рівних і правильних, ніби це було навмисне зроблено. Посередині озера сиділа Снігова Королева, коли була вдома.

Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму і що це єдине і найкраще дзеркало на світі. Маленький Кай зовсім посинів, майже почорнів від холоду, але не помічав цього, — поцілунки Снігової Королеви зробили його нечутливим до холоду, а його ж серце було крижиною. Кай грався плескатими крижинками, складаючи з них різні фігури. Є така гра — складання фігур з дерев'яних дощочок, вона зветься китайською. Кай теж складав різні вишукані фігури, але з крижин, і це називалося «льодова гра розуму». В його очах ці фігури були чудом мистецтва, а складання їх — найважливішою справою — так йому здавалося тому, що в оці в нього сиділа скалка чарівного дзеркала. Він складав з крижин і цілі слова. Але ніяк не міг скласти слово, яке йому особливо хотілося — слово «Вічність».

Снігова Королева сказала йому:

— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар, і я подарую тобі весь світ і нові ковзани.

Але він ніяк не міг його скласти.

— Тепер я полечу в теплі краї, — мовила якимось Снігова Королева. — Подивлюся в чорні казани, — так вона називала кратери вогнедишних гір — Везувія і Етни. — Я побілю їх трохи. Це добре після лимонів і винограду.

І вона полетіла, а Кай залишився один в неосяжній пустинній залі, дивився на крижини і все думав, думав, так, що в голові у нього боліло. Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий. Можна було подумати, що він замерз.

У цей час у величезні ворота, що їх пробили буйні вітри, входила Герда. Вітри тут затихли і лягли, ніби захотіли спати. Вона ввійшла у велику пустинну холодну залу — і побачила Кая.

Кадри з кінофільму
«Снігова Королева».
Режисер Карола
Хаттоп, Німеччина,
Фінляндія, 2014 р.

Вона пізнала його, кинулась йому на шию і крикнула:

— Кай! Милий мій Кай! Нарешті я знайшла тебе!

Та він сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, її гарячі сльози впали йому на груди, пройшли в саме серце, розтопили крижану кору і розтопили скалку чарівного дзеркала. Кай глянув на Герду, і вона заспівала про троянди.

Кай раптом гірко заплакав і плакав так довго й сильно, що скалка витекла з ока разом із сльозою. Тоді він пізнав Герду і зрадів.

— Герда! Мила моя Герда!.. Де ж це ти була так довго? Де був я сам? — він оглянувся навколо. — Як тут холодно, пустинно!

І він міцно притулився до Герди!.. Вона сміялася і плакала від радості. Радість була така велика, що навіть крижини затанцювали. Герда поцілувала Кая в обидві щоки, і вони знову зажеврили, поцілувала його в очі, і вони заблищали, як її власні, поцілувала його руки й ноги, і він знову став бадьорий і дужий.

Кай із Гердою вийшли з пустинного крижаного замка. Вони йшли й говорили про бабусю, про свої троянди, і на їхньому шляху затихали буйні вітри, виглядало сонце. Коли ж дійшли до куща з червоними ягодами, там уже чекав їх північний олень. З ним була молода олениха, її вим'я було повне молока. Вона напоїла ним Кая і Герду і поцілувала їх.

Кай і Герда поїхали спочатку до фінки, відігралися в її теплій хатинці і дізналися про шлях додому. Потім поїхали до лапландки. Вона пошила їм нові плаття, полагодила сани і поїхала проводжати. Олень з молодою оленихою теж проводжали їх до самого кордону Лапландії, де вже пробивалася перша зелень. Тут Кай і Герда попрощалися з оленями і з лапландкою. (...)

Почали цвірінчати перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу назустріч їм виїхала дівчина на баскому коні — Герда його впізнала, бо він колись віз її золоту карету. Дівчина була в яскравій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це була маленька розбійниця, їй набридло жити дома, і вона захотіла побувати на півночі, а якщо там не сподобається — і в інших частинах світу. Вона відразу впізнала Герду, а Герда її. Їм обом було дуже радісно. (...) І Герда та Кай розказали їй усе, як було.

— Шніп-шнап-шнуре-бассельюре — от і казці кінець! — сказала дівчина і, потиснувши їм руки, обіцяла відвідати їх, якщо коли-небудь заїде в їхні місця. Вона поїхала далі, у далекий світ.

Кай і Герда йшли, тримаючись за руки, і по дорозі, де вони проходили, розквітали квіти, зеленіла трава. Вони побачили високі башти, впізнали велике місто, де вони жили. Вони зійшли знайомими схода-

ми і ввійшли в кімнату, де все було по-старому: і годинник так само йшов «тік-так», і стрілка так само рухалася.

Але коли Кай і Герда увійшли в низенькі двері, вони помітили, що за цей час встигли стати дорослими людьми. Троянди цвіли і заглядали з даху у відчинене вікно, там стояли і їхні дитячі стільчики. Кай і Герда сіли кожен на свій і взяли одне одного за руки. Холодну, величну красу володінь Снігової Королеви вони забули, як важкий сон. Так сиділи вони обоє, дорослі, але ще діти, діти серцем, а надворі стояло тепле, радісне літо.

(Переклад Оксани Іваненко)

presentation

● Теорія літератури

Тема художнього твору — коло подій і явищ, змальованих у творі (те, про що йдеться в художньому творі). У творі може бути кілька тем. Розкриття його теми (тем) відбувається в органічному зв'язку з осмисленням проблеми (проблем), яка постає у творі.

Ідея художнього твору — провідна думка, емоційна спрямованість (те, що письменник чи письменниця утверджує, проголошує).

«Снігова Королева» в кіно і мультиплікації

«Снігова Королева» стала популярним сюжетом у кіномистецтві й мультиплікації різних країн. Щоразу до її сюжету режисери додають щось своє, переповідаючи казку на власний розсуд. Інколи в кінофільмах і мультфільмах з'являються не лише нові деталі, а й нові персонажі та обставини. У цьому немає нічого дивного, адже в кожного і кож-

Кадри з кінофільму «Снігова Королева». Режисер Карола Хаттоп, Німеччина, Фінляндія, 2014 р.

ної з нас свій Андерсен. Зміст його казок залишає широке поле для власних роздумів і фантазій. *Знайдіть в інтернеті й подивіться екранізації казки: кінофільм «Снігова Королева» (режисерка Карола Хаттон, Німеччина — Фінляндія, 2014), кінофільм «Снігова Королева» (режисер Г. Казанський, 1966), мультфільм (режисер Л. Атаманов, 1957) та ін. Чи зберегли автори фільмів зміст твору? А що нового вони додали до казки? Подивіться в інтернеті ремейк «Снігової Королеви» — новішу версію твору в сучасному мистецтві, де замість казкових персонажів діють герої та героїні нашого часу. Висловте своє враження про ремейк.*

express

CLASSROOM

Усно

1. Складіть простий план казки.
2. Розкажіть від імені Герди про її подорож і випробування.
3. Сформулюйте запитання до Кая щодо того, як він потрапив до палацу Снігової Королеви і що побачив там.
4. Створіть на підставі казки «Снігова Королева» постер, на якому позначте провідні теми твору. Прокоментуйте його.

Аналіз та інтерпретація

5. Чому Герда вирушила на пошуки Кая? Які людські якості виявила вона під час далекої мандрівки?
6. Деякі герої та героїні у творі внутрішньо змінюються. Хто це? Розкажіть про духовні зміни когось із них. Під впливом яких обставин це відбулося?
7. Чим відрізняється «Снігова Королева» Г.-К. Андерсена від фольклорної казки?

Письмово

8. Напишіть пост для соцмереж про свої враження від казки «Снігова Королева». Доберіть ілюстрацію до нього. Прокоментуйте аналогічні пости однокласників і однокласниць. Візьміть участь в онлайн-комунікації, дотримуючись правил безпеки та етики.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про Лапландію, Шпіцберген, Північний полюс, Фінляндію, які згадані у творі Г.-К. Андерсена. Покажіть їх на мапі. Доберіть світлини. Як ви вважаєте, чи справді там могла жити Снігова Королева?

Дослідження

10. Прикметною особливістю творів Г.-К. Андерсена є образ розповідача, який вигадує й повідомляє іншим свої оповідки. Доведіть, що такий розповідач є в казці «Снігова Королева». Дослідіть його мовлення. Ким, на ваш погляд, міг бути розповідач? Наведіть аргументи, спираючись на текст казки.

Ваша творчість

11. Уявіть, що ви є режисером/режисеркою мультфільму за мотивами казки «Снігова Королева». Намалюйте 1—2 костюми для персонажів або створіть 1—2 декорації. Прокоментуйте їх.

Проект

12. Підготуйте проєкт на тему «Явища природи в казці “Снігова Королева”». Доберіть ілюстрації або світлини, цитати з казки.

У команді

13. Робота в групах. Гра «Які історії можуть розповісти речі?». Кожна група обирає одне з ключових слів казки. Необхідно пригадати й розповісти епізод, пов’язаний із конкретним предметом. Ключові слова: «червоні черевички», «дзеркало», «риба», «троянди в дерев’яних ящиках», «білі сани».

Життєві ситуації

14. Якщо друг чи подруга вас образять, але потім йому або їй знадобиться ваша допомога, як ви вчините? Як можна перевірити справжню дружбу і справжню любов?
15. Які правила техніки безпеки порушили казкові персонажі?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Оскар Вайлд (1854–1900)

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.
Не йди в чужий за ними край,
Найперш знайди їх в свої груди.

Іван Франко

Неподалік від Великої Британії на одному з островів між Атлантичним океаном та Ірландським морем розташована Ірландія. Тут шанують і бережуть традиції, однією з яких є національне свято — День Святого Патрика, покровителя країни. Ірландці пишаються своїми національними здобутками і вшановують пам'ять тих, хто прославив їхню батьківщину на весь світ. Серед них — письменник Оскар Вайлд.

Оскар-Фінгал-О'Флаєрти-Вілс Вайлд (Вайльд, Уайльд) народився в столиці Ірландії м. Дубліні 16 жовтня 1854 року. Про себе він завжди говорив: «Я не англієць, я ірландець, а це зовсім різні речі». З дитинства мав незалежну вдачу і палке прагнення просла-

Собор Святого Патрика. м. Дублін (Ірландія). Сучасне фото

День Святого Патрика. Сучасне фото

вити Ірландію. Його батько був лікарем, а мати перекладала художні твори й писала вірші. «Вони дали мені шляхетне ім'я і залишили по собі благородну пам'ять не тільки в моєму серці, але й в історії моєї країни — історії становлення нації», — так писав про них письменник.

Після закінчення Королівської школи Оскар Вайлд отримав королівську стипендію на навчання в Трінті-коледжі, який закінчив із золотою медаллю. Відзнака дала йому змогу вступити до найпрестижнішого закладу Європи — Оксфордського університету.

Оскар Вайлд понад усе цінував красу. Він вишукано вдягався, був вибагливим до обстановки в домі й по-особливому вимогливим до естетики своїх творів. У красі він убачав найвищу мету існування людства.

Збірка його казок *«Щасливий принц»* вийшла друком 1888 року, а 1891 року — *«Гранатовий будиночок»*. Після публікації роману *«Портрет Доріана Грея»* Оскар Вайлд став популярним не лише в Європі, а й у США. У цей час він відвідав багато країн з лекціями для своїх шанувальників.

За словами Оскара Вайлда, його казки «...призначені для дорослих дітей від 18 до 80 років». Своїм дітям він казав, що на кожного з них очікують життєві випробування: вони можуть потрапити в багнюку заздрощів, жадібності, жорстокості, але справжня людина має вміти цінувати прекрасне в мистецтві, природі й людській душі.

Оскар Вайлд.
Фото Наполеона
Сароні. 1882 р.

Оскар Вайлд із сином Сирілом і дружиною Констанцією. 1880-ті роки

Оскар Вайлд. 1889 р.

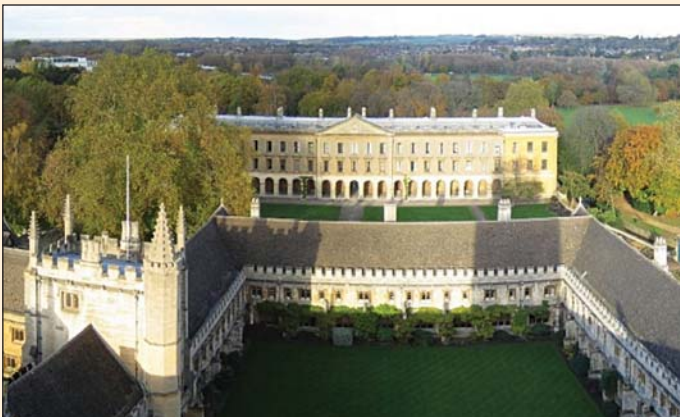

Оскар Вайлд в Оксфордї. 1876 р.

Ім'я Оскара Вайлда в «Золотій книзі Оксфорду»

Оксфордський університет — один із найдавніших у Європі. Заснований в XI ст. За рейтингом «The World University Ranking» (2016—2020) він посідає перше місце у світі. Тут навчалися королі, прем'єр-міністри, митці, імена яких уписані до «Золотої книги Оксфорду». Серед них — письменники Оскар Вайлд, Джон Донн, Льюїс Керролл, Джон-Роналд-Руен Толкін та ін. Оскар Вайлд навчався в коледжі Святої Магдалини Оксфордського університету з 1874 до 1878 року. Там він став членом гуртка любителів мистецтва, яким керував викладач і письменник Джон Раскін.

Оксфордський університет. Коледж Святої Магдалини. Сучасне фото

Хлопчик-Зірка (1891)

Ця казка увійшла до збірки «Гранатовий будиночок» (1891). Чому саме *гранатовий*? В Ірландії високо цінують традиції християнства, а гранат (дерево та його плоди) символізує в християнстві страждання, відродження і воскресіння. На картинах європейських митців Ісус Христос часто зображений із гранатом, що означає готовність пройти Страсну дорогу й пролити свою кров за людство.

Сандро Боттічеллі.
Мадонна з гранатом. 1487 р.

Назва збірки «Гранатовий будиночок» має символічний зміст. У кожній із чотирьох її казок («Молодий король», «День народження інфанти», «Рибалка та його душа», «Хлопчик-Зірка») йдеться про події, пов'язані зі стражданнями людей та їхнім духовним відродженням. Слово «гранат» («гранатовий»), що з'являється в моменти найбільш напружених випробувань персонажів, немовби вказує їм шлях до духовного спасіння. Слово «будиночок» символізує місце (салон), де зустрічалися у ХІХ ст. високоосвічені люди й спілкувалися про мистецтво, філософію, науку. Деякі салони мали назви. Оскар Вайлд, наприклад, відвідував салон «Душа». Збірку він присвятив своїй дружині — Констанції Вайлд, а кожну казку — одній із тих леді, які відвідували салон.

Головними випробуваннями для персонажів казок Оскара Вайлда є обставини, у яких вони виявляють духовність, мораль, милосердя, любов, відданість. А притаманні казці чарівні перетворення відбу-

ваються передовсім у їхньому внутрішньому світі. Такий шлях подолав головний герой казки «Хлопчик-Зірка».

Коли прочитаєте казку, подумайте, чи люди справді здатні внутрішньо змінюватися на краще? А ви?

Хлопчик-Зірка

Коли читатимете казку, зверніть увагу на те, у який момент з'являються слова «гранат», «гранатовий». Яке вони мають значення для зображення духовних змін героя?

Давним-давно два бідні Дроворуби прокладали собі шлях додому через великий сосновий ліс. Стояла зимова морозна ніч. Земля та дерева були заметені снігом, маленькі гілочки потріскували від морозу, коли Дроворуби проходили повз них. І ось вони дійшли до гірської річки, яка нерухомо зависла в повітрі водоспадом, бо її поцілував Льодяний Король.

Було так холодно, що навіть звірі й птахи не знали, як цьому зарадити.

— Еге-ге! — прогарчав Вовк, шкутильгаючи через зарослі, підібгавши хвоста. — Це просто жахлива погода.

— Піть! Піть! Піть! — щebetали зелені Коноплянки. — Стара Земля померла, і її загорнули в білий саван¹.

— Земля виходить заміж, а це її весільна сукня, — прошепотіли одна одній Горлиці. Їхні маленькі рожеві ніжки зовсім змерзли, але пташки відчували, що мають дотримуватися романтичного погляду на цю ситуацію. (...)

— Як на мене, — сказав Дятел, котрий був природженим філософом, — я не схильний вдаватися до теорії атому для пояснень. Якщо річ є такою, то вона такою і є, а зараз страшенно холодно.

Безсумнівно, був лютий холод. Маленькі Білки, які жили у високій ялині, все терли одна одній носики, щоб зігрітися, а Зайці скрутилися клубком у своїх норах і не наважувалися навіть визирнути за двері. Єдині істоти, які, здавалося, насолоджувалися цим, були великі рогаті Сиви. Їхне пір'я вкрилося інеєм, але їм було бай- дуже, і вони крутили великими жовтими очима й перегукувалися через ліс:

---

¹Саван — поховальне вбрання з білої тканини.

— Пу-гу! Пу-гу! Пу-гу! Яка чудова погода!

Два Дроворуби все йшли та йшли, сильніше дмухаючи на свої пальці й ступаючи своїми величезними підкованими чоботями по затверділому снігу. Одного разу вони провалилися в глибокий замет, а вибралися звідти білі, наче мірошники, коли перемелюють зерно на борошно; а іншого разу вони послизнулися на твердому гладенькому льоду, де замерзла болотна вода, їхні оберемки хмизу випали з в'язки, тож їм довелося знову збирати й зв'язувати їх. Раптом їм здалося, що вони загубилися, їх охопив жах, бо вони знали, що Метелиця жорстока з тими, хто спить в її обіймах. Але чоловіки вірили у доброго Святого Мартіна, який стежить за всіма подорожніми, і знову пішли по своїх слідах. Вони йшли обережно і нарешті вийшли на узлісся й побачили далеко внизу в долині вогні рідного села.

Вони так раділи зі свого звільнення, що голосно сміялися, і Земля здавалася їм срібною квіткою, а Місяць — золотою.

Посміявшись, вони засумували, бо згадали про свою бідність, і один із них сказав:

— Чому ми радіємо, ми ж бачимо, що життя для багатих, а не для таких, як ми? Краще б ми померли від холоду в лісі, або якісь дикі звірі напали на нас і розірвали.

— Твоя правда, — відповів його товариш, — комусь дається багато, а іншим — мало. Несправедливість розділила світ, і ніщо не поділене порівну, крім горя.

Але в той час як вони розповідали один одному про свої нещастя, трапилася дивна річ. З небес упала дуже яскрава й красива зірка. Вона зісковзнула з неба, оминаючи інші зірки на своєму шляху, і коли Дроворуби здивовано дивилися на неї, вона, здавалося, опус-

Алевтіна Шавlach.
Ілюстрації до казки
«Хлопчик-Зірка».
2022 р.

тилася за верби, біля невеличкої кошари на відстані не більше кинутого каменя.

— Та це ж горщик золота для того, хто його знайде! — вигукнули вони і побігли, бо їм дуже хотілося золота.

Один із них біг швидше, ніж його товариш, і випередив його, продираючись через верби, він вийшов на інший бік. Там справді щось золоте лежало на білому снігу. Тому він поспішив туди і, нахилиючись, простяг до нього руки — це був плащ із золотого полотна, розшитий зорями, згорнутий у багато разів. Він закричав своєму товаришеві, що знайшов скарб, який упав з неба, і коли товариш підійшов, вони сіли на сніг, розгорнули складки плаща, у яких могло бути золото. Проте там було не золото, і не срібло, і не будь-які інші коштовності, там спала маленька дитина.

Один із них сказав:

— Наші сподівання не справдилися, жодному з нас не усміхнулася доля, тож яка користь від дитини? Давай залишимо її тут і підемо своєю дорогою, бо ми бідні люди, і в нас є свої діти, чий хліб ми не можемо віддати іншим.

Але його супутник відповів:

— Ні, це було б великим злом залишити дитину гинути тут, у снігу, і, незважаючи на те, що я бідний, як і ти, і мені потрібно годувати багато ротів, я заберу його з собою додому, і моя дружина буде піклуватися про нього.

Тому він ніжно взяв дитину, загорнув її в плащ, щоб захистити від суворого холоду, і пішов через пагорб до села, поки його товариш дивувався з його дурості й м'якості серця.

І коли вони дійшли до села, його товариш сказав:

— Ти взяв собі дитину, тоді віддай мені плащ, бо ми повинні чесно поділитися знахідкою.

Але той відповів:

— Ні, плащ не належить ані тобі, ані мені, а тільки дитині.

Тож він побажав йому щасливої дороги, пішов до свого будинку й постукав у двері.

Коли дружина відчинила двері й побачила, що її чоловік повернувся живий і здоровий, вона зраділа, обняла його й поцілувала, потім взяла в нього оберемок хмизу, зчистила сніг із чобіт і запросила всередину. Але він промовив до неї, все ще стоячи на порозі:

— Я знайшов дещо в лісі й приніс тобі, щоб ти про нього подбала.

— Що це? — вигукнула вона. — Покажи це мені, бо в будинку порожньо, а нам потрібно чимало речей.

Він розгорнув плащ і показав їй сплячу дитину.

— Але, чоловіче добрий! — нарікала вона. — Хіба в нас недостатньо своїх дітей, яким теж потрібно місце біля вогнища? І хто знає, чи не принесе це нам нещастя? І як ми будемо доглядати за ним?

Вона дуже розгнівалася на чоловіка.

— Але це Хлопчик-Зірка, — заперечував він і розповів їй про те, як знайшов дитя.

Жінка не заспокоїлася, висміювала його, говорила сердито, навіть кричала:

— Нашим дітям не вистачає хліба, а ми будемо годувати іншу дитину? Хто буде піклуватися про нас? І хто дасть нам їсти?

— Але Бог турбується навіть про горобців і годує їх, — відповів він.

— Хіба горобці не помирають узимку від голоду? — запитала вона. — І хіба зараз не зима?

Чоловік нічого не відповідав і все ще стояв на порозі.

Через відкриті двері з лісу увірвався різкий вітер, і вона затремтіла від холоду й сказала:

— Чому ти не зачиниш двері? У будинку вітер, і мені холодно.

— Хіба в будинку, де є черстве серце, немає холодного вітру? — спитав він.

Жінка нічого йому не відповіла, але підійшла ближче до вогню. Через деякий час вона повернулася і подивилася на нього, її очі були наповнені слізьми. Тоді він швидко зайшов, передав дитину їй на руки, вона поцілувала її й поклала в маленьке ліжечко до їхньої найменшої дитини. На другий день Дроворуб узяв незвичайний золотий плащ, поклав його до великої скрині разом з бурштиновим ланцюжком, який дружина зняла з шиї дитини.

Отож Хлопчик-Зірка виховувався разом із дітьми Дроворуба, їв із ними й грався. Щороку він ставав усе гарнішим. Односельці дивувалися, бо всі вони були смагляві й темноволосі, а він був білим і витонченим, як слонова кістка, а його кучері були подібні на пелюстки золотого нарцису. Його губи були як червона квітка, а очі — як фіалки біля річечки з чистою водою, а його тіло було таким, як білосніжний нарцис у полі, де ще не ступала нога косаря.

Проте його краса обернулася злом для нього. Бо він ріс гордим, жорстоким і егоїстичним. Дітей Дроворуба та дітей односельців він зневажав через їхнє низьке походження, він говорив, що сам мав благородне походження, адже прилетів із зірки. І Хлопчик-Зірка став господарем над ними, називав їх своїми слугами. Ніякого жалю не було в нього до бідних, сліпих, покалічених і нужденних. Він кидав у них каміння, гнав їх із вулиць, наказував їм просити хліба десь в

іншому місці, так що ніхто більше, крім злочинців, не приходив двічі в те село просити милостиню. Насправді Хлопчик-Зірка був ніби зачарований своєю красою й знущався над тими, хто був слабкий і хворий. Він любив лише себе, і влітку, коли не було вітру, лежав біля колодязя в саду священика, дивився на відображення власного обличчя у воді й сміявся від задоволення, милуючись собою.

Дроворуб та його дружина часто сварили його, нарікаючи:

— Ми не ставилися до тебе так, як ти ставишся до тих, кого покинули і в кого немає нікого, хто б допомагав їм. Чому ти такий жорстокий до всіх, хто потребує співчуття?

Часто його запрошував до себе старий священик і намагався навчити його любові до всього живого, говорячи йому:

— Кожна комаха рідна тобі. Не шкодь їй. Дикі птахи, які мандрують лісом, мають свою свободу. Не лови їх задля власного задоволення. Бог створив сліпими черв'яка й крота, і кожен із них має своє призначення. Хто ти такий, щоб нести біль у світ Божий? Навіть худоба в полі прославляє Його.

Але Хлопчик-Зірка не звертав уваги на його слова, а лише насуплювався і підсміювався, потім повертався до своїх товаришів і знову командував ними. Вони ж корилися йому, бо він був вродливим, хорошим бігуном, міг танцювати, грати на дудці й складати гарні мелодії. І де б не з'являвся Хлопчик-Зірка, вони йшли за ним, і що б він не наказав їм робити, вони все виконували. І коли він гострою тростинкою виколов очі кротові, вони сміялися, і коли він кидав ка-

Фіона Еванс.

Ілюстрації до казки «Хлопчик-Зірка». 1979 р.

мінням у прокаженого, вони теж сміялися. У всьому він направляв їх, і в них також затверділи серця, як і в нього. (...)

1. *Що ви думаєте про вчинок Хлопчика-Зірки? Поясніть мотиви його поведінки.*
2. *Проаналізуйте мовлення Хлопчика-Зірки, Дроворуба і жінки-жебракчи. Знайдіть і прочитайте слова, словосполучення, речення, які свідчать про: а) жорстокість; б) пихатість; в) любов; г) виховання.*

Одного дня через село проходила бідна жінка-жебракчи. Її одяг був подертий, ноги були поранені камінням на дорозі, бо велика біда спіткала її. Стомившись, вона сіла перепочити під каштаном.

Але коли Хлопчик-Зірка побачив її, він сказав товаришам:

— Дивіться! Під тим гарним зеленим деревом сидить брудна жebraчка. Ходімо, виженемо її звідси, бо вона потворна і хвора.

Отож він пішов і кидав у неї каміння, знущався з неї, їй було страшно, але вона не зводила з нього очей. І коли Дроворуб, який колов дрова і був дуже виснажений, побачив, що робив Хлопчик-Зірка, він підбіг і насварив його:

— Ти дійсно безсердечний і не знаєш жалю. Яке зло зробила тобі ця бідна жінка, що ти так до неї ставишся?

Хлопчик-Зірка почервонів від гніву, тупнув ногою і сказав:

— Хто ти такий, аби питати мене, що я роблю? Я не твій син, щоб слухатися тебе.

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — але я пожалів тебе, коли знайшов у лісі.

Коли жінка почула ці слова, вона голосно заплакала й зомліла. Тоді Дроворуб поніс її у свій дім, його дружина оточила її турботою, і коли врешті-решт жінка отямилася, вони поставили перед нею їжу й воду й просили її почуватися як удома.

Але вона не їла й не пила, а спитала Дроворуба:

— Чи не ти сказав, що знайшов дитину в лісі? Це було десять років тому?

І Дроворуб відповів:

— Так, я знайшов його в лісі, це було десять років тому.

— А що ти знайшов біля нього? — вигукнула вона. — Чи був у нього на шиї бурштиновий ланцюжок? Чи був він загорнутий у золотий плащ, гаптований зірками?

audiotext

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — усе було так, як ти кажеш. І він витяг плащ і бурштиновий ланцюжок зі скрині й показав їх жінці.

Коли та їх побачила, то заплакала від радості і сказала:

— Він — мій маленький син, якого я загубила в лісі. Я молю вас: швидко покличте сина, я шукала його по всьому світу.

Тож Дроворуб і його дружина вийшли на вулицю, покликали Хлопчика-Зірку й сказали йому:

— Іди до будинку, там ти знайдеш свою матір, яка чекає на тебе.

Тоді він побіг у дім, його переповнювала цікавість і велика радість. Але коли він побачив, хто там на нього чекав, він лише зневажливо розсміявся і сказав:

— Що, де моя мати? Я тут нікого не бачу, крім цієї нікчемної жебрачки.

А жінка відповіла йому:

— Я твоя мати.

— Ти божевільна, якщо таке кажеш, — сердито вигукнув Хлопчик-Зірка. — Я не твій син, бо ти жебрачка, потворна і одягнена в лахміття. Тому вимітайся звідси, і щоб я більше не бачив твого брудного обличчя.

— Ні, але ж ти насправді мій маленький син, якого я народила в лісі, — плакала вона, і впала на коліна, і простягнула до нього руки. — Грабіжники вкрали тебе в мене і залишили помирати, — шепотіла вона. — Але я впізнала тебе, коли лиш побачила, і твої речі я також впізнала: золотий плащ і бурштиновий ланцюжок. Тому я прошу тебе піти зі мною, бо я блукала по всьому світу, шукаючи тебе. Ходімо зі мною, сину, адже мені потрібна твоя любов.

Але Хлопчик-Зірка не зрушив з місця і не впустив її до свого серця. Не було чути жодного звуку, крім ридання жінки.

Нарешті він заговорив до неї, його голос був твердим і суворим.

— Якщо ти справді моя матір, — сказав він, — було б краще, якби ти трималася подалі, а не приходила сюди, щоб соромити мене. Зрозумій, я вважав себе сином Зірки, а не жебрачки, як це ти мені зараз кажеш. Тому йди звідси, щоб я тебе більше не бачив.

— Але, сину мій! — вигукнула вона. — Ти навіть не поцілуєш мене перед тим, як я піду? Я так багато страждала, щоб знайти тебе.

— Ні, — сказав Хлопчик-Зірка, — ти така огидна, що я б краще поцілував гадюку або жабу, ніж тебе.

Тоді жінка підвелася та пішла в ліс, гірко плачучи, і коли Хлопчик-Зірка побачив, що вона пішла, то зрадів і побіг назад гратися зі своїми товаришами.

Якими виявилися наслідки вчинку Хлопчика-Зірки для нього самого? Чи було це справедливо?

Але коли товариші побачили, що він іде, то відразу почали дразнити його й промовляли:

— Ти такий гидкий, як жаба, і бридкий, як гадюка. Забирайся звідси, бо ми не стерпимо, якщо ти будеш гратися з нами, — і вони вигнали його з саду.

Хлопчик-Зірка спохмурнів і сказав про себе: «Про що вони говорять мені? Я піду до колодязя і подивлюся, і він покаже мені мою вроду».

Отож він пішов до колодязя та подивився в нього. І що ж?! Його обличчя було як у жаби, а його тіло було в лусці, як у гадюки. Він упав на траву і плакав, і казав собі: «Певно, мене спіткало це лихо через мій гріх. Бо я зрікся своєї матері й прогнав її, я був гордим і жорстоким до неї. Тому я піду й шукатиму її по всьому світу, і не знатиму відпочинку, допоки не знайду її».

Тут до нього прийшла маленька донька Дроворуба, вона поклала руку йому на плече і сказала:

— Що з того, що ти втратив свою вроду? Залишайся з нами, я не буду з тебе глузувати.

Але він сказав їй:

— Ні, я був жорстоким до своєї матері, і за це зло я понесу покарання. Я повинен піти звідси й обійти весь світ, аж поки знайду її і вимолю в неї пробачення.

Тоді Хлопчик-Зірка побіг до лісу й кликав свою матір, просив прийти до нього, але ніхто не відгукнувся. Увесь день він звав її, і коли сонце зайшло за небокрай, він зробив собі ліжко з листя та ліг спати, проте птахи й звірі тікали від нього, бо пам'ятали його жорстокість. Він залишився на самоті із жабою, яка дивилася на нього, і гадюкою, яка повзала неподалік від нього.

Уранці він піднявся, поснідав гіркими лісовими ягодами й пішов лісом, сильно плачучи. І в усіх, кого зустрічав, він запитував, чи не бачили вони випадково його матінки.

Він спитав Крота:

— Ти можеш ходити під землею. Скажи мені, чи моя мама там?

І Кріт відповів:

— Ти осліпив мене. Як я можу знати?

Він спитав Коноплянку:

— Ти можеш літати над високими деревами і бачити увесь світ. Скажи мені, чи можеш ти побачити мою матір?

І Коноплянка відповіла:

— Ти підрізав мої крила заради власної втіхи. Як я можу літати?

Тоді він сказав маленькій Білочці, яка самотньо жила в ялині:

— Де моя мати?

І Білка відповіла:

— Ти вбив мою маму. Ти шукаєш свою, щоб її теж убити?

І Хлопчик-Зірка заплакав, і схилив голову, і просив прощення в Божих створіннь, і продовжував долати свій шлях через ліс, шукаючи жebraчку. На третій день він вийшов на іншу сторону лісу й пішов рівниною.

Коли він проходив селами, діти знущалися з нього та жбурляли в нього каміння, йому не дозволяли навіть спати в корівниках, побоюючись, що він принесе цвіль на зерно: таким він був огидним, і тоді наймити гнали його звідти геть, і нікому не було його шкода. Ніде Хлопчик-Зірка нічого не чув про жebraчку, яка була його матір'ю, хоча він три роки мандрував світом. Часто йому здавалося, що він бачить її на дорозі перед собою, тоді він кликав її і біг за нею, доки від гострого каменю на дорогах він не зранив ноги, і з рани почала сочитися кров. Він не міг наздогнати її, але ті, хто жили неподалік того місця, де він її бачив, заперечували, що коли-небудь бачили когось схожого на неї, і сміялися з його горя.

Три роки він ходив світом, і ніхто у світі не любив його, не поставився до нього добре чи пожалів його. Але це був такий світ, який він сам собі створив у дні своєї великої гордості.

Одного вечора Хлопчик-Зірка підійшов до брами міста, яке було оточене великими мурами й стояло на березі річки. Проте, незважаючи на втому й біль у ногах, він прагнув увійти туди. Але вартові схрестили свої алебарди перед входом і грубо спитали його:

— Що ти робиш у місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він. — Я молю вас дозволити мені пройти, бо, можливо, вона в цьому місті.

Але вартові глузували з нього, а один із них, потрусивши чорною бородою, поставив свій щит і вигукнув:

— Правду кажучи, твоя мати не зрадіє, коли побачить тебе, бо ти огидніший за болотну жабу або гадюку, що повзає у драговині¹. Іди собі. Іди. Твоя мати живе не в цьому місті.

Інший вартовий, котрий тримав у руці жовтий прапор, сказав йому:

— Хто твоя матір, і чому ти її шукаєш?

---

¹Драговина — грузьке, багнисте, болотисте місце.

Він відповів:

— Моя мати — жebraчка, така ж, як і я, а я жорстоко з нею повів-ся, і я прошу вас дозволити мені пройти, бо я її шукаю, щоб вона мене пробачила.

Але вони не дозволили йому пройти і кололи його списами. І коли хлопчик відвернувся, плачучи, тоді до вартових підійшов чоловік, чий обладунок був прикрашений золотими квітами і на шоломі котрого був крилатий лев, і став розпитувати про хлопця. Вони сказали:

— Це жebraк, син жebraчки, і ми його прогнали.

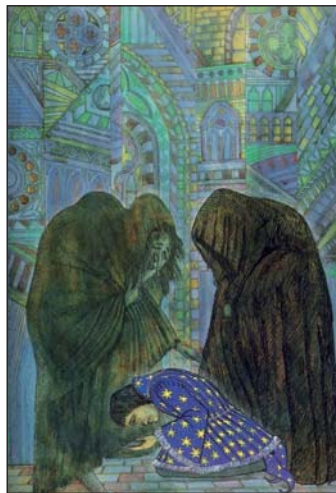
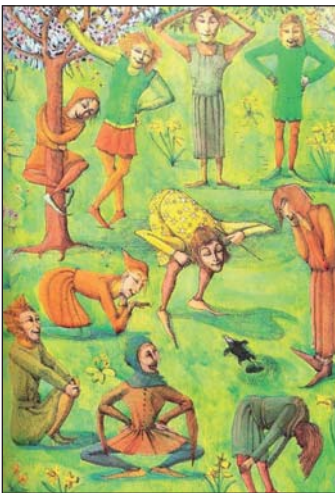
— Не треба, — вигукнув він, сміючись, — ми продамо цю потвору як раба, і його ціною буде ціна чаші солодкого вина.

І старий чоловік зі злим обличчям, який проходив неподалік і чув розмову, гукнув до них:

— Я куплю його за таку ціну.

Він заплатив, узяв Хлопчика-Зірку за руку і повів у місто.

Вони минули багато вулиць і дісталися маленьких дверей у стіні за гранатовим деревом. Старий доторкнувся до дверей першем з яшмою, і ті відчинилися. Вони пройшли п'ятьма бронзовими східцями до саду, де було багато чорного маку і зелених глиняних горщиків. Тоді старий вийняв зі свого тюрбана шовковий шарф і зав'язав ним Хлопчику-Зірці очі й повів перед собою. А коли зняв із нього шарф, то хлопчик побачив, що опинився в темниці, де світить лише один ліхтар.

Фіона Еванс.

Ілюстрації до казки «Хлопчик-Зірка». 1979 р.

Старий поставив перед ним тарілку із запліснявілим хлібом і наказав:

— Їж!

Поставив солонувату воду в чашці й наказав:

— Пий!

А коли той поїв і попив, старий вийшов, зачинивши за собою двері, і закрутив їх залізним ланцюгом.

Наступного дня старий, який насправді був наймайстернішим із чаклунів Лівії і навчився цього мистецтва в того, хто жив біля Нілу, прийшов до Хлопчика-Зірки і сказав, насупивши брови:

— У лісі, який недалеко біля воріт цього міста, є три золотих монети. Одна з білого, друга з жовтого, а третя з червоного золота. Сьогодні ти принесеш мені монету з білого золота, а якщо не принесеш, то я відшмагаю тебе батогами сто разів. Швидко йди, а на заході сонця я чекатиму тебе біля дверей саду. Принеси мені монету з білого золота, а якщо не виконаєш, то тобі це так не минеться, ти ж мій раб, і я купив тебе за ціною чаші солодкого вина.

Він зав'язав очі Хлопчика-Зірки шовковим шарфом і провів його через будинок і сад з маками, а потім угору п'ятьма бронзовими східцями. І, відчинивши маленькі двері своїм перснем, він випустив його на вулицю.

Хлопчик-Зірка вийшов за міську браму й дійшов до лісу, про який говорив йому Чаклун. Спочатку ліс видався йому дуже красивим, здавалося, що там багато співаючих пташок та квітів із солодким запахом, і Хлопчик-Зірка радісно пішов туди. Але ця краса не принесла йому радості, бо де б він не ступав, гострі колючки та шипи з'являлися з-під землі й оточували його, зла кропива жалила його, чортополох пронизував його своїми гострими шипами, мов кинджалами, хлопчикові було дуже боляче. Проте ніде він не міг знайти монети з білого золота, про яку говорив Чаклун, хоча шукав її з ранку до полудня і з полудня до заходу сонця. Коли сонце почало заходити, Хлопчик-Зірка зібрався йти додому, гірко ридаючи, бо знав, що на нього чекає.

Але коли дійшов уже до околиці лісу, він почув із гущавини крик, начебто комусь було боляче. Забувши про власне горе, він побіг назад і побачив маленького Зайця, що потрапив до мисливської пастки.

Хлопчикові-Зірці стало шкода Зайця, і він звільнив його, сказавши:

— Я сам раб, але тебе я можу випустити на волю.

Заєць відповів йому:

— Ти мене звільнив, а що я дам тобі навзаєм?

Хлопчик-Зірка сказав йому:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, якщо я не принесу її моему хазяїнові, він поб'є мене.

— Ходімо зі мною, — сказав Заєць, — я приведу тебе до неї, бо я знаю, де її заховали і для чого.

Отож Хлопчик-Зірка пішов за Зайцем. І — яка радість! У дуплі великого дуба лежала монета з білого золота, яку він шукав. Він зрадів, узяв монету і сказав Зайцеві:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти відплатив мені сторицею, а за добро заплатив добром.

— Зовсім ні, — відповів Заєць, — я поставився до тебе так, як ти поставився до мене.

І він швидко втік, а Хлопчик-Зірка пішов до міста. Біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя покривав каптур із сірого полотна, і лише через прорізи світилися очі, як червоні вуглинки. Коли він побачив, що йде Хлопчик-Зірка, він вдарив по дерев'яній мисці й закалатав у дзвоник, гукаючи його:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду. Мене вигнали з міста, і нікому мене не шкода.

— На жаль! — вигукнув Хлопчик-Зірка. — У мене є тільки одна монета в гаманці, і якщо я не принесу її моему хазяїнові, він поб'є мене, бо я його раб.

Але прокажений благав і вмовляв його, доки Хлопчик-Зірка не зглянувся над ним і не дав йому монету з білого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив йому, запросив зайти і сказав:

— У тебе є монета з білого золота?

І Хлопчик-Зірка відповів:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун напав на нього, побив його і поставив перед ним пусту тарілку і наказав:

— Їж!

Поставив пусту чашку і наказав:

— Пий!

І знову кинув його до темниці.

Наступного дня Чаклун прийшов до нього й сказав:

— Якщо ти сьогодні не принесеш мені монету з жовтого золота, я залишу тебе своїм рабом і відшмагаю триста разів.

Хлопчик-Зірка знову пішов до лісу і цілий день шукав монету з жовтого золота, але ніде не міг її знайти. На заході сонця сів і по-

чав плакати. У той час, як він плакав, до нього прийшов маленький Заєць, якого він врятував із пастки.

Заєць сказав йому:

— Чого ти плачеш? І що шукаєш у лісі?

Хлопчик-Зірка відповів:

— Я шукаю сховану тут монету з жовтого золота, якщо я її не знайду, мій хазяїн поб'є мене й залишить своїм рабом.

— Іди за мною, — гукнув Заєць і побіг через ліс, аж доки вони не дістались озера. На дні того озера лежала монета із жовтого золота.

— Як мені тобі віддячити? — сказав Хлопчик-Зірка. — Це вже вдруге ти допоміг мені.

— Не потрібно, адже це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

А Хлопчик-Зірка взяв монету із жовтого золота, поклав у свій гаманець і поспішив до міста. Але прокажений побачив, що він іде, й вибіг йому назустріч, став на коліна й вигукнув:

— Дай мені монету, бо я помру від голоду.

Хлопчик-Зірка сказав йому:

— У мене в гаманці лише одна монета з жовтого золота, якщо я не принесу її своєму хазяїнові, він поб'є мене й залишить своїм рабом.

Але прокажений продовжував благати його, тому Хлопчик-Зірка зглянувся над ним і віддав йому монету з жовтого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той знову відчинив йому й запитав:

— Чи є в тебе монета з жовтого золота?

Хлопчик-Зірка відповів йому:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун знову побив його, закував ланцюгами й кинув до темниці. Наступного дня Чаклун прийшов до нього і сказав:

— Якщо сьогодні ти принесеш мені монету з червоного золота, я відпущу тебе, а якщо ні — то вб'ю.

Тоді Хлопчик-Зірка пішов до лісу і весь день шукав монету з червоного золота, але ніде не міг її знайти. Увечері він сів і заплакав, і в той час, як він плакав, до нього прийшов маленький Заєць. Заєць сказав йому:

— Монета з червоного золота, яку ти шукаєш, знаходиться в печері за деревом. Тому не плач більше, а радій.

— Як мені тобі віддячити? — вигукнув Хлопчик-Зірка. — Уже втретє ти мені допомагаєш.

— Ні, це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

Хлопчик-Зірка зайшов до печери і в її найдальшому кутку він знайшов монету з червоного золота. Він поклав її у свій гаманець і поспішив до міста. Прокажений, побачивши його, став посеред дороги і гукнув до нього:

— Дай мені червону монету, бо я помру.

Хлопчик-Зірка зглянувся над ним знову і дав йому монету з червоного золота, сказавши:

— Тобі вона потрібна більше, аніж мені.

Але на серці в нього було тяжко, бо він знав, яка лиха доля чекала на нього.

Але от що! Коли він проходив через міську браму, варта шанобливо вклонилася йому, кажучи:

— Який красивий наш володар!

І натовп мешканців ішов за ним і гукав:

— Без сумніву, у світі немає вродливішого за нього!

Хлопчик-Зірка заплакав і сказав собі:

— Вони глузують з мене і з мого горя.

Зібралось багато людей. Нарешті він опинився на величезній площі, де був палац Короля.

Як змінилася зовнішність Хлопчика-Зірки? Чому?

Ворота палацу відкрилися, і священнослужителі й високопосадовці міста побігли йому назустріч, вони схилили перед ним голови і казали:

— Ти наш повелитель, якого ми чекали, і син нашого Короля.

Хлопчик-Зірка відповів їм:

— Я — не син Короля, а дитина бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я красивий, адже я знаю, що на мене страшно глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами й на чийому шоломі був крилатий лев, виставив уперед щит і гукнув:

— Як може мій володар казати, що він некрасивий?

Хлопчик-Зірка подивився туди, і що ж! Його обличчя було таким, як раніше, його краса повернулася до нього, він побачив у своїх очах щось, чого там раніше не було.

Священнослужителі й високопосадовці стали на коліна й сказали йому:

audiotext

— Дуже давно було таке пророцтво, що в цей день прийде той, хто буде керувати нами. Тому хай наш володар візьме цю корону та скіпетр і буде над нами справедливим і милосердним Королем.

Але він сказав їм:

— Я не гідний цього, бо я зрікся матері, яка народила мене, і я не зупинюся, допоки не знайду її і не попрошу в неї пробачення. Тому дайте мені дорогу, бо я знову мандруватиму світом і не зможу затриматися тут, хоч ви й принесли мені корону й скіпетр.

І коли він говорив, він відвернувся від них до вулиці, що вела до міської брами. Серед натовпу, який обступили солдати, хлопчик побачив жebraчку, котра й була його матір'ю, а біля неї стояв прокажений, який сидів на дорозі.

Вигук радості зірвався з його губ. Він побіг і, ставши на коліна, поцілував рани на ногах своєї матері й окропив їх сльозами. Хлопчик схилив голову до землі і, ридаючи так, що могло розірватися серце, сказав їй:

— Мамо, я відрікся від тебе в годину моєї гордості. Прийми мене в годину моєї смиренності. Мамо, я дав тобі ненависть. Дай же мені любов. Мамо, я відштовхнув тебе. Прийми своє дитя зараз.

І він простягнув руки, схилився і обійняв босі ноги прокаженого, сказавши йому:

— Я тричі пожалів тебе, попроси мою матір заговорити до мене один раз. Але прокажений не відповів йому ані слова.

І хлопчик знову заридав і сказав:

Алевтіна Шавlach.
Ілюстрації до казки
«Хлопчик-Зірка».
2022 р.

— Мамо, мої страждання більші, ніж я можу витримати. Дай мені своє прощення, і я повернуся назад до лісу.

Жебрачка поклала руку на його голову і сказала:

— Устань.

І прокажений поклав руку на його голову і також сказав:

— Устань.

Хлопчик піднявся й подивився на них, і що ж! Вони були Королем і Королевою. Королева сказала йому:

— Це твій батько, якому ти допомагав.

Король сказав йому:

— Це твоя мати, чиї ноги ти обмив своїми слізьми.

Вони обняли й поцілували його, привели в палац, прибрали в чистий одяг, одягли корону на голову, а в руку дали скіпетр, і він став володарем усього міста над річкою.

Він керував справедливо й милосердно, злого Чаклуна вигнав, Дроворубові та його дружині послав багато подарунків, а їхніх дітей всіляко вшановував. Він не терпів, коли хтось грубо ставився до звірів чи птахів, навчав любові, доброті й милосердю, бідним давав хліб та одяг, і всюди тоді панували мир і достаток.

Але правив він недовго, бо надто великими були його страждання, і через три роки він помер. А той, хто прийшов після нього, правив жорстоко.

(Переклад Марини Зуєнко)

presentation

Ілюстратори та ілюстраторки твору «Хлопчик-Зірка»

Перші ілюстрації до цієї казки створили сучасники письменника — англієць Чарльз Робінсон і шотландська художниця Джессі-Маріон Кінг. Цікаво, що малюнки Дж.-М. Кінг підписані цитатами з казки і відтворюють настрій саме тих епізодів. *Спробуйте створити власні ілюстрації, доберіть до них цитати із твору. За допомогою інтернету зберіть інформацію про художників та художниць, які ілюстрували твір. Які їхні малюнки вам сподобалися?*

Джессі-Маріон Кінг.
1900-ті роки

Джессі-Маріон Кінґ. «Але лише дитина, яка спала». 1920-ті роки

Джессі-Маріон Кінґ. «І втомлена, вона сіла під дерево, щоб відпочити». 1920-ті роки

Джессі-Маріон Кінґ. Сад чорних маків. 1920-ті роки

Чому автор порівнює Хлопчика-Зірку з нарцисом?

Герой давньогрецького міфу юнак на ім'я Нарцис був так сильно закоханий у власне відображення у воді, що більше нікого не міг любити. За це боги покарали його і перетворили на квітку нарцис, яка стала символом холодної й бездушної краси. У переносному значенні *нарцис* — самозакохана, егоїстична, байдужа до інших людина (звідси поняття «*нарцисизм*» — самозакоханість, егоїзм).

Мікеланджело Караваджо. Нарцис. 1596 р.

Алевтіна Шавлач. Ілюстрації до казки «Хлопчик-Зірка». 2022 р.

Себелюбні й милосердні персонажі Оскара Вайлда на екрані

У 1983 році вийшов на екрани кінофільм «Казка про зоряного хлопчика» (Білорусь, режисер Л. Нечаєв). Його автори додали до сюжету казки Оскара Вайлда елементи наукової фантастики. Поява хлопчика в лісі пояснюється експериментами позаземної цивілізації, що живе лише розумом, а не емоціями. Хлопчикові-Зірці поставлено завдання спинити розвиток почуттів у землян. Проте з плином подій він не лише змінився сам, а й навчив сміятися і плакати суворих інопланетян. *Подивіться цей фільм і знайдіть у ньому моменти, коли герої та героїні виявляють людяність і милосердя.*

express

Кадри з кінофільму «Казка про зоряного хлопчика».
Режисер Л. Нечаєв. 1983 р.

У мультфільмі «Щасливий принц» (режисер Натан Лернер, 1992) за казкою О. Вайлда статуя принца із чистого золота оживає і отримує здатність співчувати людському горю. Змушений стояти непорушно, принц віддає все золото й коштовності тим, хто потребує допомоги. Разом із птахом Серпокрильцем вони зробили все, що змогли, заради інших. *А люди? Чи роблять вони нині добрі справи заради ближніх? Як ви думаєте?*

Кадр із мультфільму «Щасливий принц». Режисер Н. Лернер. 1992 р.

CLASSROOM

Усно

1. Коли і за яких обставин Дроворуби знайшли Хлопчика-Зірку? Як кожен із них поставився до незвичайної події?
2. Як відреагувала дружина одного із Дроворубів на появу в домі маленького хлопчика? Чи зміг її переконати чоловік? Поясніть, чому в жінки на очах з'явилися сльози.
3. Як Хлопчик-Зірка впливав на своїх товаришів? Чи ставали вони кращими (або гіршими) після спілкування з ним? Доведіть.
4. *Дискусія.* Як ви думаєте, чому Хлопчик-Зірка був покараний саме втратою вроди, а не в інший спосіб?

Аналіз та інтерпретація

5. Як поставилися до Хлопчика-Зірки, який утратив красу, герої твору? Хто над ним глузував? А хто йому співчував? Оцініть вчинки персонажів.
6. Відшукайте в тексті епізоди, коли герої та героїні змінюються внутрішньо і зовні. Під впливом яких обставин це відбувається?
7. Розкрийте емоційний стан одного з персонажів:
  - а) матері Хлопчика-Зірки, від якої відцурався її син;
  - б) Хлопчика-Зірки, який утратив вроду;
  - в) Дроворуба, який узяв Хлопчика-Зірку на виховання.

Письмово

8. Складіть таблицю «Ознаки народної та літературної казки у творі О. Вайлда “Хлопчик-Зірка”».

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету з'ясуйте значення слова «зірка». У якому сенсі воно використане у творі? Знайдіть різні переклади назви казки. Який переклад назви, на вашу думку, найбільш вдалий? Поясніть.

Дослідження

10. Знайдіть у тексті й дослідіть епізоди, де з'являється словосполучення «черстве (тверде) серце». Яких персонажів воно стосується? Прокоментуйте їхні вчинки.

11. Доберіть антоніми до словосполучення «черстве серце». Складіть 2—3 речення з ними.

Ваша творчість

12. Створіть у вигляді зеленого трилисника конюшини (символу Ірландії) постер до образу Хлопчика-Зірка. На кожному з листочків напишіть:
- а) погані вчинки;
  - б) добрі вчинки;
  - в) істини, які усвідомив герой.

Проект

13. Підготуйте проєкт на тему «Звірі й птахи в казці “Хлопчик-Зірка” як реальні та казкові персонажі». Знайдіть їхні зображення в інтернеті. З’ясуйте, які їхні ознаки є природними, а які — фантастичними. Підготуйте презентацію.

У команді

14. Робота в парах і групах. Оберіть один із діалогів і творчо відтворіть його в особах, доповнивши новими репліками (два Дроворуби, Дроворуб і його жінка, Хлопчик-Зірка і його мати-жебракка, Хлопчик-Зірка і Чаклун, Хлопчик-Зірка і Заєць, Хлопчик-Зірка і священник, Хлопчик-Зірка і родина Дроворуба, Хлопчик-Зірка і вартові, Хлопчик-Зірка і тварини або ін.).

Життєві ситуації

15. Уявіть ситуацію, що Хлопчик-Зірка з’явився у вашому місті або селі. Як би поставилися до нього діти й дорослі? А ви?
16. Як ви розумієте слова «егоїзм», «самозакоханість», «себелюбство»? Чи притаманні такі риси вам або вашим знайомим? Корисні чи шкідливі вони для людей? Поясніть.

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Роальд Дал (1916–1990)

Немає нічого неможливого!

Роальд Дал

Роальд Дал — один із найпопулярніших письменників кінця ХХ ст., який зобразив сучасних дітей і дорослих у казкових ситуаціях. Засобами чарівної казки він показав духовну сутність людей і світу.

Народився Роальд Дал 13 вересня 1916 року в м. Лландаффі (Велика Британія). Його батьки були вихідцями з Норвегії. Вони дали йому ім'я на честь легендарного полярного дослідника, норвежця Амундсена. Їм дуже хотілося, щоб їхній син теж відкривав невідоме. Так і сталося. Роальд Дал торував шляхи в художній літературі.

Батько Роальда рано помер, і його мама сама виховувала дітей. Мрійливому Роальдові було важко звикнути до суворих правил закладів, у яких йому довелося навчатися. Він дуже любив спорт (крокет і плавання), був капітаном дитячої футбольної команди. Найкращі його шкільні спогади — про шоколадні плитки фабрики «Кедбері». Вони мали різний смак, і школярам часто пропонували дегустувати й записувати свої враження від солодоців. Під час таких дегустацій у Роальда виникло бажання самому створювати нові сорти шоколаду. Ці дитячі розваги згодом знайшли художнє втілення в його повісті-казці *«Чарлі і шоколадна фабрика»*.

Після завершення навчання Роальд Дал працював у нафтовій компанії, мандрував різними країнами, вивчав звичаї та культуру місцевих мешканців. Коли почалася Друга світова війна,

Роальд Дал із родиною. 1960-ті роки

Роальд Дал біля свого будинку.
1980-ті роки

пішов добровольцем до національної армії, вивчився на льотчика і був зарахований до Королівських повітряних військ. Після важкого поранення не міг більше воювати, і його було призначено військовим аташе в США.

Після війни Роальд Дал повернувся додому і зайнявся літературною справою. Усього написав сімнадцять книжок для дітей. Найвідомішими з них є *«Чарлі і шоколадна фабрика»*, *«Чарлі і великий скляний ліфт»*, *«Джеймс і гігантський персик»*, *«Матильда»*, *«Відьми»*, *«ВДВ (Великий Дружній Велетень)»*.

Роальда Дала нагороджено преміями Великої Британії і міжнародної спільноти: 1983 року — Вітберівською премією (за прилучення широкого кола людей до читання), всесвітньою премією «Фентезі» (за досягнення в жанрі фентезі), 1988 року — премією за найкращу дитячу книжку («Матильда»).

У які ігри грають у Будинку-музеї Роальда Дала?

У селищі Великий Міссенден (Велика Британія), де Роальд Дал жив і творив майже тридцять років, створено незвичайний музей. Окрім будинку, де зібрано книжки, фільми, малюнки до його творів, для відвідувачів відкрито великий сад із персиковими деревами, тунелями, басейном із золотими рибками. У Будинку-музеї Р. Дала відвідувачам дозволяють грати в ті ігри, які письменник сам придумав для дітей, малювати, перевдягатися в персонажів творів, бешкетувати.

Запропонуйте власну гру на підставі змісту повісті-казки «Чарлі і шоколадна фабрика».

Чарлі і шоколадна фабрика (1962)

Ця повість-казка починається зі знайомства з родиною Бакетів. Автор пропонує читачам увійти до їхньої маленької хатинки й зблизька побачити всіх сімох мешканців. Хлопчик Чарлі відчував себе невід'ємною частинкою своєї сім'ї, де всі турбуються одне про одного. Члени родини Бакетів жили в любові та злагоді, хоча були дуже бідні. Їм не вистачало грошей навіть на харчування, вони їли лише капустияні й картопляні страви. Нерідко мати й батько пропонували Чарлі свою їжу, але він завжди відмовлявся, бо дбав про інших. Бабусі й дідусі спали на одному ліжку. Це було єдине ліжко в будиночку Бакетів, тому його віддали стареньким. А мати, батько й Чарлі спали на холодній підлозі. Однак стосунки в сімействі Бакетів були напрочуд теплими й довірливими.

Чарлі мав дуже добре серце. Бідність родини не позначилася на його характері. Щовечора він приходив до дідуня Джо та бабусі Джозефіни, дідуся Джорджа й бабуні Джорджини, ділився з ними своїми мріями, слухав їхні розповіді. Це були найщасливіші моменти для хлопчика і його рідних.

Дія твору, як і в народних казках, розгортається у формі випробування, тільки не в далекому минулому, а в теперішньому часі. Як усі діти, Чарлі мріяв потрапити на шоколадну фабрику Віллі Вонки, а для цього йому потрібно було знайти щасливий Золотий квиток, схований у шоколадному батончику. Родина допомагала Чарлі, всі Бакети збирали гроші йому на шоколадку, дідунь Джо віддав останню десятицентову монетку. Коли, здавалося, вже не було надії, доля усміхнулася Чарлі: він отримав шанс побувати на фабриці Віллі Вонки.

Отже, п'ятеро дітей разом зі своїми рідними опинилися в солодкому чарівному світі, сповненому спокус і небезпек. Чарлі супроводжував дідунь Джо, який колись працював на фабриці Віллі Вонки і мріяв знову побувати там зі своїм онуком. Усемогутній Віллі Вонка хотів обрати собі наступника чи наступницю, тому випробовував дітей різними способами. Як з'ясувалося, ніхто, крім Чарлі, не витримав казкових випробувань.

В образах дітей Роальд Дал утілює вади сучасного йому світу — розбещеність, жадібність, пихатість, надмірне захоплення телевізором, іграми тощо. Як і в народних казках, негативні персонажі не можуть досягти бажаної мети. Лише той, хто має у своєму серці

доброту, любов до праці й співчуття до інших, може із честю пройти всі випробування й отримати головну винагороду. Таким героєм став Чарлі. Саме його Віллі Вонка обрав переможцем і продовжувачем своєї справи.

Проте головне випробування для хлопчика було попереду. Коли в кінці твору Віллі Вонка запропонував забрати Чарлі на фабрику, хлопчик не забув і про свою родину. Він відмовився вирушити в омріяний чарівний світ без своєї сім'ї. І Віллі Вонка погодився з ним! У фіналі чарівний ліфт Віллі Вонки через дах потрапив до хатинки. Містер Вонка, дідунь Джо і Чарлі заштовхали в нього ліжко з бабусями і дідусем Джорджем. Не забули й про пана і пані Бакет. Разом вони вирушили на шоколадну фабрику. Отже, реальний персонаж Чарлі й чарівник Віллі Вонка показали приклад турботи про родину і про людей похилого віку, яких ніколи не можна полишати, які б дивовижні можливості не відкривало життя.

Чарлі і шоколадна фабрика (Скорочено)

Розділ 1. А ОСЬ І ЧАРЛІ

Читаючи про родину Бакетів, їхню бідність і зусилля, яких вони докладали, щоб вижити, поміркуйте, що давало сили цій сім'ї, що об'єднувало її. А що означав для Чарлі шоколад? Чому автор пише це слово великими літерами — ШОКОЛАД? Які ще слова графічно виокремлені в тексті?

Ці двоє старезних людей — батько й мати пана Бакета. Їх звали дідунь Джо та бабуся Джозефіна.

А ці двоє старезних людей — батько й мати пані Бакет. Їх звали дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це — пан Бакет. Це — пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синопка, якого звали Чарлі Бакет.

Це — Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина — шестеро дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет — мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені. Такі втомлені, що ніколи й не злазили з ліжка. Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина — з другого. Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі.

Влітку це ще було сяк-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно. Вони й не мріяли купити кращу хату чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі.

З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасти, де цілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тюбики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. Грошей не вистачало навіть на харчі. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід — варену картоплю з капустою, а на вечерю — капусняк. Трохи краще бувало в неділю. Усі чекали, коли настане неділя, бо хоч страви готували ті самі, але кожному дозволялося з'їсти по дві порції.

Бакети, звісно, не вмирали з голоду, але всім їм — обом дідусям, обом бабусям, батькові Чарлі, матері Чарлі і особливо малому Чарлі — з ранку до ночі здавалося, що животи поприсихали до спин.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерю віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого за капусту з капусняком. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Кадри із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика».
Режисер Тім Бертон, США. 2005 р.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла і стікаючи слиною. Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали, і це, звичайно, була для нього велика мука.

Чарлі Бакет міг відчутти смак шоколаду єдиний раз на рік, на свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. І щоразу він акуратно ховав цю плиточку в спеціальну дерев'яну коробочку і зберігав її, ніби вона була зі щирого золота. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з куточка *манюсінський* шматочок паперової обгортки, щоб визирнув *манюсінський* шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти *манюсінську* крихточку — аби тільки відчутти цей чудесний солодкий смак, що поволі розтікався по язиці. На другий день відкушував ще одну крихточку, а тоді ще і ще. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицентову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолоба Чарлі понад *усе*. Воно докучало йому набагато більше, ніж якесь там споглядання шоколадних плиток у вітринах крамниць чи поїдання іншими дітьми шоколадних цукерок просто перед його носом.

Гіршої муки годі було уявити: у цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла **ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!**

Ви собі уявіть!

І то була не якась там звичайна шоколадна фабрика. То була найбільша й найвідоміша в цілому світі фабрика! Називалася вона «ВОНКА», а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок. І що то була за чудесна, неймовірна будівля! Оточена височенним муром з величезною залізною брамою, вона вся диміла й химерно гула. А повітря навколо муру аж на кілометр просякло густими й розкішними пахощами рідкого шоколаду!

Двічі на день, ідучи до школи й повертаючись додому, малий Чарлі Бакет мусив проминати фабричну браму. І щоразу він дуже-дуже сповільнював крок, задирав носа й на повні груди вдихав цей неповторний шоколадний запах, що огортав його звідусіль.

Ох, як же йому подобався цей запах!

І як же він прагнув потрапити на фабрику й побачити, що ж там усередині.

Розділ 5. ЗОЛОТІ КВИТКИ

Новину про те, що на фабрику Віллі Вонки зможуть потрапити щасливі власники п'яťох Золотих квитків, родина Бакетів дізналася з газети. Уявіть і розкажіть про те, що відчував Чарлі в момент читання оголошення.

(...) Містер Вонка — геніальний виробник цукерок, якого ніхто не бачив уже десять років, прислав сьогодні таке оголошення:

Я, Віллі Вонка, вирішив дозволити цього року відвідати мою фабрику п'ятьом дітям. Майте на увазі — тільки п'ятьом і не більше. Цих п'ятьох щасливців я скрізь водитиму особисто і дозволю їм побачити всі фабричні таємниці та чари. Наприкінці екскурсії всі вони як спеціальний дарунок отримають стільки шоколадок і цукерок, що їм вистачить на все життя! Отож шукайте Золоті квитки! П'ять Золотих квитків було надруковано на золотому папері й заховано під звичайнісінькими обгортками п'яти звичайнісіньких шоколадних батончиків. Ці п'ять батончиків можуть опинитися де завгодно — в будь-якій крамничці на будь-якій вуличці у будь-якому місті будь-якої країни світу — на будь-якому прилавку, де продають цукерки «Вонка». А п'ятеро щасливців, які знайдуть ці п'ять Золотих квитків, стануть єдиними особами, яким дозволять відвідати мою фабрику й побачити, яка вона *тепер* зсередини! Успіхів вам усім і успішного полювання! (Підпис: Віллі Вонка)

(...)

Розділ 6. ДВА ПЕРШІ ЩАСЛИВЦІ

Перед тим як почати читати розділ про дітей, які першими оволоділи Золотими квитками, пригадайте, як автор знайомив читачів із Чарлі, як запрошував їх привітатися з його родичами, уявіть його переживання. Чи коментує автор появу нових персонажів? Поясніть його ставлення до кожного з них.

Уже на другий день знайшли перший Золотий квиток. Щасливцем виявився якийсь Августус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. Містечко, в якому жив Августус Глуп, за словами газети, просто шаленіло від радості за свого героя. З усіх вікон майоріли прапори, школярів звільнили від уроків, а ще на честь знаменитого земляка було влаштовано парад. «Я знала, що Августусь знайде Золотого квитка, — сказала його мати журналістам. — Він щодня з'їдає *стільки* шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов. Їсти — це його пристрасть. Це *єдине*, що його цікавить...» (...)

Раптом, саме перед днем народження Чарлі Бакета, газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квитком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, — сказав він, — одразу, як доня сказала, що просто *мусить* мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики “Вонка” — всі, які бачив. Купував їх, мабуть, *тисячами. Сотнями тисяч!* Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес — це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які луцять горішки, щоб їх потім смажити й підсолювати. Цілими днями ці жінки сидять і луцять горішки. Тож я їм сказав: “Дівчата, тепер, замість луцтити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!” Вони так і робили. Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки». (...)

Розділ 7. ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ЧАРЛІ

Які почуття пережили Чарлі та його рідні? Як вони поставилися до невдачі?

audiotext

Розділ 8. ЗНАЙДЕНО ЩЕ ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ

Які вади сучасного світу втілено в образах нових володарів щасливих квитків? Чи достойні вони цієї знахідки?

(...) «Третій квиток, — прочитав пан Бакет, піднісши газету до самих очей, бо бачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, — третій квиток знайшла панна Віолета Бореґард. Величезне хвилювання панувало в домі Бореґардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки — клацали фотоапарати, виблискували спалахи, а люди штовхалися й пхалися, намагаючись підійти хоч трохи ближче до знаменитості. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою з Золотим квитком, наче зупиняла таксі. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

— Я жую безперестанку, — кричала дівчина, — та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки — мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Я дуже люблю жуйку. Не можу без неї жити. Жую цілісінькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти...» (...)

— Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

— Зараз побачимо, — відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. — Ага, ось воно. «Четвертий Золотий квиток, — прочитав він, — знайшов хлопець Майк Тіві».

— Ще один поганець, хай мені грець, — буркнула бабуся Джозефіна.

— Не перебивайте, бабуся, — попросила пані Бакет.

«Дім родини Тіві, — почав читати пан Бакет, — коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно дратувала.

— Ви що — подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевизор? — сердито крикнув він. — Не заважайте!

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевизором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна згряя бандитів розстрілювала з автоматів іншу». (...)

Розділ 11. ЧУДО

Напевно, коли ви читали про Золоті квитки, то одразу здогадалися, що Чарлі обов'язково знайде один із них. Так, він

знайшов квиток, але не в батончику, який отримав на день народження, і навіть не в купленому дідусем Джо, а в придбаному за знайдену доларову банкноту. Порівняйте почуття Чарлі від його знахідки зі ставленням інших дітей до Золотих квитків.

(...) Чарлі зайшов до крамнички й поклав на прилавок мокру доларову банкноту.

— Один «Високочудесний зефірмелад Вонки», — випалив він, пригадуючи смак батончика, подарованого на день народження.

Чоловік за прилавком (...) відвернувся, сягнув рукою, тоді знову повернувся до Чарлі і дав йому батончик. Чарлі схопив шоколадку, миттю зірвав обгортку і вп'явся в неї зубами. Відкусив великий шматок... тоді другий... о, яка ж то радість запихати в рот величезні кусні чогось солодкого й твердого! Яке неймовірне блаженство відчувати в роті тверду й поживну їжу!

— Синку, ти так сильно захотів батончика? — лагідно спитав продавець.

Чарлі кивнув, а рота йому аж розпирало шоколадом. Продавець поклав на прилавок здачу.

— Їж потроху, — порадив він. — Живіт заболить, якщо ковтати не прожувавши.

Чарлі й далі пожадливо ковтав. Не міг зупинитися. Не минуло й півхвилини, як батончик зник у горлі. Хлопець ледве дихав, але відчував неймовірне, величезне щастя. Простяг руку по здачу. Тоді завагався. Його очі були на одному рівні з прилавком. Дивилися на маленькі срібні монетки, що там лежали. Усі десятицентові. Дев'ять штук. Яка різниця, якщо він витратить ще однісіньку...

— Мабуть, — сказав він тихо, — мабуть... я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна.

— Чому ж не можна? — відповів гладкий продавець. Він знову сягнув собі за спину й дістав з полиці ще один «Високочудесний зефірмелад Вонки». Поклав його на прилавок.

Чарлі взяв, здер обгортку... і раптом... з-під обгортки... блиснуло золотим сяйвом. Серце в нього завмерло.

— Це ж Золотий квиток! — закричав продавець і підстрибнув на півметра вгору. — У тебе Золотий квиток! Ти знайшов останній Золотий квиток! Ти ба! Ідіть усі сюди! Йдіть дивіться! Цей малий знайшов останній Золотий квиток від Вонки! Ось він! У нього в руках! (...)

Розділ 14. МІСТЕР ВІЛЛІ ВОНКА

У новому розділі ви познайомитеся з містером Віллі Вонкою. Яким ви уявляєте його? Прочитавши розділ, порівняйте текст і свої читацькі очікування.

(...) За відчиненими фабричними воротами стояв сам містер Вонка.

І що то був за дивовижний чоловік!

На голові він мав чорний циліндр.

Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту.

Штани мав темно-зелені.

Рукавички — перламутрово-сірі.

А в руці тримав елегантну тростину з золотою бамбулькою.

З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка. А очі — очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Власне кажучи, все його лице освітлював радісний усміх.

Ох, а яким він здавався розумним! Яким кмітливим, проникливим і енергійним! Він без упину посмикував головою, схилив її і так і сяк, ніби вбирав усе довкола своїми ясними мерехтливими очима. Його рухи були швидкі, як у білки, спритної й хитруючої старої білки з парку.

Зненацька він кумедно з підстрибом затанцював на снігу, широко розвів руки, всміхнувся п'ятьом дітлахам, що скупчилися біля воріт, і вигукнув:

— Вітаю вас, мої маленькі друзі! Запрошую на фабрику!

Кадри із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика».
Режисер Тім Бертон, США. 2005 р.

Голос його звучав високо й чисто, мов флейта.

— Підходьте по одному, — покликав він — разом з батьками. Покажіть свій Золотий квиток і називайтеся. (...)

Розділ 15. ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ

Читаючи про шоколадний цех фабрики Віллі Вонки, відзначте, що там було фантастичним. А чим би вам хотілося поласувати в чудовій долині?

— Дуже важливий цех! — вигукнув містер Вонка, витяг з кишені в'язку ключів і застромив одного з них у замкову щілину. — Це мозковий центр усієї фабрики, серце всього бізнесу! А який він гарний! Я вимагаю, щоб мої цехи були гарні! Терпіти не можу бридких фабрик! Ну, заходьте! Але будьте обережні, дорогі дітки! Не очманійте! Не дуже хвилюйтеся! Дотримуйтесь тиші!

Містер Вонка відчинив двері.

П'ятеро дітей і дев'ятеро дорослих проштовхалися в них — і яка ж дивовижна картина виникла в них перед очима!

Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простягалися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка. І ба більше, посеред ріки шумів велетенський водоспад — вода стікала з стрімкої скелі, закручувалася щільними пластами, а тоді з розмаху верглася в бурхливий вир, що клекотів піною та бризками. Під водоспадом (і це було найдивовижніше видовище) звідкілясь із височенної стелі звисало до самісінької річки ціле гроно велетенських скляних труб! Труби ті були таки справді велетенські. Було їх з добрий десяток, і вони висмоктували з річки коричневу каламутну воду, переганяючи її бозна-куди. А оскільки були вони зі скла, то всі бачили, як та рідина тече й булькоче, а ще було чути, як невпинно, заглушуючи ревіння водоспаду, смок-смोक-смочуть труби.

Річкові береги поросли мальовничими деревами й кущами — плакучими вербами, вільхами та високими купами рододендронів з рожевими, червоними й бузковими квітами. Луки були всіяні тисячами квіточок жовтця.

— От! — вигукнув містер Вонка, підскакуючи й показуючи золоту бамбулькою тростини на коричневу річку.

— Це *все* шоколад! Кожна краплинка цієї ріки — з гарячого рідкого шоколаду найвищої якості. *Най-най-най-вищої* якості. Цього

шоколаду вистачить, щоб заповнити по краї всі ванни всієї країни! Та ще й усі плавальні басейни! Чи ж не дивовижно? А погляньте на мої труби! Вони засмоктують шоколад і розносять його по всіх фабричних цехах, скрізь, куди потрібно! Тисячі літрів щогодини, любі дітки! Тисячі й тисячі літрів!

Діти та їхні батьки не могли з подиву промовити й слова. Вони були приголомшені. Ошелешені. Вражені й розгублені. Їх цілковито збила з пантелику ця вся грандіозність. Вони просто стояли й дивилися.

— Цей водоспад *надзвичайно* важливий! — вів далі містер Вонка. — Він змішує шоколад! Розбовтує його! Колотить і збиває! Робить його легким і пінистим! Жодна інша фабрика на світі не змішує шоколад водоспадом! Але *тільки* так це можна зробити як належить! *Тільки* так! А як вам мої дерева? — вигукнув він, вказуючи тростиною. — А мої гарненькі куцики? Правда, гарні? Я ж вам казав, що ненавиджу потворність! І зрозуміло, що *все це* істівне! Усе з чогось інакшого й смачного! А як вам мої луки? Подобається травичка й жовтець? Травичку, на якій ви стоїте, любі малята, зроблено з нового сорту м'якої м'ятної цукрової вати, яку я недавно винайшов! Я назвав її цукряткою! Скуштуйте стеблинку! Будь ласка! Це так смачно!

Усі механічно нахилилися й зірвали по стеблинці трави — окрім Августуса Ґлупа, котрий хапнув одразу цілу жменю. А Віолета Бореґард, перш ніж покуштувати свою стеблинку трави, витягла з рота жуйку, з якою вже побила світовий рекорд, і акуратно приліпила її собі за вухом.

— Яке ж це *чудо!* — прошепотів Чарлі. — Який чудовий смак! Правда, дідуню?

— Я б усе це *поле з'їв!* — захоплено всміхнувся дідунь Джо. — Лазив би на чотирьох, як корова, і схрумав би на цьому полі всю траву, до стеблинки! (...)

Розділ 17. АВГУСТУС ҐЛУП ВИЛІТАЄ В ТРУБУ

Гостей фабрики спіткали перша неприємність і перша втрата учасника змагання за головний шоколадний приз. Читаючи розділ, зверніть увагу на те, як спілкуються між собою схвильовані родичі Августуса Ґлупа. Яку оцінку вчинкам хлопчика висловлено в пісні працівників фабрики — умпа-лумпів?

(...) Августус Ґлуп упав у річку і миттю зник під коричневою поверхнею.

— Рятуйте його! — замахала парасолькою поблідла пані Ґлуп. — Він утопиться! Він не вмів плавати! Рятуйте його! Рятуйте!

— Побійся Бога, жінко, — вигукнув пан Ґлуп, — я не стрибатиму! Це ж мій найкращий костюм!

На поверхню знову вигулькнуло коричневе від шоколаду обличчя Августуса Ґлупа.

— Рятуйте! Поможіть! Рятуйте! — залементував він. — Витягніть мене!

— Та не стій, мов пень! — крикнула пані Ґлуп на пана Ґлупа. — Роби щось!

— Та роблю! — огризнувся пан Ґлуп, скидаючи піджака й готуючись пірнати в шоколад.

Але поки він це робив, нещасного хлопчиська затягувало далі й далі — до отвору однієї з тих велетенських труб, що звисали в річку. Врешті він геть зник з очей, його протягло під поверхнею й потужно засмоктало в трубу. (...)

Пан і пані Ґлуп поспішили за своїм крихітним супровідником, а п'ятеро умпа-лумпів на другому березі річки раптом почали підстрибувати, танцювати й шалено гатити в манюсінькі барабанчики.

— Дідуню! — вигукнув Чарлі. — Послухайте їх, дідуню! Що вони роблять?

— Цсс! — зашепотів дідунь Джо. — Вони, здається, співають нам пісню!

(...) Та з цим хлопчиськом — справа марна, бо він — мерзенний, а тому знайшли ми кращий шлях йому.
«Пора! — гукнули ми в юрбу, — щоб вилетів він у трубу!
Б'ють барабани. Дзвонить дзвін, і вже невдовзі має він у тім цеху, де зник, до речі, побачити кумедні речі.
Лиш не журіться, дітки, знов, Августус Ґлуп — живий-здоров, хоч, звісно, змиримося з тим, що певні зміни будуть з ним, бо прогресує організм, як попаде в той механізм... (...)

Розділ 24. ВЕРУКА В ГОРІХОВОМУ ЦЕХУ

Верука Солт не могла спокійно насолоджуватися тим, що бачила. Їй постійно хотілося щось привласнити — умпа-лумпу, білочку. Уважно прочитайте пісню умпа-лумпів. Кого вони звинувачують? Чи погоджуєтеся ви з цим? Поясність свою думку.

(...) — Я хочу вчену, дресировану білочку!

І тут виступив наперед пан Солт, Веруччин батько.

— Так, Вонко, — солідно проказав він, витягаючи натоптаного грішми гаманця, — скільки хочете за свою скажену білку? Назвіть ціну.

— Вони не продаються, — відповів містер Вонка. — Їй білка не дістанеться.

— Як це не дістанеться! — зарепетувала Верука. — Я зараз зайду й сама собі виберу білку!

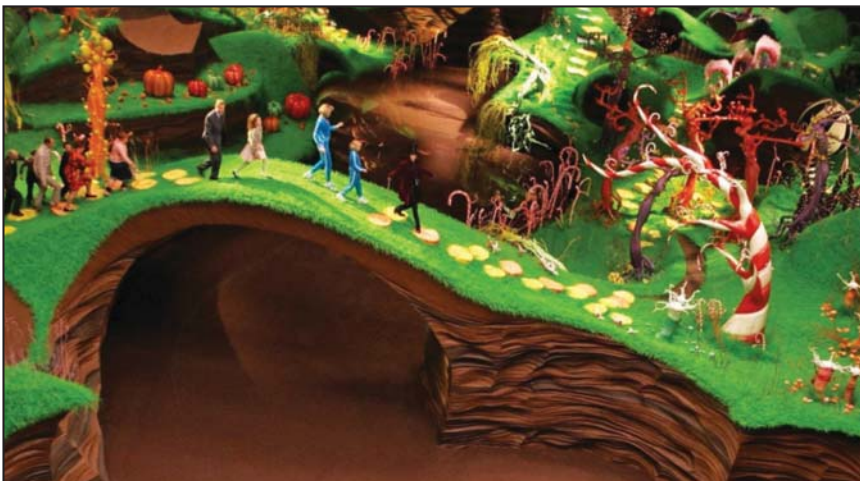
— Не смій! — крикнув містер Вонка, та було пізно. Дівчисько рвучко відчинило двері й забігло в цех.

Щойно вона опинилася в залі, як усі сто білок перестали працювати, озирнулися і втупилися в неї чорними намистинками очей.

Верука теж завмерла, зирячи на них. Тоді її погляд зупинився на гарненькій білочці, що сиділа край стола зовсім близько до неї. Білочка тримала в лапках горіха.

— Чудово, — сказала Верука, — візьму тебе!

Дівчина простягла руку, щоб ухопити білочку... та поки вона це робила... у першу ж часточку секунди, коли її рука почала рух упе-

Кадри із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика». Режисер Тім Бертон, США. 2005 р.

ред, у кімнаті все раптом закружляло, ніби спалахнула руда блискавка, і всі-всі-всі білки, що сиділи за столом, стрибнули на Веруку, вчепившись їй у тіло.

Двадцять п'ять білок схопили дівчинку за праву руку й повисли на ній.

Ще двадцять п'ять білок схопили її за ліву руку й теж повисли.

Двадцять п'ять білок схопили її за праву ногу й притисли її до землі.

Двадцять *чотири* білки схопили її за ліву ногу.

Лишалася ще одна білка, як було видно — найголовніша. Вона видряпалася Веруці на спину й почала стук-стук-стукати бідолашне дівчесько по голові суглобами кігтика.

— Рятуйте її! — заверещала пані Солт. — Веруко! Назад! Що вони з нею роблять?

— Перевіряють, чи не зіпсута всередині, — пояснив містер Вонка. — Дивіться далі.

Верука люто боронилася, але білки міцно її тримали й не давали поворухнутися. Білка на плечах і далі стук-стук-стукала дівчину по голові. А тоді білки повалили Веруку додолу й кудись потягли.

— Ой лихо, вона таки *зіпсутий* горішок, — сказав містер Вонка. — Мабуть, її голова відлунювала порожнечею.

Верука борсалася й вищала, та дарма. Дужі маленькі лапки тримали її міцно, і вирватись вона не могла.

— Куди вони її тягнуть? — верескнула пані Солт.

— Туди, куди викидають зіпсуті горіхи, — пояснив містер Віллі Вонка. — До сміттєпроводу. (...)

(...) Дісталось панні по заслугі,
 бо що посіяв — те й пожнеш,
 і від розплати не втечеш.
 Та вам тепер, либонь, цікаво,
 чи хтось судити має право
 лише Веруку Солт одну,
 і всю розбецнення вину
 приписувати тільки їй —
 зіпсутій, але ж не лихій?
 То хто ж її так зіпсував?
 Хто їй постійно потурав?
 Нікчому з неї хто зробив?
 Хто грішний тут? Хто завинив?
 На жаль, ця відповідь — сумна,
 бо чітко вказує вона,

що лихо власними руками
тут сотворили ТАТО й МАМА!
Тому радіє цілий світ,
що й їх забрав сміттєпровід
(чи сміттєпровід? — Все одно. —
вони поринули на дно. (...))

Розділ 25. ВЕЛИКИЙ СКЛЯНИЙ ЛІФТ

*Як гості Віллі Вонки поставилися
до незвичайної подорожі?*

audiotext

Розділ 27. МАЙКА ТІВІ ПЕРЕДАЮТЬ ПО ТЕЛЕБАЧЕННЮ

*У чому, на вашу думку, полягає небезпека захоплення Май-
ка Тіві?*

(...) — Ну от! — вигукнув містер Вонка, підстрибуючи від збудження. — Це тестувальна зала мого останнього й найвидатнішого винаходу — телевізійного.

— А що це таке — телевізійний шоколад? — стрепенувся Майк Тіві.

— А щоб ти здоров був! Перестань мене перебивати! — обурився містер Вонка. — Цей шоколад передається по телебаченню. Сам я телебачення не люблю. Можливо, в маленьких дозах воно не вадить, але ж дітям ніколи не вистачає маленьких доз. Вони б воліли сидіти ціліснінький день і витріщатися на екран...

(...) — А людей? — не вгавав Майк Тіві. — Чи ви могли б передати з місця на місце справжню живу людину?

— Живу людину! — вигукнув містер Вонка. — У тебе що, не всі дома?

— Але чи *можливо* це зробити?

— О Господи, дитино, я справді не знаю... думаю, що можна було б... так, я майже впевнений, що можна... авжеж, можна... хоч я волів би не ризикувати... бо це могло б призвести до дуже неприємних наслідків...

— Дивіться на мене! — кричав він на бігу. — Мене найпершого в світі...

— Ні-і-і-і-і! — заволав містер Вонка.

— Майк! — заверещала пані Тіві. — Стій! Назад! Ти перетворишся на мільйон шматочків!

Та Майка Тіві вже було не спинити. Хлопець летів мов навіжений, а добігши до величезної телекамери, відразу підскочив до рубильника, порозкидавши навсібіч умпа-луппів.

— Бувайте здорові й не кашляйте! — вигукнув він, рвонув рубильник на себе і стрибнув просто під яскраве світло потужної лінзи.

Сліпучий спалах.

Тоді запала тиша.(...)

З телевізора долинув тонесенький голосочок, ніби там пискнула мишка.

— Привіт, мамусю! — пищав Майк. — Татку! Дивіться на мене! Мене першого в світі передали по телевізору!

— Хапайте його! — наказав містер Вонка. — Швидко!

Пані Тіві сягнула рукою й зняла з екрана крихітну фігурку Майка Тіві.

— Ура! — зрадів містер Вонка. — Він цілий! Цілий і неушкоджений!

— І це, на вашу думку, неушкоджений? — обурилася пані Тіві, дивлячись на крихітного хлопчика, що гасав у неї по долоні, розмахуючи пістолетами. Зросту він мав два-три сантиметри, не більше. (...)

Розділ 30. ШОКОЛАДНА ФАБРИКА ЧАРЛІ

Останній розділ — це закінчення історії про Чарлі Бакета і шоколадну фабрику. Його назва підказує розв'язку. Найцікавішою в ній є не винагорода, а реакція хлопчика на звістку про подарунок. Як же Чарлі відреагував на те, що він стане власником фабрики Віллі Вонки?

Великий скляний ліфт тепер ширяв високо над містом. У ньому стояли містер Вонка, дідунь Джо та малий Чарлі.

— Як я люблю свою шоколадну фабрику, — сказав містер Вонка, дивлячись униз. Тоді на хвилю замовк, а потім повернувся й глянув на Чарлі з надзвичайно серйозним виразом обличчя. — А тобі, Чарлі, вона теж подобається? — запитав він.

— О, так! — вигукнув Чарлі. — Думаю, це найчудовіша фабрика на світі!

— Дуже приємно це чути, — як ніколи серйозно проказав містер Вонка. Він не відводив очей від Чарлі. — Так, — повторив він, — мені надзвичайно приємно чути це від тебе. І зараз я скажу, чому.

Містер Вонка нахилив голову набік, а тоді цілком несподівано сяйнув усмішкою, від чого з кутиків його очей побігли крихітні зморщечки, і сказав:

— Розумієш, любя дитино, я вирішив усе це тобі подарувати. Як тільки підростеш і зможеш нею управляти, фабрика стане твоєю.

Чарлі витріщився на містера Вонку. Дідунь Джо роззявив рота, намагаючись щось сказати, але не міг видушити й словечка.

— Це щира правда, — запевнив містер Вонка, тепер уже всміхаючись від вуха до вуха. — Я справді віддаю фабрику тобі. Ти згоден?

— Віддаєте фабрику йому? — не міг повірити дідунь Джо. — Ви, мабуть, жартуєте.

— Я не жартую. Я цілком серйозно.

— Але... але... чого це вам забаглося віддати вашу фабрику малому Чарлі?

— Боюся, мама з нами не піде, — сумно сказав Чарлі.

— Чому це?

— Бо вона не покине бабусю Джозефіну, бабуню Джорджину та дідуся Джорджа.

— Вони теж можуть перебратися на фабрику!

— Не зможуть, — заперечив Чарлі. — Вони дуже старенькі і двадцять років не злазили з ліжка.

Кадри із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика».
Режисер Тім Бертон, США. 2005 р.

— То ми й ліжко разом з ними заберемо, — сказав містер Вонка. — У цьому ліфті ліжко поміститься легко.

— Ви не витягнете ліжко з хатинки, — втрутився дідунь Джо. — Не пролізе крізь двері.

— Не впадайте у відчай! — вигукнув містер Вонка. — Немає нічого неможливого! Ось дивіться!

Ліфт уже ширяв над самісіньким дахом хатинки Бакетів.

— Що ви хочете зробити? — спитав Чарлі.

— Хочу їх забрати, — відповів містер Вонка.

— Як? — здивувався дідунь Джо.

— Прямо через дах, — пояснив містер Вонка, натискаючи ще одну кнопку. (...)

(Переклад В. Морозова за редакцією О. Негребецького та І. Малковича)

presentation

Якими ви уявляєте персонажів Роальда Дала?

Англійський письменник і художник Квентін Блейк, друг Роальда Дала, проілюстрував вісімнадцять його книжок. Динамічні малюнки передають атмосферу захопливих пригод і гумору.

Шведський художник Бент-Арне Рунерштрем створив власну серію ілюстрацій до казки Роальда Дала. На яскравих портретах героїв увиразнено їхні особливості.

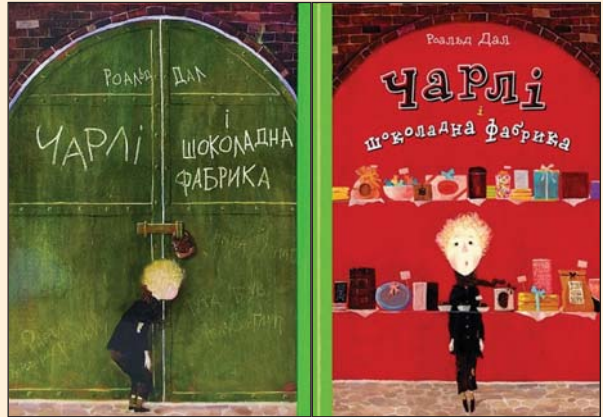
Українська художниця Євгенія Гапчинська проілюструвала казку Роальда Дала для вітчизняного видання. Тут у центрі уваги — маленький Чарлі та його заповітна мрія.

Квентін Блейк. Ілюстрація до твору Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика». 1998 р.

Бент-Арне Рунерстрем.
Ілюстрація до твору
Р. Дала «Чарлі і
шоколадна фабрика».
1983 р.

Євгенія Гапчинська.
Обкладинка українського
видання твору. 2005 р.

Створіть власну обкладинку до повісті-казки «Чарлі і шоколадна фабрика».

Екранізації книжки Роальда Дала

Існує декілька екранізацій казки Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика». Сценарій до першого фільму написав сам письменник, як і перші авдіо, які теж він озвучував.

Кінофільм режисера Мела Стюарта «Віллі Вонка і шоколадна фабрика» створений у 1971 році. У ньому багато музики, співають не лише умпа-лумпи, а й Віллі Вонка, Чарлі, дідунь Джо. Головний герой тут не Чарлі, а ексцентричний Віллі Вонка.

Кінофільм режисера Тіма Бертона «Чарлі і шоколадна фабрика» вийшов на екрани у 2005 році. Хоча всемогутній Віллі Вонка є організатором усіх пригод на шоколадній фабриці, він несподівано для себе сам учиться в маленького Чарлі любити й цінувати родину. Чарлі з його чутливим серцем виходить переможцем не тільки в боротьбі за головний приз, а й у реальному житті. Життєві цінності, закладені в його душу родинною, перемагають невихованість, егоїзм, жорстокість його однолітків, а також самотність Віллі Вонки.

Режисер фільму додав до кола персонажів ще одного — Віллі Вонку-хлопчика. Дорослий Віллі Вонка постійно згадує про свого батька, котрий суворо ставився до нього і не розумів

Кадр із кінофільму «Віллі Вонка і шоколадна фабрика». Режисер Мел Стюарт, Велика Британія, США. 1971 р.

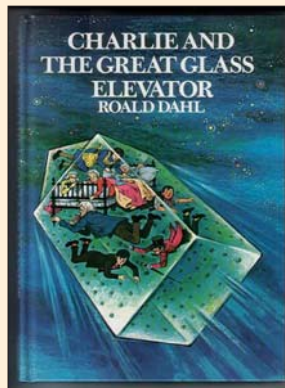
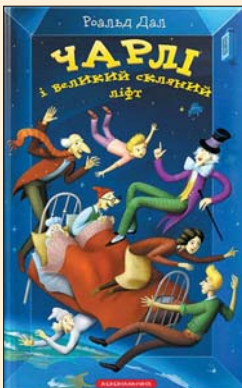
Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика». Режисер Тім Бертон, США. 2005 р.

його. За сюжетом фільму Чарлі допоміг Віллі Вонці вирішити давній конфлікт із батьком. У сцені примирення Чарлі є головним, бо він знає, що кожній людині потрібна міцна сім'я.

Велика космічна подорож у скляному ліфті Віллі Вонки

Продовженням історії про Чарлі та його родину стала повість Р. Дала «Чарлі і великий скляний ліфт». На малого Чарлі, його батьків, дідусів і бабусь чекала велика космічна подорож. Одні з того раділи й сміливо рухалися вперед, як Чарлі та дідунь Джо, а бабуся Джорджина боялася: «А якщо з нами щось трапиться...». Однак на це Віллі Вонка відповідав: «Ви так нікуди в житті й не потрапите, якщо весь час аякщокатимете». Віллі Вонка постійно підтримував стареньких, навчав їх літати. І вони врешті-решт відчули радість польоту й нового життя.

express

Обкладинки
книжки
«Чарлі і великий
скляний ліфт»

У повісті чимало пригод. На її останніх сторінках уже немає тих, хто боїться, хто думає лише про себе, хто байдужий до життя. Бакети володіють найвищою цінністю на землі — справжнім щастям, коли всі дбають про всіх і живуть інтересами одне одного.

CLASSROOM

Усно

1. Які родинні стосунки панували в сім'ї Бакетів?
2. Кому дісталися Золоті квитки містера Вонки? Розкажіть про персонажів-дітей, їхні захоплення та улюблені заняття. Охарактеризуйте їхні вподобання.
3. Розкажіть про цехи, у яких зникають володарі Золотих квитків. Поміркуйте, яким чином це пов'язано із захопленнями чи недоліками дітей.
4. Сформулюйте 4—5 запитань, на які ви хотіли б отримати відповідь у Чарлі або Віллі Вонки після прочитання твору.

Аналіз та інтерпретація

5. Пригадайте, у яких народних і літературних казках героїв та героїнь чимось винагороджували. А як було покарано злих, ледачих, брехливих персонажів казок, які ви читали раніше? Поясніть незвичні способи винагородження й покарання в повісті «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Дала. Який вони мають моральний зміст?
6. Доведіть, що автор твору впродовж розвитку подій уболівав за Чарлі Бакета. Знайдіть у тексті підтвердження авторської симпатії до малого Чарлі (слова, якими він його називає, висловлювання про нього).

Письмово

7. Напишіть власне продовження історії про Чарлі.

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету перегляньте один із кінофільмів за повістю Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика». Порівняйте

з літературним твором. Назвіть нових персонажів і події, які з'явилися в стрічці. Який смисл прагнув виразити режисер?

Дослідження

9. Дослідіть пісні умпа-лупів. Визначте тему та ідею кожної. Як ви гадаєте, з якою метою письменник умістив їх у прозовий твір? Яку роль у казці виконують умпа-лумпи?

Ваша творчість

10. Напишіть нову пісню умпа-лупів про ваших однолітків. Які вади сучасних дітей у ній треба висвітлити?

Проект

11. Підготуйте проєкт на тему «Винаходи Віллі Вонки». Проілюструйте проєкт власними малюнками або світлинами. Оцініть імовірність винаходів чарівника.

У команді

12. Гра «Де казка? Де реальність?». Об'єднайтеся в команди. Кожна команда має відібрати й виразно прочитати 3—4 уривки (по 5—6 речень) із повісті «Чарлі і шоколадна фабрика». Інші команди мають визначити належність уривків до казкового світу або дійсності.

Життєві ситуації

13. Чарлі та його батьки відмовилися від ліжка заради рідних людей похилого віку. А від чого ви можете відмовитися заради своїх близьких? Як ви їм особисто допомагаєте?
14. Уся родина Чарлі пишається ним. Чому? Назвіть його чесноти, що подобаються батькам, дідусям і бабусям, а також Віллі Вонці. Які із цих чеснот маєте ви? А які необхідно виховати в собі?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

3

[https://
academia-
nikolenko-5klas.
com.ua/](https://academia-nikolenko-5klas.com.ua/)

Слухаємо голоси природи

Джон Кітс (1795–1821)

Краса є правда, правда є краса — це все,
що людина повинна знати на землі.

Джон Кітс

Англійський поет Джон Кітс прийшов у літературу на початку XIX ст., коли технічний прогрес уже не можна було спинити, усі сфери суспільного життя швидко розвивалися, розбудовувалися міста. Гроші, кар'єра, прибутки надто цікавили сучасників Дж. Кітса, а він понад усе цінував світ природи та краси, відображаючи це в поетичному слові.

Джон Кітс народився 31 жовтня 1795 року в м. Лондоні (Велика Британія) в сім'ї конюха, який згодом став господарем великого кінного двору. Його батько рано помер, тому Джонови, попри слабе здоров'я, довелося самому прокладати шлях у житті.

У дуже ранньому віці Дж. Кітс почав писати вірші, і вже в 1817 році побачила світ перша збірка його поезій. Потім він написав ще майже 100 творів. Під натиском хвороби змушений був у 1820 році залишити холодний і туманний Лондон, щоб полікуватися в Італії. Його близький друг — художник Джозеф Северн — по-

їхав разом із ним у Неаполь, а потім — у Рим. Але ця єдина велика подорож не принесла Джонові Кітсу одужання. Він помер 23 лютого 1821 року в Римі, де й похований. На надгробку Джона Кітса викарбувані рядки, які він продиктував друзові: «Тут похований той, чие ім'я написане водою...». Чому саме водою? Тому що це — втілення природи, її вічного руху й оновлення.

● Теорія літератури

Вірш — цілісний текст — віршований твір; рядок віршованого твору; антонім поняття «проза», синонім поняття « поезія » (слово « поезія » може вживатися й у ширшому значенні — як сукупність віршованих творів, особливість художнього мовлення). Найчастіше поняття « вірш » уживається в першому значенні — як цілісний текст.

Ознаки вірша

1. Вираження людського «Я» (почуттів, настроїв, думок).
2. Довколишній світ постає крізь призму людського «Я» як його глибоке переживання.
3. Події у вірші — відображення не тільки зовнішніх змін, а передовсім порухів у глибині особистості — її думок, почуттів, емоцій.
4. Невеликий або середній обсяг.
5. Особлива організація (рядків, пауз тощо).
6. Ритм (завдяки чергуванню, упорядкованому рухові складів, суголоссю звуків).
7. Єдність і неподільність змісту (неможливо сприйняти будь-яку частину вірша без цілого).

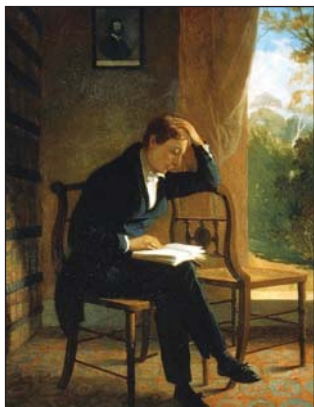
Пейзаж — опис природи будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу. Види пейзажів різноманітні за змістом (лісові, степові, морські, міські, сільські, фантастичні, космічні тощо) і призначенням у творі (утілення почуттів, думок, настроїв; розкриття художнього образу; вираження позиції автора тощо).

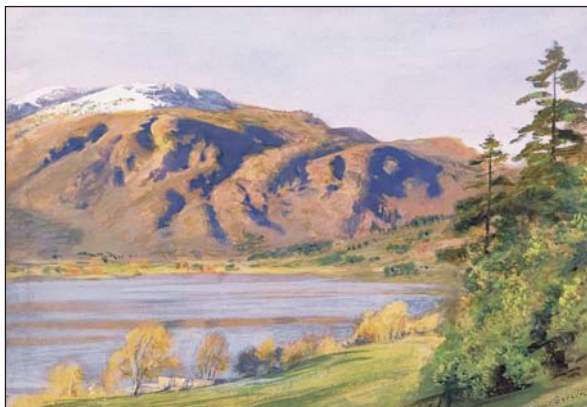
Джозеф Северн — друг Джона Кітса

Джозеф Северн (1793—1879) — англійський художник і друг Джона Кітса, писав портрети й пейзажі, а ще був бри-

танським консулом у Римі й почесним членом Національної академії дизайну США. *Роздивіться картину Дж. Северна «Коністон». Що вона відображає? Яким є цей пейзаж за змістом? Які відчуття, емоції, настрої він викликає?*

Джозеф Северн. Портрет Дж. Кітса. 1820 р.

Джозеф Северн. Коністон. 1848 р.

Про коника та цвіркуна (1817)

У вірші зображено красу природи. Автор милується пейзажами будь-якої пори року. Для своїх поетичних картин дібрав кольори і звуки живих істот. Замальовки ніби оживають і змінюються відповідно до того, як змінюються настрої, почуття автора. Людина у вірші постає як частина природи, де все має значення — дерева, птахи, трава і навіть маленькі комахи.

До Дж. Кітса в європейських літературах комах зображали лише в байках або казках як утілення характерів людей, а Дж. Кітс уперше змалював коника і цвіркуна як утілення реальної природи.

Джозеф Северн. Кітс, який слухає солов'я в Хемпстедській пустощі. Деталь. 1845 р.

Про коника та цвіркуна

Які настрої викликали у вас картини природи, змальовані Дж. Кітсом у вірші? До яких роздумів спонукали?

Поезія землі не вмере ніколи,
 Опівдні, як мовчать серед гілок
 Птахи в гаю, невтомний голосок
 Обнизує покоси й частоколи.
 Це коник, він поймає гори й доли,
 На стернях довгий ведучи танок,
 А стомиться — стихає на часок
 У затінку стебла або стодоли.
 Поезія землі не оніміє:
 Коли зима в мовчання крижане
 Поля заковує, цвіркун у хаті
 Заводить пісню, що в теплі міцніє,
 Нагадуючи всім, хто задрімне,
 Спів коника в траві на сіножаті.

videotext

(Переклад Василя Мусика)

presentation

express

Пітер Брейгель Старший.
 Мисливці на снігу. 1565 р.

Іоанн-Вільгельм Преер.
 Натюрморт із вазою
 і коником. 1848 р.

CLASSROOM**Усно**

1. Про що йдеться у вірші?
2. Які пори року зображено в ньому? Назвіть ключові слова, пов'язані із цими порами року.
3. Усно опишіть картини, які ви уявили в процесі читання твору.
4. Які переживання, думки, почуття втілено у вірші Дж. Кітса?

Аналіз та інтерпретація

5. Чиї голоси описав поет у вірші? Як ви думаєте, чому саме цих «персонажів» обрав він для своїх пейзажів?
6. Знайдіть у вірші рядки, у яких утілено ідею твору. Як ви їх зрозуміли?

Письмово

7. Продовжте вислови і складіть речення.
Поезія для мене — це (що?)...
Поетичні твори ми читаємо для того, щоб (з якою метою?)...
У віршах ми знаходимо (що?)...

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету знайдіть англійський оригінал твору. Якщо ви володієте англійською мовою, виразно прочитайте і перекладіть його дослівно. Як звучить в оригіналі словосполучення «поезія землі», яке використав В. Мисик у перекладі? Знайдіть в оригіналі прикметники. Які явища вони характеризують? Як ви зрозуміли сполучення *grassy hills*? Чи можна вважати його ознакою англійського пейзажу?
9. Створіть пост для соцмереж англійською або українською мовою на основі одного з рядків вірша Дж. Кітса (за вибором). Доберіть відповідну світліну.

Дослідження

10. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про комах (коників і цвіркунів), які згадані у творі. Підготуйте стисле

повідомлення про їхній спосіб життя, користь чи шкідливість для людей. Які особливості цих видів комах знайшли відображення у творі? Доберіть світлини або намалюйте їх.

Ваша творчість

11. Опишіть (усно) або намалюйте і прокоментуйте ваш улюблений пейзаж.

Проект

12. Підготуйте проект на тему «Голоси природи мого краю». Зверніть увагу на птахів, тварин, комах, які живуть у вашій місцевості.

У команді

13. Гра «Сезонні слова». Об'єднайтеся в чотири команди: «Літо», «Осінь», «Зима», «Весна». Кожна команда (по черзі) називає іменник, що відповідає певній порі року. Інші команди повинні асоціативно дібрати до цього слова прикметники, прислівники, дієслова. Переможе та команда, яка більше назве слів-асоціацій.

Життєві ситуації

14. Назвіть сучасні загрози для світу природи. Як слід берегти її в наш час? Що кожен особисто може зробити для екології свого краю і планети?
15. Що ви та ваші друзі або рідні робите для збереження природи? Наведіть приклади.
16. Сфотографуйте одну і ту саму місцевість у різні пори року. Порівняйте світлини і розкажіть про зміни, що відбулися в природі.

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Джозеф-Редьярд Кіплінг (1865–1936)

Природа так мудро про все подбала,
що ти скрізь знайдеш чого повчитися.

Леонардо да Вінчі

Першим англійцем, який отримав Нобелівську премію в галузі літератури (1907), був Джозеф-Редьярд Кіплінг. Він прославився не лише як письменник, а і як журналіст, мандрівник, дослідник природи.

Джозеф-Редьярд Кіплінг народився 30 грудня 1865 року в м. Бомбеї (Індія). Його батько працював викладачем художньої школи, мати писала поезії. Кіплінг полюбив Індію та її мешканців із дитинства. Батьки були дуже зайнятими, і його виховували слуги-тубільці, які розповіли маленькому Редьярдові чимало індійських казок і легенд. Перші слова хлопчик вимовив мовою хіндустані. Він став англоіндійцем, засвоївши дві різні, але цікаві й неповторні культури — західну і східну.

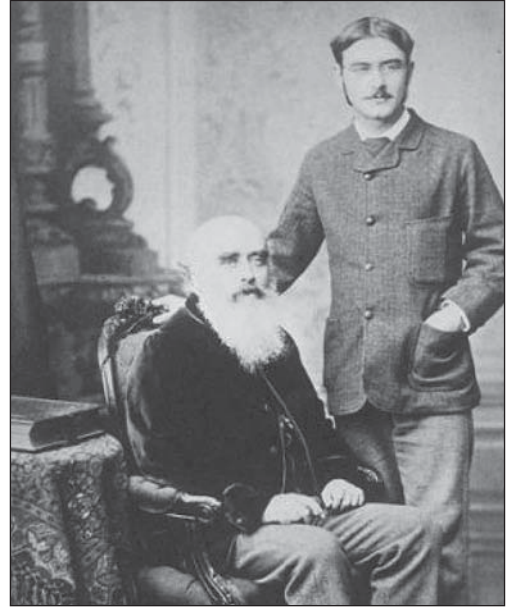
Навчався Джозеф-Редьярд у закритому пансіоні, де його ображали, принижували й навіть били. Потім в іншому елітному закладі — Юнайтед Сервіс Коледжі, у якому готували військових для Британської імперії. Однак його не приваблювала військова справа, він захопився літературою. У юнацькі роки почав писати вірші, надсилав у журнали, але їх не друкували. А батьки належно оцінили синові поезії і, коли Редьярдові виповнилося шістнадцять, видали власним коштом його збірку *«Шкільні вірші»*.

Із сімнадцяти років Редьярд Кіплінг працював репортером *«Цивільної та військової газети»*. Справжня слава прийшла до нього після повернення до Англії 1889 року. У своїх творах описував яскраві події, у яких брав участь або про які чув, а також природу Індії та зустрічі з людьми, сильними духом. Упродовж 1894—1895 років Кіплінг написав *«Книгу джунглів»* і *«Другу*

Р. Кіплінг серед кореспондентів у Південній Африці

Р. Кіплінг із батьком. 1880-ті роки

книгу джунглів» — збірки оповідань про тварин, які мешкають у лісах Індії, і не тільки. А головним героєм більшості історій став хлопчик Мауглі, якого виховали дикі звірі індійських джунглів. Він навчився у природи мудрості й мужності.

Редьярд Кіплінг любив подорожувати. Він побував у Китаї, Австралії, Японії, країнах Африки, тривалий час жив у США. Усе, що бачив, відобразив у своїх творах.

Індія в житті й творчості Редьярда Кіплінга

Дж.-Р. Кіплінг любив і добре знав Індію, її яскраву природу, унікальних людей. Він цікавився мовою, звичаями багатьох етнічних груп цієї країни. Це викликало велику довіру до нього в місцевих мешканців, незважаючи на те що для них англійці в той період були загарбниками. Кіплінга вони сприймали як близьку людину, яка знає і поважає їхні закони й традиції. Вони розповідали йому легенди, ділилися життєвими історіями. Думка Кіплінга про єдність усього живого, про відповідальність людей за природний світ народилася саме в Індії. Вона втілена в багатьох його творах: «Книга джунглів», «Балада про Схід і Захід» та ін.

Скульптура на честь дружби персонажів Р. Кіплінга

Місто Миколаїв прикрашає скульптурна композиція «Мауглі й Багіра». Хлопчик і пантера зображені в момент стрімкого бігу, який підкреслює взаєморозуміння між ними. *Доберіть до цієї скульптурної композиції цитати із твору Дж.-Р. Кіплінга. Уявіть діалог, який міг би відбутися між персонажами. Запишіть його.*

Скульптура «Мауглі й Багіра».
м. Миколаїв. Скульпторка
Інна Макушина. 1978 р.

Мауглі (1895)

Головними темами оповідань про Мауглі є втрата рідного оточення й виживання в суворих умовах. Письменник зображує дорослішання й змужніння юного героя, усвідомлення ним важливих для життя істин, його боротьбу з підступним тигром Шер-Ханом. На боці Мауглі — родина вовків, які вважають його сином і братом, мудрі наставники — пантера Багіра і ведмідь Балу, а також Закон Джунглів, якому підкоряються всі мешканці.

Добре знаючи природний світ Індії, спостерігаючи за звичками й поведінкою тварин, Дж.-Р. Кіплінг описав у своїх творах дію законів природи, які є суворими, але справедливими. Ці закони не розділяють звірів, бо природа й так створила їх різними, а навпаки — об'єднують. «Ми з вами однієї крові — ви і я», — звертається Мауглі до птахів, змій, слонів тощо, і вони відгукуються на його слова.

Навіть найжорстокіші дії диких звірів — полювання одне на одного — Законом Джунглів наближені до справедливих: звірі мають полювати лише заради їжі, а не задля розваги чи помсти.

Герої твору Дж.-Р. Кіплінга відрізняються від казкових тварин, які втілюють людські якості. Ведмідь, пантера, шакал, тигр у творі про Мауглі — насамперед звірі зі своїми звичками й поведінкою, людське в них проявляється пізніше, не позбавляючи їх як мешканців джунглів природної натури. Завдяки цьому казкові ситуації, які трапляються з ними, здаються цілком реальними.

Мауглі, який вихований за Законами Джунглів, мав зробити вибір між світом звірів і світом людей. Цей вибір був болісним для його серця і складним для розуму. У вірші, яким починаються оповідання про Мауглі, він запитує братів-вовків: «Чому? Два Мауглі в мені...».

Життя Мауглі — це історія про пізнання людиною світу джунглів і себе як частини світу Природи. Це пізнання не тільки розумом, а й серцем.

Мауглі

(Скорочено)

Читаючи твір, зверніть увагу на Закони Джунглів. Сформулюйте їх. Поміркуйте, як знання Законів Джунглів допомагає Мауглі. Хто з персонажів їх порушує?

БРАТИ МАУГЛІ

На Сіонійські гори спав тихий, задушний вечір. Була вже сьома година, коли Батько Вовк прокинувся після денного спочинку, почувався, позіхнув і розправив одну за одною лапи, щоб навіть кінчики позбулися сонної млявості. Мати Вовчиця лежала, уткнувшись великою сірою мордою в чотирьох вовченят, що перекидалися коло неї й скавчали. Вхід до їхньої печери був залитий місячним сяйвом.

— Грр! — прогарчав Батько Вовк. — Знову час на лови.

Він уже збирався стрибнути з горба вниз, як раптом маленька тінь з пухнастим хвостом загородила вхід і проверещала:

— Щастя тобі в усьому, о Найсіріший з Вовків! Хай доля пошле щастя твоїм шляхетним діткам і дасть їм міцні та білі зуби, і хай не забувають вони ніколи, що на світі є убогі та голодні!

То був шакал Табакі, Блюдолиз, а вовки індійських лісів зневажають Табакі: він тільки й знає, що нишпорить скрізь, робить різні капості, розносить плітки та їсть ганчір'я й обрізки шкіри на смітниках коло сіл. (...)

— Шер-Хан Великий змінив місце ловів. Наступного місяця він полюватиме в тутешніх горах — так сказав він мені!

Шер-Хан — це тигр, що жив за двадцять миль звідси, на березі річки Вайнгунги.

— Він не має права! — сердито почав Батько Вовк. — За Законом Джунглів, він не має права міняти місце ловів без завчасного по-

передження. Він розполошить усю дичину на десять миль навколо, а мені... мені треба ловити у ці дні за двох!

— Недарма Шер-Ханова мати прозвала його Ленгрі (Кульгавим), — спокійно зауважила Мати Вовчиця. — Він змалку шкутильгає на одну лапу і через те вбиває лише селянську худобу. Люди коло Вайнгунги сердиті на нього, і він тепер іде сюди, щоб розгнівати й наших сусідів. Через нього вони почнуть прочісувати Джунглі. Сам він утече, а от нам з нашими дітьми доведеться перебиратися звідси, коли люди підпалять траву. Ні, дякуємо за це Шер-Ханові!

— Переказати йому вашу подяку? — спитав Табакі.

— Геть звідси! — клацнув зубами Батько Вовк. — Геть! Іди полювати до свого покровителя. Для однієї ночі ти вже накоїв досить лихого.

— Я йду, — спокійно відповів Табакі. — Ви почуєте голос Шер-Хана внизу, у хащах. Я міг би не завдавати собі клопоту, щоб принести вам цю новину.

Батько Вовк прислухався і з глибини долини, що прилягала до маленької річки, почув сухе, зловісне, монотонне гарчання тигра, від якого, певне, втекла здобич і якому було зовсім байдуже, що про це дізнаються всі Джунглі.

— Дурень! — промовив Батько Вовк. — Нічні лови починати таким галасом! Невже він гадає, що наші олені такі ж, як його гладкі воли з села коло Вайнгунги?

— Тс-с-с!.. Цієї ночі він полює не на вола й не на оленя, — сказала Мати Вовчиця. — Це полювання на Людину!.. (...)

Джон-Локвуд Кіплінг. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1894 р.

Джон-Локвуд Кіплінг. Обкладинка до твору «Книга джунглів». 1894 р.

Закон Джунглів, який ніколи не наказує нічого безпідставно, забороняє полювати на Людину. Справа в тому, що вбивство Людини рано чи пізно викличе прибуття людей з рушницями верхи на слонах і кількох сотень людей з барабанами, ракетами та смолоскипами. І тоді кожен у Джунглях зазнає лиха.

Звірі ж пояснюють між собою цей закон інакше: на їхню думку, Людина — це найслабша і найменш захищена істота, і тому чіпати її «не личить мисливцеві». (...)

У куцах щось стиха зашелестіло; Батько Вовк присів на задні ноги й весь підібрався, готуючись до стрибка. І тут стороннє око могло б побачити найдивовижніше в світі видовище — вовка, що зупинився посеред стрибка! Власне, він уже стрибнув, ще навіть не бачачи, на кого, а потім зробив неймовірне зусилля, щоб зупинитись. І вийшло, що він лише підскочив на чотири або п'ять футів у повітря і впав майже на те саме місце, звідки стрибнув.

— Людина! — вигукнув він, клацнувши зубами. — Людське дитинча. Дивись!

Просто перед ними, захопившись за низьку гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, — ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялася.

— Невже це Людське дитинча? — спитала Мати Вовчиця. — Я ще ніколи їх не бачила. Принеси його сюди.

Вовки звикли переносити своїх дітей і можуть, якщо треба, перенести в пащі яйце, не роздушивши його; хоч щелепи Батька Вовка міцно стулилися на спині дитини, він приніс її і поклав поруч із сво-

Василь Ватагін. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1922 р.

Роберт Інгпен. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 2009 р.

їми щенятами, не лишивши на шкірі жодного знаку від зубів, навіть найменшої подряпини.

— Яке малесеньке! Воно зовсім голе... і яке сміливе! — ніжно промовила Мати Вовчиця.

Дитинча розштовхувало вовченят, протискаючись до теплого боку Вовчиці.

— Дивись! Воно їсть разом з іншими! То он яке Людське дитинча! Скажи мені, чи міг коли-небудь вовк похвалитися тим, що в нього поміж вовченят лежить Людське дитинча?..

— Я колись чув про щось подібне, але це було не в нашій Зграї і не в мій час, — сказав Батько Вовк. — Воно зовсім без волосся, і я міг би його розчавити, торкнувшись лапою. Але поглянь, воно дивиться просто на мене і зовсім не боїться.

Місячне світло, що сіялося крізь отвір печери, раптом померкло: величезна квадратна голова і плечі Шер-Хана загородили вїстя¹. Табакі, ховаючись позад нього, пищав:

— Владико! Владико, він зайшов сюди!

— Шер-Хан робить нам велику честь, — промовив Батько Вовк, але очі його палали гнівом. — Що потрібно Шер-Ханові?

— Мою здобич. До вас прибилося Людське дитинча, — сказав Шер-Хан. — Його батьки втекли. Віддайте його мені! (...)

Рев тигра, мов грім, заповнив усю печеру. Мати Вовчиця скинула з себе вовченят і стрибнула вперед; очі в неї спалахнули, мов дві зелені зірки в пїтьмі. Вона сміливо глянула в розлючені очі Шер-Хана.

— А це я, Ракша (Сатана), відповідаю тобі! Людське дитинча моє! Чуєш ти, Кульгавий, — тільки моє! І його не вб'ють! Воно житиме й бігатиме в нашій Зграї, полюватиме разом з нами. І зрештою, — стережись ти, мисливцю на маленьких голих дітей, ти, що ковтаєш жаб та вбиваєш рибу, — воно полюватиме на тебе! А тепер забирайся звідси! (...)

Шер-Хан ще міг позмагатися з Батьком Вовком, але не встояв би супроти Матері Вовчиці: він розумів, що в такому місці всі переваги будуть на її боці і що вона битиметься на смерть. Тому він з гарчанням витяг голову і, трохи одійшовши, прогарчав:

— На своєму подвір'ї і собака пан! Побачимо, що скаже Згряя. Людське дитинча — моє, і рано чи пізно йому не минути моїх зубів, о злодії з кудлатими хвостами!

Мати Вовчиця, ледве переводячи подих, кинулась на землю посеред своїх дітей, а Батько Вовк поважно мовив:

---

¹Вїстя — вхід.

— Шер-Хан каже діло. Маля треба показати всій Зграї. Ти хочеш лишити його в себе, Мати?

— Лишити у себе?! — важко дихаючи, відповіла Мати Вовчиця. — Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Поглянь, воно вже відштовхнуло одне моє маля зовсім убік. Цей кульгавий різник убив би його і втік до Вайнгунги, а потім тутешні селяни почали б мститися всім нам і вигнали б нас із наших притулків. Лишити його коло себе? Авжеж, лишу! Лежи спокійно, Жабеня. О Мауглі, бо Мауглі-Жабеням я тебе називатиму, — настане час, коли ти почнеш полювати на Шер-Хана, як він полював на тебе.

— Але що скаже наша Зграя? — зауважив Батько Вовк.

Законом Джунглів чітко встановлено, що кожний вовк після одруження може відокремитись од своєї Зграї; але як тільки діти його підростуть і зіпнуться на ноги, він мусить привести їх на Племінну Раду, яка звичайно збирається раз на місяць у найсвітлішу ніч, щоб усі вовки могли уважно роздивитися дітей. Після таких оглядин вовченята можуть вільно бігати де завгодно, і, аж поки вони заб'ють свого першого оленя, ніхто з дорослих вовків Зграї не сміє їх чіпати. Ніякої милості тому дорослому вовкові, що вб'є вовченя! Кара — смерть на місці. І якщо гарненько подумати, то стане ясно, що так воно й повинно бути.

Батько Вовк дочекався, коли його діти навчилися бігати, і тоді в ніч Племінних Зборів повів їх, Мауглі і Матір Вовчицю на Скелю Ради. Це була вершина горба, усіяна рінню та уламками скель, де могло розміститися з сотню вовків.

Акела, великий сірий Самотній Вовк, що керував Зграєю завдяки своїй великій силі та розуму, лежав на Скелі Ватажка, простягшись на весь свій зріст; внизу сиділо сорок чи більше вовків найрізноманітнішої масті і зросту, від сивих ветеранів, які могли сам на сам управитися з оленем, до молодих чорних трилітків, які тільки гадали, що можуть це зробити. Самотній Вовк водив Зграю вже багато років. (...)

Розмов біля Скелі майже не було. Діти бавились, перекидалися всередині кола, де сиділи їхні батьки й матері; дорослі вовки поволі підходили до того чи іншого вовченяти, уважно оглядали його, а потім тихенько поверталися на своє місце. Час від часу яка-небудь мати виштовхувала своє вовченя на осяяне місячним світлом місце, аби його теж побачили, не забули. (...)

Нарешті настав час показати всім хлопчика, і шерсть на шиї Матері Вовчиці одразу настовбурчилась. Батько Вовк виштовхнув

Мауглі-Жабеня — так вони його звали — на середину кола, де він сів і, сміючись, почав бавитись камінцями, що виблискували у місячному сяйві.

Акела не підводив голови, що лежала на передніх лапах, але продовжував одноманітний заклик:

— Дивіться уважніше!

Глухий рев долинув з-за скель — то був голос Шер-Хана.

Він кричав:

— Дитинча моє! Віддайте його мені! Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Акела навіть оком не моргнув; він тільки промовив:

— Дивіться уважніше, о вовки! Яке діло Вільному Племені до будь-чиїх наказів, крім Вільного Племені! Дивіться уважніше!

З усіх боків чулось приглушене гарчання, і молодий чотирилітній вовк повторив Акелі Шер-Ханове запитання:

— Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

Закон Джунглів передбачає, що в тих випадках, коли виникає незгода, чи приймати щеня до Зграї, за нього повинні заступитись принаймні два члени Зграї, окрім батька та матері.

— Хто виступає за дитинча? — спитав Акела. — Хто з членів Вільного Племені бере слово?

Відповіді не було, і Мати Вовчиця вже приготувалась до бійки; вона знала, що це була б її остання бійка, якщо до цього дійдеться.

Тоді єдиний звір іншої породи, допущений на Племінну Раду, — Балу, сонливий бурий ведмідь, який навчав вовчат Закону Джунглів, старий Балу, що мав право блукати скрізь, де йому заманеться, бо він їв лише горіхи, коріння та мед, — звівся на задні лапи й прогарчав:

Кевін Волдрон. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 2016 р.

Кадр із кінофільму «Книга джунглів». Режисер Дж. Фавро, США, 2016 р.

— Людське дитинча! Людське дитинча! — сказав він. — Я заступлюся за Людське дитинча! Людське дитинча не принесе нам ніякої біди. Я не вмю говорити красномовно, але кажу правду. Хай воно бігає в Зграї і ввійде до неї разом з іншими. Я сам буду його навчати.

— Потрібен ще один голос, — промовив Акела. — Говорив Балу, а він наставник нашої молоді. Хто ще, крім Балу?

Чорна тінь упала посеред кола. То була Багіра, чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані. Всі знали Багіру, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі, бо вона була хитра, як Табакі, смілива, як дикий буйвол, і нестримна, як поранений слон. Але голос у неї був солодший за дикий мед, і шерсть — м'якша за пух.

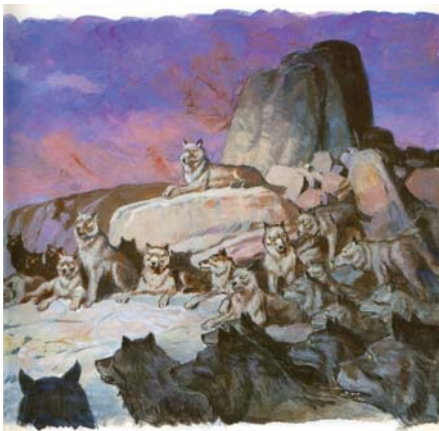
— О Акело, й ви, Вільне Плем'я! — замурчала вона. — Я не маю права бути на вашій Раді; але за Законом Джунглів, коли виникає сумнів щодо нового щеняти і йому загрожує смерть, життя цього щеняти можна викупити. І Закон нічого не каже про те, хто має, а хто не має права вносити викуп. Чи так я кажу?

— Так! Добре! — закричали молоді вовки, які ніколи не бувають ситі. — Слухайте Багіру! За дитинча можна внести викуп. Так говорить Закон.

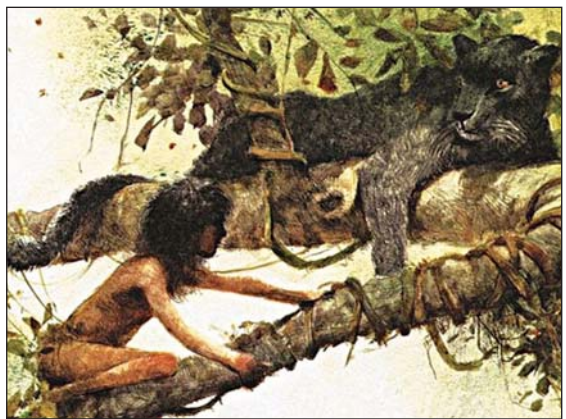
— Я знаю, що не маю права тут говорити, але якщо ви дозволите мені...

— Говори, говори! — гаркнуло двадцять горлянок.

— Убивати голе дитинча — просто ганьба. Крім того, воно може стати вам у пригоді, коли підросте. Балу виступав на його користь. До слів Балу я докладаю бика, і то жирного й тільки що вбитого (він ле-

П'єр Жубер. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1950-ті роки

Роберт Інґпен. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 2009 р.

жити не далі як за півмилі звідси), коли ви згодні прийняти Людське дитинча до своєї Зграї, як велить Закон. Чого ж тут вагаться?

Десятки голосів завили:

— То в чім же річ? Воно однаково помре під час зимових дощів.

— Сонце спалить його!

— Яку шкоду нам може зробити голе жабеня?

— Хай собі бігає в нашій Зграї!

— Де бик, Багіро? Нехай його приймуть...

І знову Акела завив басовито:

— Дивіться ж уважніше! — кричав він. — Уважніше дивіться, о вовки!

А Мауглі грався собі своїми камінцями і не звертав ніякої уваги на вовків, які підходили один за одним, щоб роздивитись його. Нарешті всі вони подалися з гори в долину до мертвого бика, лишилися тільки Акела, Багіра, Балу та вовки, які усиновили Мауглі.

Шер-Хан ревів у пільмі безперестану: він-бо страшенно розлютився, що йому не віддали Мауглі.

— Довше реви, — промурчала собі в вуса Багіра. — Настане час, коли це голе створіння примусить тебе ревити по-іншому, або я зовсім не знаю людей.

— Зроблено добру справу, — промовив Акела. — Люди і їхні діти дуже розумні. З часом він може стати нам у пригоді.

— Твоя правда, він стане в пригоді скрутної хвилини, бо ніхто не може увесь свій вік бути на чолі Зграї, — зауважила Багіра.

Акела не відповідав. Він думав про той час, який настає для кожного ватажка будь-якої зграї, коли він підупадає на силах, слабшає і слабшає, аж поки, нарешті, вовки вбивають його і новий ватажок заступає чільне місце, щоб у свій час зазнати тієї ж долі.

— Забери його, — звернувся він до Батька Вовка, — і виховай, щоб він був гідним сином нашого Вільного Племені.

Ось так і прийняли Мауглі до Сіонійської Зграї — ціною забитого бика та доброго слова Балу.

* * *

А тепер хай читач перескочить через десять-одинадцять років і лише уявить, яке дивовижне було життя Мауглі серед вовків, бо коли б ми надумались усе те описати, нам довелося б заповнити дуже багато томів. Мауглі ріс і виховувався разом з вовченятами, хоч вони, звичайно, стали дорослими вовками раніше, ніж він хлопчиком-підлітком. Батько Вовк навчав його, пояснюючи значення і суть кожної речі в Джунглях, аж поки найменший шелест у траві, найтихше

зітхання теплого нічного повітря, кожний крик сови над головою, кожне дряпання кігтя кажана, що вчепився для відпочинку за гілку, і кожен сплеск маленької рибки в озері стали для нього такі ж зрозумілі, як робота установи діловій людині. Коли Мауглі не вчився, то вигривався на сонечку, спав, їв і знову лягав спати; коли йому було жарко чи траплялося забруднитися, він купався в лісових озерцях; а коли хотів меду (від Балу він довідався, що мед і горіхи така ж смачна їжа, як і сире м'ясо), він видирився за ним на дерево, чого навчила його Багіра. Багіра простягнеться, бувало, на гілляці і кличе:

— Йди сюди, Братику.

Спочатку Мауглі лазив не краще за лінивця, але потім навчився стрибати між гілками дерев майже так само сміливо, як і сірі мавпи. Був він завжди й на Скелі Ради, коли збиралася Зграя; і там він, між іншим, помітив, що варто йому пильно подивитись в очі будь-якому вовкові, і той одразу ж їх опускає; це йому сподобалось, і він не раз так робив. Хлопчик часто виймав довгі колючки з лап своїх друзів, — вовки дуже потерпають від цих колючок та реп'яхів, що чіпляються їм у хутро. Ночами він любив сходити з горба на засіяні ниви і з цікавістю стежив за селянами в їхніх хатинах. Але до людей він ставився недовірливо: якось Багіра показала йому скриню з ґратчастими самоопускними дверцятами, заховану в Джунглях так уміло, що він ледве не потрапив у неї, і сказала, що то пастка. (...)

Шер-Хан завжди намагався перетяти йому шлях у Джунглях; користуючись тим, що Акела дедалі все більше старішав і слабшав, кульгавий тигр міцно затоваришував з молодими вовками, які бігали за ним. (...)

Одного дня у літню спеку до Багіри дійшли нові чутки, трохи схожі на ті, що вона їх уже чула. Переказав їх, мабуть, Сагі, дикобраз. Вона знову почала розмову з Мауглі, коли вони сховалися в гущавині і хлопчик ліг, поклавши голову на чудову чорну шкуру Багіри:

— Братику, скільки разів я говорила тобі, що Шер-Хан — твій ворог? (...) Шер-Хан не сміє вбити тебе в Джунглях; але пам'ятай: Акела дуже старий; скоро настане день, коли він не зможе вбити свого оленя, і тоді вже він не буде Ватажком. Більшість тих вовків, які оглядали тебе, коли ти вперше прийшов на Раду, також постаріли, а молоді вовки вірять Шер-Ханові, який каже їм, що Людському дитинчаті не місце в Зграді. Хоч незабаром ти вже станеш дорослою Людиною.

— А що таке Людина? Хіба вона не може бігати разом з своїми братами? — заперечив Мауглі. — Я народився у Джунглях. Жив, як велить Закон Джунглів, і нема жодного вовка між нашими, якому б я не виймав з лап колючок. Звичайно, вони мої брати!

Багіра витяглась на весь свій зріст і примружила очі.

— Братику, — промовила вона, — помацай моє підборіддя.

Мауглі простяг свою дужу смугляву руку і якраз під шовковистим підборіддям Багіри, де під лисучою шерстю ховались великі пружні м'язи, намацав невелику лисину.

— Ніхто в Джунглях не знає, що я, Багіра, ношу цю позначку — слід нашійника; а я, Братику, народилась поміж людей, і там померла моя мати — в клітці князівського палацу в Удейपुरі. Ось чому я внесла за тебе викуп на Раді, коли ти був ще зовсім маленьке голе дитинча. Так, я теж народилася поміж людей і ніколи не бачила Джунглів. Мене годували крізь ґрати з залізної миски, аж поки однієї ночі я відчула, що я, Багіра, — пантера, а не людська забавка. Тоді я з одного маху розбила лапою дурний замок і втекла. А оскільки я вивчила людські звички, то в Джунглях мене вважають страшнішою за Шер-Хана. Хіба не так?

— Аякже! — відповів Мауглі. — Всі в Джунглях бояться Багіри; всі, за винятком Мауглі.

— О, ти справжнє Людське дитинча! — ніжно промовила чорна пантера. — Знай, що коли-небудь ти повернешся до людей так само, як я повернулась у рідні Джунглі, повернешся до людей, які доведуться тобі братами, — звичайно, коли тебе не вб'ють на Раді...

— Але за що, за що мене хочуть убити? — спитав Мауглі.

— Поглянь на мене, — сказала Багіра.

І Мауглі пильно подивився їй у вічі. Через півхвилини велика пантера одвела голову вбік.

— Ось за що! — промовила вона, зариваючись лапами в листя. — Навіть я не можу витримати твого погляду, а я ж народилася поміж людей і люблю тебе, Братику! А інші ненавидять тебе за те, що не наслідуються зустрічатися з тобою поглядом, за те, що ти розумний, за те, що ти виймав колючки з їхніх лап, за те, що ти — Людина!

— Я цього не знав, — сумно промовив Мауглі і насупив свої густі чорні брови.

— Що каже Закон Джунглів? Спочатку бий, а тоді подавай голос. Вже з самої твоєї безтурботності вони знають, що ти — Людина. Тож будь розсудливіший. Серце підказує мені, що, як тільки Акела схибить на полюванні, — а олень з кожним разом дістається йому все важче, — Зграя повстане проти нього й проти тебе. Вони скличуть Раду Джунглів на Скелі, а потім... потім... Ось що! — вигукнула Багіра, скочивши з місця. — Іди мерщій у долину, до людських осель, і візьми там трохи Червоної Квітки, яку вони у себе розводять; коли настане той час, ти матимеш товариша, сильнішо-

го навіть за мене чи Балу або тих із Зграї, хто любить тебе. Здобудь Червону Квітку!

Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. Але жодна істота в Джунглях не назве вогонь справжньою назвою. Всі вони відчують перед ним смертельний жах і шукають сотні способів описати його.

— Червону Квітку? — повторив Мауглі. — Ту, що в присмерках зростає коло їхніх хатин? Я здобуду її.

— Оце вже говорить Людське дитинча! — з гордістю сказала Багіра. (...)

Мауглі здобув Червону Квітку в людей із селища, що розташоване неподалік від джунглів, і приніс на Скелю Ради. Молоді вовки, підступно зрадивши Акелу на полюванні, вимагали виборів нового ватажка зграї. Шер-Хан почувався господарем у цій ситуації й заявив про свої права на Мауглі.

(...) — Вільне Плем'я! То моя здобич, моя з самого початку. Віддайте його мені. Мені вже обриднув той дурноверхий людиновок. Ось уже десять років од нього немає спокою в Джунглях. Віддайте мені людське поріддя, інакше я полюватиму тут довіку і ви не дістанете від мене навіть кісточки. Він — Людина, Людське дитинча, і я ненавиджу його всією своєю істотою!

Більша частина Зграї заводала:

— Людина! Людина! Що спільного між нами і Людиною? Нехай іде до своїх!

— І підбурить проти нас усіх селян? — заревів Шер-Хан. — Ні, віддайте його мені! Він — Людина, і ніхто з нас не може подивитись йому в очі!

Акела знову підвів голову і промовив:

— Він їв нашу їжу. Він спав разом з нами. Він заганяв для нас дичину. Він ніколи не порушив жодного слова з Закону Джунглів... (...)

— Він — Людина-Людина-Людина!.. — сердито гарчала Зграя, і більша частина вовків почала скупчуватись навколо Шер-Хана, який уже вимахував хвостом.

— Тепер уся справа в твоїх руках, — промовила Багіра, звертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик з вогнем у руках. Потім він потягнувся і позіхнув просто в обличчя всій Раді. Він був у нестямі від злості та горя, бо вовки ще ніколи не показували йому, як вони його ненавидять. (...)

Він кинув горщик з вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, який відразу зайнявся полум'ям, і вся Рада з жахом відскочила назад від вогняних язиків.

Мауглі встромив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялась та затріщала, почав вимахувати нею у себе над головою в колі вовків, що тремтіли зі страху.

— Тепер ти господар, — сказала йому тихенько Багіра. — Визволь Акела від смерті. Він завжди був тобі друг.

Акела, старий грізний вовк, який зроду не просив ні в кого ласки, благально позирнув на Мауглі; хлопчик стояв голий, випроставшись на весь свій зріст, з довгим чорним волоссям, яке кучерями спадало йому на плечі, осяяний світлом палаючої гілки, від якого довкола скакали й тремтіли тіні. (...)

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, і схопив його за підборіддя. Багіра про всяк випадок пішла слідом за ним.

— Встань, собако! — закричав Мауглі. — Встань, коли говорить Людина, а то я спляю тобі шкуру!

Шер-Хан щільно прищулив вуха і заплющив очі, бо палаюча гілка була вже дуже близько.

— Цей різник нахвалявся вбити мене на Раді, тому що не вбив мене, коли я був маля! Але ось як ми, люди, караємо собак! Поворухни тільки вусом, Ленгрі, і я встромлю Червону Квітку тобі в горлянку.

Мауглі бив Шер-Хана гілкою по голові, а тигр, пройнятий смертельним жахом, жалібно вищав і скиглив.

— Тьху! Обсмалена кішко Джунглів, йди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Скелю Ради — як приходить Людина, — то шкура Шер-Хана буде у мене на голові. І останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те нема моєї волі! І здається мені, що вам тут нічого більше сидіти, висолопивши язики, немовби ви справді щось путнє, а не собаки, яких я проганяю, — ось так! Геть!

Кінець гілки яскраво палав, Мауглі почав розмахувати нею праворуч і ліворуч, і вовки з вищанням кинулись геть, тікаючи від іскор, що палили їм хутро. Лишилися тільки Акела, Багіра та ще з десяток вовків, що були прихильні до Мауглі. (...)

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, — промовив він нарешті, — я йду до людей. Але спочатку я повинен попроситися з Матір'ю! — і він пішов до печери, де вона

жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до її кошлатих грудей, а четверо вовченят жалібно скавучали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо ходити по сліду, — відповіли вовченята. — Коли станеш Людиною, приходь до підніжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зорані поля і там гратимемося з тобою.

— Повертайся швидше! — сказав Батько Вовк. — О мудре Жабеня, повертайся швидше, бо ми вже старіємо, твоя Мати і я!

— Приходь швидше, мій голенький синку! — додала Мати Вовчиця. — Бо знай, Людська дитино, що я люблю тебе більше, ніж будь-коли любила своїх щенят.

— Я неодмінно прийду, — відповів Мауглі. — І коли прийду, то покладу на Скелю Ради Шер-Ханову шкуру. Не забувайте мене! Скажіть усім у Джунглях, щоб вони пам'ятали про мене!

Починало світати, коли Мауглі самотньо сходяв з гори до невідомих створінь, які зветься людьми...

ПОЛЮВАННЯ КАА

Прослухайте аудіотекст і з'ясуйте, чого навчився Мауглі в джунглях.

audiotext

audiotext

Прослухайте аудіотекст і поясніть, чому Балу попереджав Мауглі про Мавпяче Племя, яке було «заборонене» для мешканців джунглів.

Мавпи схопили й віднесли Мауглі до Холодних Печер, покинутого людьми міста в джунглях. Балу та Багіра негайно вирушили на допомогу. Вони розуміли, що врятувати хлопчика здатен лише гігантський пітон Каа, якого смертельно боялися Бандар-Логи.

Як Мауглі почувався серед Бандар-Логів? Чи пересвідчився він у слушності попередження Балу? Хто і як урятував Мауглі?

(...) Мавпи притягли його до Холодних Печер під вечір, але замість того, щоб лягати спати, як зробив би Мауглі після такої далекої подорожі, вони побралися за руки і почали танцювати та співати своїх дурних пісень. Одна мавпа виголосила промову, в якій звернула увагу своїх товаришів на те, що захоплення Мауглі відкрило нову еру в історії Бандар-Логів, бо Мауглі навчить їх сплітати гілки дерев і очерет на захист від дощу та холоду. Мауглі зірвав кілька повзучих рослин і почав їх сплітати, а мавпи намагались наслідувати його; та вже через кілька хвилин їм це набридло, і вони почали смикати одна одну за хвости і, кашляючи, стрибати рачки.

— Я хочу їсти, — сказав Мауглі. — Я тут чужий, у цій частині Джунглів. Принесіть мені чого-небудь попоїсти або дозвольте сходити на полювання.

Двадцять чи тридцять мавп тієї ж миті кинулись по горіхи та дикі плоди, але дорогою вони побилися, а поверталися з тим, що у них після бійки лишилося, було вже не варто. Мауглі, невеселий і злий від голоду, блукав вулицями мертвого міста і час від часу кидав Ловецький Клич Чужинця, але ніхто не відповідав йому, і він зрозумів, що опинився у дуже поганому місці. «Все, що Балу казав про Бандар-Логів, цілком справедливе, — думав він. — У них немає ані Закону, ані Ловецького Кличу, ані Вожаків — нічого, крім дурних слів та маленьких злодійкуватих рук. Коли я помру тут з голоду або вони мене вб'ють, то я сам буду винен. Але спробую повернутись у рідні Джунглі. Балу, звичайно, поб'є мене, але це все-таки краще, ніж ганятись разом з Бандар-Логами за пелюстками троянд».

Роберт Інґпен. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 2009 р.

Джон-Чарльз Доллман. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1903 р.

Чорна пантера майже безшумно вибігла схилом і тепер біла (вона не мала часу пускати в діло свої зуби) праворуч і ліворуч мавп, що тісно сиділи навколо Мауглі в п'ятдесят або шістдесят рядів. Вони залементували з болю і жаху, але коли Багіра спіткнулася, ступаючи по тілах мавп, що звивалися і борсалися під її ногами, одна якась мавпа закричала: «Тут лише одна! Бийте її! Бийте!».

Мавпи щільною зграєю кинулись до Багіри і оточили її, кусаючи, дряпаючи та скиглячи, а п'ятеро чи шестеро підхопили Мауглі, витягли його по стіні літнього павільйону і штовхнули в пролом напівзруйнованого даху. Коли б Мауглі виріс серед людей, то він неодмінно б розбився, тому що летіти довелося добрих п'ятнадцять футів; але Мауглі упав так, як учив його Балу, і торкнувся землі ногами.

— Почекай там, — закричали мавпи, — поки ми уб'ємо твоїх друзів, а потім будемо бавитись з тобою, якщо Отруйне Плем'я лишить тебе живим!

— Ми з вами однієї крові — ви і я! — поспішно сказав Мауглі Владичне Слово Змій. З усіх боків руїни почулося шипіння і шелест, і хлопчик про всяк випадок повторив Слово ще раз.

— Хххай так! Спустіть Клобуки! — промовило з півдесятка голосів. (В Індії кожна руїна рано чи пізно стає притулком для змій, і старий павільйон кишів кобрами.) — Не ворухнись, Братіку, а то твої ноги нароблять лиха!

Мауглі стояв якомога спокійніше і пильно вдивлявся в ажурні стіни, прислухаючись до шуму запеклого бою, що кипів навколо чорної пантери, до верещання та скиглення мавп і до глухого, хриплого кашлю Багіри, яка крутилась і захищалась у суцільному натовпі своїх ворогів. Це вперше зроду Багіра билась не на життя, а на смерть.

«Тут десь повинен бути Балу. Багіра сама не прийшла б», — подумав Мауглі і закричав:

— До водоймища, Багіро! Котись до води! Котись і пірнай! Поспішай до води!

Багіра почула його, і цей крик, який свідчив, що Мауглі живий і здоровий, надав їй нових сил. Вона завзято, крок за кроком проклала собі шлях до водоймища, мовчки гатячи ворогів.

Раптом з поваленої стіни, що межувала з Джунглями, прокотився громовий войовничий поклик Балу. Старий ведмідь біг щодоуху, але швидше дістатися не міг.

— Багіро! — крикнув він. — Я тут! Я лізу! Я поспішаю! Каміння котиться у мене з-під ніг. Ну, начувайтесь, о чортове кодро Бандар-Логів! — задихаючись, він вискочив на терасу і тієї ж миті з головою поринув у хвилях мавп. (...)

Каа в цей час переповз через західну стіну; він кинувся на землю з такою силою, що збив у рів зубець із стіни. Пітон не мав наміру відмовлятися од переваг своєї позиції і ще двічі згортався та розгортався, щоб переконатись, що кожен фут його довгого тіла перебуває в повній бойовій готовності. (...)

Мавпи сипнули в усі боки з криком:

— Каа, це Каа! Тікайте! Рятуйтеся! (...)

(...) Мауглі вискочив крізь пролам, кинувся до Балу та Багіри і став між ними, обнявши руками їх за товсті шії.

— Ти не поранений? — спитав Балу, ніжно притиснувшись до нього.

— Мені дуже прикро, я голодний і добре подряпаний. Але ж як люто вони побили вас, мої Брати. Ви сходите кров'ю!

— Інші теж, — сказала Багіра, облизуючись і позираючи на мертві тіла мавп, що валялися скрізь по терасі і навколо водоймища.

— Це дурниці, це все нічого, аби ти був живий та здоровий, Жабеня, гордість моя, — промимрив Балу.

— Про це ми поговоримо потім, — досить холодно зауважила Багіра.

Це Мауглі не сподобалося.

— Ось Каа, завдяки якому ми перемогли і ти лишився живий. Подякуй йому, Мауглі, так, як велять наші звичаї.

Мауглі обернувся і побачив величезну голову пітона, що коливалася на фут вище його голови.

— Так от яке це дитинча! — промовив Каа. — У нього дуже ніжна шкіра, і його важко відрізнити од Бандар-Логів. Стережись, хлопче, щоб я у темряві помилково не прийняв тебе за мавпу. Я погано бачу в той час, коли міняю шкіру.

— Ми однієї крові — ти і я, — відповів Мауглі. — Цієї ночі ти врятував мене від смерті. Моя здобич буде твоя здобич, коли ти будеш голодний, о Каа!

— Дякую, Братіку, — відповів Каа, хоч ув очах йому блимнула посмішка. — А що може забити такий сміливий мисливець? Я питаю це, бо, може, піду з ним наступного разу на полювання!

— Я нічого не вбиваю, бо я ще малий, але заганяю кіз до тих, хто полює на них. Коли будеш голодний, приходь до мене і побачиш, чи правду я кажу. У мене є деяка вправність ось тут, — він простягнув уперед руки, — і якщо ти коли-небудь попадеш у пастку, я зумію сплатити свій борг тобі, Багірі, Балу. Щасливого полювання всім вам, мої повелителі!

— Добре сказано, — пробурмотів Балу, бо Мауглі й справді досить гарно висловив подяку.

Пітон легко поклав свою голову на плече Мауглі і потримав її хвилину.

— Хоробре серце і ввічлива мова, — сказав він. — Вони далеко поведуть тебе в Джунглях, дитинча! А тепер швидше йди з своїми друзями. Йди і лягай спати, бо місяць уже заходить. (...)

Згодом усі троє вибрались у Джунглі крізь пролам у стіні. (...)

— Мауглі! — гнівно сказала Багіра. — Коли у Каа розбитий ніс, то винен у цьому ти; мої вуха, боки і лапи, а також шия і плечі Балу покусані також через тебе. Ані Балу, ані Багіра багато днів тепер не зможуть полювати собі на втіху.

— Не біда, — сказав Балу. — Зате Людське дитинча знову з нами!

— Твоя правда, але воно дісталось нам ціною часу, який ми могли б витратити на добре полювання, ціною ран, шерсті — у мене майже півспини вискубли, а головне, ціною честі, бо пам'ятай, Мауглі: через тебе я, чорна пантера, була змушена звернутись по допомогу до Каа, а потім ми з Балу подуріли, як маленькі пташки, зачаровані його Танцем Голоду. Ось, дитинча, що вийшло з твоїх забавок з Бандар-Логамі!

— Так, це правда, — сумно відповів Мауглі. — Я погане Людське дитинча, і мені болить душа!

— Гм! Як велить Закон Джунглів, Балу?

Балу не хотів, щоб Мауглі зазнавав нових неприємностей, але він не міг перечити Закону Джунглів і процідив крізь зуби:

— Каяття не рятує від карі. Але пам'ятай, Багіро, він ще дуже малий!

— Я це пам'ятаю, але він накликав біду і повинен дістати кару. Що ти на це скажеш, Мауглі?

— Нічого. Я зробив негарно. Ти і Балу поранені. Це справедливо.

П'єр Жубер. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1950-ті роки.

Сергій Артюшенко. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 1967 р.

Багіра одважила йому півдесятка стусанів, звичайно, з погляду пантери, ніжних (вони, напевно, не збудили б її власних дітей), але для семирічного хлопчика це була досить важка кара. Коли все було скінчено, Мауглі чхнув і встав, не кажучи ані слова.

— Ну, — сказала Багіра, — стрибай мені на спину, Братіку, та подамося вже додому!

Звичаї Джунглів тим гарні, що коли винного покарано, то про Його вчинок зразу ж забувають, і ніхто ні на кого не дметься. Мауглі поклав голову на спину Багіри і заснув так міцно, що не прокинувся навіть тоді, коли друзі принесли його до рідної печери під бік Матері Вовчиці.

ТИГР! ТИГР!

Тепер нам треба знову повернутися до першого оповідання. Коли Мауглі залишив вовчу печеру після сварки зі Зграєю на Скелі Ради, він спустився в долину до зораних полів, де жили селяни. (...)

Мауглі повернувся до людського села, і його всиновили Мессуа та її чоловік, які вважали, що це їхній давно загублений син.

Мауглі було неспокійно в хаті: досі він ніколи не бував під покрівлею; але, подивившись угору, хлопець переконався, що її легко продерти в будь-який час, та й вікно у хаті не мало засувки.

«Яка радість бути Людиною, не розуміючи людської мови? — подумав він нарешті. — Тепер я такий же німий і дурний, як Людина, що опинилася б у нас у Джунглях. Треба будь-що навчитись говорити по-людському!»

Живучи поміж вовками, Мауглі не даром учився кричати по-оленячому та рохкати по-поросячому; як тільки Мессуа вимовляла яке-небудь слово, Мауглі повторював його досить добре, і, поки звечоріло, хлопчик уже знав чимало назв хатніх речей.

Деяке непорозуміння сталося тоді, коли треба було лягати спати: Мауглі нізащо не хотів лягати в пастці на пантер, — так він називав хатину, — і коли хазяї замкнули двері, він вистрибнув у вікно.

— Хай робить, як хоче, — сказав чоловік Мессуа. — Не забувай, що досі він ще не спав у ліжку. Коли він справді посланий замість нашого сина, то нікуди не втече.

Мауглі вийшов на край поля і простягнувся у високій чистій траві; але не встиг він заплющити очі, як м'яка сіра морда штовхнула його в підборіддя.

— Пхе! — промовив Сірий Брат (це був старший син Матері Вовчиці). — Погана нагорода за те, що я пробіг за тобою двадцять миль: ти весь тхнеш димом і домашньою худобою, зовсім як Людина. Прокинься, Братику! Я приніс тобі новини!

— Чи всі здорові в Джунглях? — спитав Мауглі, обнімаючи Сірого Брата.

— Та всі, крім вовків, обсмалених Червоною Квіткою. Ну, то слухай. Шер-Хан пішов полювати десь далеко звідси, поки в нього відросте нова шерсть, бо він таки добре обсмалився. Але він поклявся, що як тільки повернеться, то кине твої кістки у Вайнгунгу.

— Ну, це ми ще побачимо! Я теж дав маленьку обіцянку. Але чути новини завжди приємно. Сьогодні я стомився, страшенно стомився від усього нового, що довелося мені побачити, Сірий Брате! Але ти завжди приноси мені новини!

— Ти не забудеш, що ти вовк? Люди не примусять тебе забути це? — занепокоєно спитав Сірий Брат.

— Ніколи! Я завжди пам'ятатиму, що любив тебе і всіх, хто живе в нашій печері, але я не забуду й того, що Згряя мене прогнала!..

— І що тебе може прогнати й інша Згряя? Люди — вони завжди люди, Братику, а мова людська — що те кумкання жаб у болоті! Наступного разу я чекатиму тебе в бамбуках, там, де кінчаються пасовиська.

Протягом трьох місяців після тієї ночі Мауглі майже зовсім не виходив за царину — так пильно вивчав життя та звичаї людей. Спершу він змушений був одягти на себе тканину, яка страшенно йому заважала; потім йому довелося познайомитися з грошима, призначення яких він ніяк не міг зрозуміти, і, нарешті, з оранкою полів, в якій він також не бачив глузду. До того ж його дуже дратували сільські діти. На щастя, Закон Джунглів навчив його стримувати свій гнів, бо в Джунглях, не вмючи стримувати себе, не проживеш і не здобудеш їжі. Та коли вони глузували з нього за те, що він цурається їхніх забавок, не запускає разом з ними паперового змія або ж не так вимовляє деякі слова, то в ці хвилини лише свідомість того, що було б «не по-мисливському» вбити мале, беззахисне дитинча, стримувала його від бажання схопити зухвалого і розірвати надвоє. Він сам не знав своєї сили. У Джунглях він розумів, що звірі сильніші за нього; але в селі люди говорили, що він сильний, як бик. І, звісно, він і уявлення не мав про те, що таке страх. (...)

Сільський староста загадав Мауглі з завтрашнього дня пасти буйволів. (...)

У більшості індійських сіл хлопчики вдосвіта виганяють буйволів та іншу худобу на пасовисько, а ввечері приганяють назад. Той

самий буйвол, який топче ногами білу людину, покiрно дозволяє хлопчиську, що ледве дiстає йому до носа, кричати на себе, ганяти i бити лозиною. Поки пастушок не вiдходить од буйволiв — вiн у цiлковитiй безпецi, бо навить тигр не насмiлюється напасти на череду; та варто лиш якомусь хлопчиковi побiгти за квітами чи погнатись за ящiркою — i його легко може вхопити тигр.

Рано-вранцi Мауглі iхав сiльською вулицею верхи на спинi Рами, величезного буйвола-вожака. Темно-сизi буйволи, з довгими, загнутими назад рогами i лютими очима, один за одним виходили з своїх хлiвiв i прямували за ним, i Мауглі одразу дав зрозумiти iншим хлоп'ятам, що старший буде вiн i нiхто бiльше. Вiн лупцював буйволiв довгою гладенькою бамбуковою палицею i наказав Кам'я, одному з хлопчикiв, пасти разом з iншими худобу окремо i не вiдходити од череди — а сам вiн пiде з буйволами.

Индiйське пасовисько — це порослi рiдкою травою скелi, чагарники i неглибокi ярки, серед яких розбрiдається худоба. Буйволи звичайно йдуть туди, де є вода i багнюка; там вони годинами валяються, гриючись у теплому мулi. Мауглі пригнав своїх буйволiв до найдальшого кiнця рiвнини, де з Джунглiв витiкає Вайнгунга. Там вiн скочив з шиї Рами i побiг до бамбукових хащ, де на нього чекав Сiрий Брат.

— Ах, — промовив Сiрий Брат. — Уже не перший день я чекаю тебе тут! Що в тебе за справи з людською худобою?

— Нiчого не вдiєш — наказ! — вiдповiв Мауглі. — Я тепер у селi чередник. Що чути про Шер-Хана?

— Вiн знову повернувся у наш край i довго чекав тебе. Тепер знову пiшов геть, бо останнiм часом полювання було погане. Але все-таки казав, що неодмiнно уб'є тебе.

— Гаразд, — сказав Мауглі. — Поки його нема, ти або хто iнший з чотирьох братiв сидiть на оцiй скелi, щоб я бачив вас, виходячи з села; а коли вiн повернеться, чекай мене пiд деревом дхак, що росте в яру посеред долини. Не треба лiзти самим у пащу Шер-Хановi.

Мауглі вибрав мiсце в холодку, лiг i заснув, а буйволи паслися собi навколо. (...)

День у день ганяв Мауглі буйволiв до їхнiх улюблених баур i день у день бачив вiн спину Сiрого Брата за пiвтори милi вiд долини (це свiдчило, що Шер-Хан ще не повернувся); день у день вiн лежав на травi, прислухався до навколишнiх шелестiв i згадував минуле життя у Джунглях. Коли б Шер-Хан хоч раз оступився своєю кульгавою лапою у Джунглях бiля Вайнгунги, Мауглі напевне почув би його в тишi довгого ранку.

Нарешті настав день, коли він не побачив Сірого Брата на умовленому місці. Мауглі всміхнувся і повів буйволів до яру поблизу дерева дхак, яке було в цю пору вкрите золотисто-червоними квітками. Там уже сидів Сірий Брат, і кожний волосок на його спині настовбурчився.

— Він ховався цілий місяць, щоб приспати твою пильність. Минулої ночі він пройшов через усю долину по твоєму теплому сліду разом із Табакі, — важко дихаючи, сказав вовк.

Мауглі насупив брови.

— Я не боюся Шер-Хана, але Табакі дуже хитрий.

— Його вже також нічого боятись, — промовив Сірий Брат, оближуючи губи. — Я зустрів Табакі на світанні. Тепер про всі свої хитрощі він розповідає шулікам; але мені він розповів усе перед тим, як я зламав йому хребет. Шер-Хан хоче підстерегти тебе сьогодні ввечері коло сільських воріт, — саме тебе і більше нікого! Зараз він лежить у глибокій сухій балці, де колись протікала Вайнгунга.

— А він уже їв сьогодні чи полюватиме голодний? — спитав Мауглі. Це було для нього питання життя або смерті.

— Удосвіта він зарізав дикого кабана, а потім напився води. Знай, що Шер-Хан завжди наїджений, навіть коли збирається помститися своєму ворогові!

— О дурень, дурень! Він вчинив, як найбезтямніше щеня! Наївся, напився та ще й гадає, що я чекатиму, поки він виспитьсь! Але де ж саме він лежить? Коли б нас було хоч десятеро, ми могли б з ним покінчити на місці! Ці буйволи не нападуть, доки почують його, а я

Роберт Інґпен. Ілюстрація до твору «Книга джунглів». 2009 р.

Кадр із кінофільму «Мауглі: легенда джунглів». Режисер Енді Серкіс, США – Велика Британія – Індія, 2018 р.

не розумію їхньої мови, — чи не можна якось піти його слідом, щоб вони його почули?

— Він переплив Вайнгунгу далеко вниз, щоб не залишити слідів, — сказав Сірій Брат.

— Це йому сказав Табакі, я знаю. Сам він ніколи б до такого не додумався.

Мауглі стояв, глибоко замислившись і поклавши палець у рот.

— У глибині балки Вайнгунга... Вона ж відкрита з рівнини, це місце не більше як за півмилі звідси. Я можу погнати череду Джунглями до початку балки, а потім направити її вниз; але ж він тоді втече з іншого краю. Треба перегородити дорогу й там. Сірій Брате, чи не міг би ти розбити для мене череду надвоє?

— Я — ні, але я привів з собою розумнішого помічника, — Сірій Брат відбіг трохи і шаснув у якусь яму. Звідти висунулась велика сіра голова, добре знайома Мауглі, і раптом напоєне теплом повітря сповнилось одчайдушним криком Джунглів: Ловецьким Кличем Вовка в денний час.

— Акело! Акело! — закричав Мауглі, плескаючи в долоні. — Я знав, що ти не забудеш мене! Нам треба зробити велику справу! Розділи череду надвоє, Акело: буйволиці з телятами хай будуть окремо, а бики і робочі буйволи — самі по собі.

Петляючи, вовки пробігли по череді й вискочили з іншого краю. Тварини задерли голови, почали ревити і розділились на два гурти. В одному опинились буйволиці з телятами посеред кола; вони дивились лютими очима, рили копитами землю, готові кинутись на вовка, як тільки він зупиниться, і розтоптати його на смерть. У другому гурті пирхали старі й молоді бики; проте хоч вигляд у них був ще грізніший, насправді вони були не такі страшні, бо їм не доводилося захищати телят. Навіть шестеро пастухів не зуміли б розділити череду так уміло.

— Що далі? — задихаючись, промовив Акела. — Вони хочуть знову зійтись!

Мауглі скочив на Рамі.

— Жени, Акело, буйволів ліворуч! А ти, Сірій Брате, як тільки відійдемо, збери буйволиць і жени їх до нижнього кінця яру.

— Далеко? — спитав Сірій Брат, важко дихаючи і ляскаючи зубами.

— Поки стіни яру стануть такі високі, що Шер-Хан не зможе вистрибнути! — закричав Мауглі. — Затримай їх там, поки ми надійдемо згори!

Буйволи кинулись геть, як тільки Акела завив, а Сірій Брат став перед буйволицями. Вони кинулись на нього, і він побіг

перед ними до нижнього кінця балки, в той час як Акела гнав биків ліворуч.

— Чудово зроблено! Ще один наскок, і вони побіжать у яр. Тепер обережніше, Акело! Один зайвий звук — і буйволи кинуться на тебе. Еге, це складніше, ніж полювати кіз! Чи гадав ти, що ці істоти можуть так швидко бігати? — кричав Мауглі.

— У свій час... у свій час я і таких полював! — кричав Акела, задихаючись в куряві. — Повернути їх до Джунглів?

— Повертай! Швидше повертай! Рама зовсім сказився з люті... О, коли б я міг сказати йому, що мені від нього сьогодні треба!

Буйволи повернули на цей раз праворуч і кинулись у хаці.

А в цей час інші хлопчики-пастушки, що пасли худобу, що-до духу мчали до села; вони бігли й кричали, що буйволи показалися і втекли.

Тим часом план у Мауглі був досить простий: він хотів зробити велике коло горою і підійти до верхнього кінця балки, а потім погнати буйволів униз і захопити Шер-Хана так, щоб він опинився поміж биками і коровами. Він добре знав, що Шер-Хан після того, як наївся і напився, не зможе ані битися, ані здертися на круті схили яру... Тепер він заспокоював буйволів голосом; Акела був далеко позаду і час від часу повискував, аби підігнати відсталих. Щоб не дуже наблизитись до балки і не попередити цим Шер-Хана, вони зробили велике коло. Нарешті Мауглі повернув озвірілих буйволів до зеленої галявини, що підходила до верхнього кінця балки і круто спускалася вниз. Далеко-далеко під ними простяглися поля — їх було видно крізь верхівки дерев. Але Мауглі навіть не глянув туди.

Він подивився на стіни балки і з великим задоволенням побачив, що вони спускаються майже прямовисно і заросли диким виноградом та іншими виткими рослинами, за які годі було вчепитися, коли б тигр схотів тікати вгору.

— Дай їм перепочити, Акело! — сказав Мауглі, піднявши руку. — Вони ще не чують тигра. Дай їм перепочити... Я сам скажу Шер-Хану, хто прийшов до нього. Тепер він у наших руках.

Мауглі приклав руки до рота і крикнув у яр, — це було однаково, що кричати в тунель: луна покотилася від скелі до скелі.

Через деякий час вони почули довгий сонний рев ситого тигра, який тільки що прокинувся.

— Хто кличе? — заревів Шер-Хан, і строкатий павич звився над яром з пронизливим криком.

— Я, Мауглі! Ну, вбивце людської худоби, настав твій час іти на Склею Ради!.. Вниз жени їх, униз, Акело! Вниз, Рамо, вниз!

Буйволи були спинилися на хвилинку край балки, але Акела на все горло викликнув Ловецький Клич, і вони кинулись один за одним, немов човни в річкові пороги; пісок і каміння так і полетіли з-під їхніх ніг. Рушивши, буйволи вже не могли зупинитися, та й ніхто не міг би цього зробити. Вони ще не спустились у балку, а Рама вже почув Шер-Хана і люто заревів.

— Ха! Ха! — сказав Мауглі, сидючи верхи на Рамі. — Тепер ти зрозумів, у чому річ!

І лавина чорних рогів, запінених мордта вирячених очей нестримно помчала вздовж яру, наче валуни під час водопілля; слабкіші буйволи були відтиснуті на схили яру і продирались крізь гущавину витких рослин. Тепер тварини «розуміли», чого від них хочуть: страшною атаки череди буйволів, проти якої не може встояти жоден тигр!

Шер-Хан, почувши громовий тупіт їхніх копит, скочив на рівні ноги і побіг униз яром, поглядаючи то в один, то в інший бік і шукаючи місця, де можна було б вилізти; але стіни балки були занадто стрімкі, і він, обважнівши від їжі та води, біг далі, намагаючись уникнути сутички з буйволами.

Черета, розбризкуючи на всі боки воду, з ревом промчала через велику калюжу, біля якої недавно спочивав тигр, і подалася далі. Мауглі почув, як ревуть у відповідь буйволиці з іншого кінця яру, і побачив, як Шер-Хан повернув назад. Тигр добре знав, що коли немає іншого виходу, то краще зустріти биків, ніж корів з телятами. Потім Рама спіткнувся, наступив на щось м'яке і разом з іншими биками вривався у саму середину другої половини череди; силою зіткнення слабкіші буйволи були підняті в повітря, потім обидві череди вискочили на рівнину, колючи одне одного рогами і пирхаючи. Мауглі вибрав момент, зіскочив з шиї Рами і почав розмахувати пащецею праворуч і ліворуч.

— Скоріше, Акело! Порозганяй їх, а то вони почнуть тепер битись між собою! Віджени їх геть, Акело! Гай, Рамо! Гай, гай, гай, діти мої! Заспокойтесь, заспокойтесь уже! Все скінчено!

Акела та Сірий Брат кидалися в усі боки, хапали буйволів за ноги, і хоч черета знову ринула до яру, Мауглі все ж таки пощастило повернути Раму, — а за ним і вся черета попрямувала до боліт.

Шер-Хана не треба було більше топтати. Він був мертвий, і до нього вже почали злітатися шуліки. (...)

Черета зібралась і пішла, оповита вечірнім туманом: коли вони наблизились до села, Мауглі побачив вогні й почув звуки рогіз і передзвін храмових дзвонів. Біля царини його чекало майже півсела.

«Це тому, що я вбив Шер-Хана», — подумав Мауглі, але раптом на нього полетіла злива каміння, і селяни закричали:

— Чаклун! Вовчий виродок! Чортяка з Джунглів! Геть від нас! Іди геть, бо жрець знову оберне тебе на вовка! Стріляй, Бульдео, стріляй! (...)

— Що ж це означає? — здивовано спитав Мауглі, коли каміння полетіло на нього частіше й частіше.

— Однак вони не кращі за нашу Зграю, оці твої брати! — промовив Акела, спокійно сідаючи на землю. — Якщо кулі щось означають, то мені здається, що вони хочуть тебе прогнати.

— Вовк! Вовчий виродок! Забирайся звідси! — кричав жрець, вимахуючи перед собою гілкою священної рослини — тульси.

— Знову? Минулого разу мене прогнали за те, що я Людина, а тепер за те, що я вовк! Ходімо, Акело!

Тільки одна жінка — то була Мессуа — підбігла до череди і закричала:

— О сину мій, сину мій! Вони кажуть, що ти — чаклун, що ти можеш перекинутись на будь-якого звіра! Я не вірю цьому, але ти все ж таки йди звідси, бо вони тебе уб'ють. Бульдео каже, що ти — чаклун, але я знаю, що ти помстився тигрові за мого Нату!

— Назад, Мессуа — заревів натовп. — Іди назад, а то ми й тебе поб'ємо камінням!

Мауглі засміявся коротким, похмурим сміхом: камінь влучив йому в рот.

— Повертайся, Мессуа! Це одна з тих безглузвих вигадок, які вони розповідають ввечері під великим деревом. Принаймні знай, що за твого сина віддячено! Прощавай, Мессуа! Мерщій тікай, бо я пущу зараз череду швидше, ніж летить їхнє каміння... Я не чаклун, Мессуа. Прощавай!

— Ану, Акело, — крикнув Мауглі, — пожени череду ще раз!

Буйволи вже давно чекали, щоб їх пустили у ворота. Навряд чи потрібно було їх підганяти: як вихор, понеслися вони на юрбу людей і вмить розігнали її на всі боки.

— Полічіть їх! — зневажливо закричав Мауглі. — Може, я вкрав ваше добро! Полічіть, бо вашим чередником я більше не буду! Прощавайте, о діти людські, і дякуйте Мессуа за те, що я не прийду до вас з моїми вовками, щоб поганятись за вами вулицею!

Він круто повернувся і пішов геть із Самотнім Вовком: коли він глянув на зорі, то відчув себе щасливим.

— Тепер уже не доведеться мені спати в пастках, Акело! Візьмемо шкуру Шер-Хана й підемо... Ні, не будемо робити селянам ніякого лиха, бо Мессуа була добра до мене! (...)

Місяць уже заходив, коли Мауглі з двома вовками підійшов до Скелі Ради і зупинився перед лігвом Матері Вовчиці.

— Вони прогнали мене з Людської Зграї, Мати! — закричав Мауглі. — Але я додержав свого слова і прийшов із шкурою Шер-Хана!

Мати Вовчиця поважно вийшла з своїми вовченятами, і очі в неї спалахнули, коли вона побачила Шер-Ханову шкуру.

— Я сказала йому ще того дня, коли він просунув свою голову й лапи в оцю печеру, полюючи на тебе, Жабеня, — я сказала йому, що із ловця він стане дичиною. Ти молодець!

— Ти молодець, Братику! — повторив басовитий голос у хащах. — Ми так скучали без тебе в Джунглях! — і Багіра стрибнула до голих ніг Мауглі.

Потім усі вони вилізли на Скелю Ради, і Мауглі розіслав тигрову шкуру на пласкому камені, де звичайно сидів Акела. Він прибав їй чотири бамбуковими паличками.

Акела ліг на шкуру і виголосив давній заклик Ради: «Дивіться, дивіться уважніше, о вовки!» — точнісінько так, як тоді, коли Мауглі вперше привели на Раду.

З того часу, як Акелу скинули, згряя лишалася без Вожака: кожний полював і бився на власний розсуд. Але за давньою звичкою вовки відповіли на заклик і почали збиратися. Деякі з них шкутильгали, побувавши у вовчих пастках: деякі кульгали від вогнепальних ран; (...) а багатьох уже не було на світі... Але всі, скільки їх ще залишилося, прийшли до Скелі Ради і побачили смугасту шкуру Шер-Хана, по боках якої звисали порожні лапи з величезними гострими пазурами.

І тоді Мауглі проспівав свою пісню без рим, пісню, що сама народилася в його душі. І він співав її так голосно, як тільки міг, і так довго, наскільки дозволяв подих. А в перервах йому піддивали Сірий Брат і Акела.

— Дивіться уважніше, о вовки! Чи дотримав я свого слова? — промовив Мауглі.

І вовки прогавкали:

— Так!..

А один худючий вовк завив:

— Води нас знову, Акело! Керуй нами знову, Людське дитинча, бо нам остогидло це беззаконня і ми хочемо знову бути Вільним Племенем! (...)

presentation

Багатосерійна історія про Мауглі

Першу екранізацію твору про Мауглі було створено 1942 року. Американський режисер Золтан Корда відтворив у фільмі атмосферу життя в джунглях. Понад 300 тварин виконували ролі Шер-Хана, Багіри, Балу та інших мешканців.

Продюсер Волт Дісней створив власну казку про Мауглі. У його стрічці звірі співають і танцюють, а характери Кіплінгових персонажів дещо змінені. Про Закон Джунглів, виховання молодих вовків, мужність і справедливість Мауглі в мультфільмі майже не згадується. Навіть найвідоміша фраза твору Дж.-Р. Кіплінга «Ми з вами однієї крові — ви і я» не звучить. Натомість багато музики, танців, пісень.

Фільм «Книга джунглів» створений 1994 року американським режисером Стівеном Сомерсом. Екранізацію можна назвати вільним переказом за мотивами твору, адже у фільмі з'явилися нові персонажі, зокрема англійські солдати. Колонізатори протистоять природному світові, де панує Закон Джунглів.

Серед найновіших екранізацій «Книги джунглів» Кіплінга — американські фільми, які вражають візуальними ефектами й комп'ютерною графікою. Усіх персонажів у фільмі режисера Джона Фавро (2016) озвучують відомі актори. А маленький Мауглі ще до кінця не збагнув, хто він більше — вовк чи людина, але вже навчився дружити, любити, проявляти характер і приймати рішення.

Фільм «Мауглі: легенда джунглів» режисера Енді Серкіса відрізняється від попередніх екранізацій. Мауглі сам на сам

Кадр із мультфільму «Книга джунглів». Режисер Вольфганг Райтерман, США, 1967 р.

Кадр із кінофільму «Книга джунглів». Режисер Джон Фавро, США, 2016 р.

бореться з підступним і розумним Шер-Ханом (у стрічці він говорить голосом відомого англійського актора Бенедикта Камбербетча). Автори фільму наголосили на самотності героя. У цьому не допомагає зграя, навіть вірні Багіра й Балу переконають його покинути джунглі.

express

CLASSROOM

Усно

1. Розкажіть про першу зустріч Мауглі з мешканцями джунглів. Чому родина вовків не віддала його тигрові?
2. Хто виховував і навчав Мауглі? Опишіть характери ведмедя Балу і пантери Багіри.
3. Які закони панували в джунглях? Хто з персонажів дотримувався і хто не дотримувався їх?
4. Перекажіть епізод про перемогу над тигром Шер-Ханом від імені Мауглі.

Аналіз та інтерпретація

5. Виразно прочитайте опис Мауглі, коли він із Червоною Квіткою стояв на Скелі Ради. Поміркуйте, ким більше відчував себе Мауглі в цей момент — вовком чи людиною.
6. Чому мешканці джунглів не поважали Бандар-Логів? Як Мауглі переконався в тому, що мавпи — «вигнанці джунглів»?
7. Які Закони Джунглів допомогли Мауглі врятуватися від Бандар-Логів і перемогти Шер-Хана?

Письмово

8. Випишіть із тексту твору слова (по 3—5), що характеризують світ джунглів, і класифікуйте їх за групами: «Тварини», «Птахи», «Рослини», «Природні явища».

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету перегляньте один із кінофільмів або мультфільмів про Мауглі. Висловте враження у формі пові-

домлення чи посту для соцмереж. Залучіть до його обговорення батьків, близьких дорослих, однокласників і однокласниць.

Дослідження

10. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про індійські джунглі. Підготуйте коротке повідомлення про рослинний і тваринний світ джунглів. З'ясуйте, які саме ведмеді мешкають в Індії, чи бувають пантери чорного кольору і якої довжини змії анаконди. Намалюйте джунглі.

Ваша творчість

11. Створіть галерею персонажів із твору про Мауглі, використовуючи глину, пластилін, картон або щось інше. Інсценізуйте один із епізодів книжки.

Проект

12. Створіть проєкт на тему захисту природи «Ми з тобою однієї крові...». Зберіть матеріали про тварин і птахів, які потребують захисту. Підготуйте презентацію або відеофільм.

У команді

13. Робота в командах. Об'єднайтеся в команди «Мешканці джунглів» і «Люди». Переконайте Мауглі або залишитися з тваринами, або піти до людей. Доберіть 7—8 аргументів, щоб «переконати» його.

Життєві ситуації

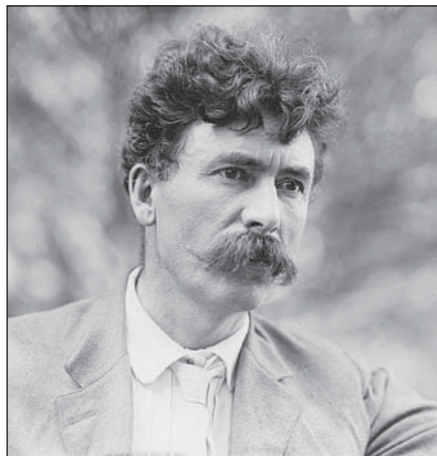
14. Які із законів, придуманих Р. Кіплінгом, підходять для світу людей? У яких життєвих ситуаціях можна використати Закони Джунглів? Наведіть 1—2 приклади.
15. Уявіть, що ви заблукали, опинилися сам на сам із природою. Які якості Мауглі вам знадобляться? Як це вам допоможе?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946)

Пізнаєш природу — пізнаєш себе.

Григорій Сковорода

Ернест Сетон-Томпсон — канадський письменник, художник, натураліст, який усе своє життя сповідував єдність людини й природи, правдиво змалював у своїх творах поведінку й звички звірів і птахів.

Народився Ернест Сетон-Томпсон 14 серпня 1860 року в англійському містечку Саут-Шилдс. Його батько мав кілька суден, які перевозили товари за океан. Коли Ернестові виповнилося шість років, сім'я зuboжила і змушена була переїхати до м. Торонто (Канада).

Багато років Сетон-Томпсон прожив у Північній Америці. Казкова природа полонила його уяву, і він вивчав її впродовж усього життя.

Змалку Ернест навчився спостерігати за тваринами, вів щоденник своїх спостережень. Ще одним його захопленням було малювання.

м. Торонто (Канада).
Сучасне фото

Природа Північної Америки.
Сучасне фото

Американська ліга виживання в природі. Е. Сетон-Томпсон серед дітей. 1901 р.

У Торонто він отримав перші уроки живопису й після закінчення коледжу став відомим як художник-аніمالіст.

Творчий доробок Е. Сетона-Томпсона становить понад сорок творів, серед яких: «Життя лугового тетерева» (1883), «Мої дикі друзі» (1898), «Життя тих, на кого полюють» (1901), «Життя диких тварин» (1925—1927) та ін. Він залишив також багато малюнків і наукових спостережень за тваринами.

Е. Сетон-Томпсон був засновником громадського руху «Життя в природі», зосередженого на екологічному вихованні дітей. Згодом створив організацію «Американська ліга виживання в природі», що мала на меті навчати людей будь-якого віку жити в злагоді з довкіллям.

Останні роки життя письменник провів у м. Санта-Фе (США, штат Нью-Мексико), побудувавши на лоні природи будинок, який називав «Фортецею». Там він продовжував писати книжки про тварин. Створив і перший американський «Підручник для бойскаутів¹», заклавши в ньому багато цікавих ідей, які й нині використовують бойскаутські організації всього світу.

● Теорія літератури

Оповідання — невеликий прозовий твір, у якому зображено подію (епізод) із життя одного або кількох персонажів.

¹Бойскаут (англ. boy — хлопець, scout — розвідник) — представник міжнародного неполітичного молодіжного руху, метою якого є підтримка молоді в її фізичному, розумовому й духовному розвитку.

Основні ознаки оповідання

1. Невелика кількість подій і персонажів.
2. Нерозгалужений сюжет.
3. Стрімкість розвитку подій.
4. Стислі описи.
5. Важлива роль деталей.

Лобо — володар Курумпо (1898)

Через те що Е. Сетон-Томпсон багато працював над малюнками для анімалістичного словника, він почав утрачати зір. Це спонукало його поїхати відпочити на ранчо до свого знайомого в Нью-Мексико. На той час долину Курумпо вважали найкращим у штаті районом для тваринництва. Єдине, що дошкуляло, — зграї вовків, які завдавали великих збитків. Е. Сетон-Томпсон, охороняючи разом зі своїм знайомим худобу, мав змогу спостерігати за звичками вовків. Ватажком зграї був величезний вовк, надзвичайно розумний і сміливий. Він став прообразом головного персонажа оповідання «Лобо — володар Курумпо».

У центрі оповідання — трагічна доля незвичайного вовка Лобо, здібності якого вражали людей. Він — справжній лідер, ватажок зграї. Попри всі хитрощі мисливців, Лобо жодного разу не схибив — оминав усі небезпеки. Згубили його почуття, які, як дехто вважає, притаманні лише людині, — любов і відданість. Глибока туга за білою вовчицею Бланкою, що потрапила в біду, призвела до загибелі Лобо. Історія про Лобо і Бланку дуже зворушлива й романтична. Необережний Лобо, байдужий до життя без Бланки, пішов назустріч покаранню від людей за всі збитки, яких він завдав фермерам.

Ключем до розуміння авторського задуму оповідання є вислів Е. Сетона-Томпсона: «Мені докоряють за те, що я вбив Лобо, а головне — за те, що я докладно розповів про це. На ці докори я відповідаю так: “Яке почуття викликає у читачів оповідання про Лобо? На чиєму вони боці — на боці людини, що вбила Лобо, чи на боці цього шляхетного хижака, який закінчив своє життя з гідністю, безстрашно, мужньо?”. Якщо співчуття читачів на боці Лобо, то письменник цих докорів не сприймає: його мета досягнута». Оповідання є своєрідним закликком до співчуття й милосердя щодо

тварин, до розуміння їхніх звичок і поведінки, до життя в гармонії та злагоді з природою.

У перекладі з іспанської мови ім'я персонажа означає «вовк», а ім'я його подруги Бланки — «біла» (у Нью-Мексико розмовляють англійською й іспанською мовами). Оповідання «Лобо — володар Курумпо» увійшло до збірки Е. Сетона-Томпсона «Тварини, яких я знав».

Лобо — володар Курумпо

До творів Е. Сетона-Томпсона в художній літературі не було достовірного зображення вовків. У казках і байках вони втілювали або ворожі сили природи, або якості людей. Читаючи оповідання, зверніть увагу на те, як Е. Сетон-Томпсон зображує вовків, їхні звички, спосіб життя, а також ставлення людей до вовків.

audiotext

I

(...) Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, гримкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або Володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо

Ернест Сетон-Томпсон. Вовк, який спить. 1893 р.

Ернест Сетон-Томпсон. Ілюстрація до твору «Лобо». 1890-ті роки

впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами. Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але й він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою. Гадали, Бланка — самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконогоу антилопу.

Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отру-

Нью-Мексико (США). Сучасне фото

Ернест Сетон-Томпсон. Лобо — король вовків. 1893 р.

еною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів.

Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все попіль, у даному разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

Я міг би множити подібні приклади, розповідаючи про спустошувальні набіги ненажерливої зграї. Щорічні спроби покласти край безчинству сіроманців кінчалися марно: вони безжурно втішалися життям попри всі зусилля своїх ворогів.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіяко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська по-

Сергій
Артюшенко.
Ілюстрації
до твору
«Лобо».
1990 р.

стать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі. (...)

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

Якось в ущелині Курумпо, приваблений обіцяною винагородою, з'явився техаський мисливець на ім'я Теннерей. Техасець був чудово споряджений для полювання на вовків: найновіші рушниці, добрі коні, зграя собак-вовкодавів. У рідному краї він зі своїми собаками винищив чимало вовків, тим-то не сумнівався: невдовзі відтята голова старого Лобо теліпатиметься на луці його сідла.

Літньої пори, вдосвіта, він вирушив у путь. Незабаром голосний і радісний гавкіт собак сповістив, що вони натрапили на слід. За дві милі від ловця на видноті з'явилася зухвала зграя сіроманців. Почалися запеклі й тривалі гони. Собаки мали догнати вовків і тримати в облозі, доки під'їде ловець та постріляє їх. Це легко зробити на рівнинних просторах Техасу, але тут нові умови вступали в силу. Старий досвідчений ватажок уміло вибирав шлях відступу.

Скелясті річки з їхніми численними притоками мережили долину.

Лобо повів свою зграю до найближчої гірської розколини, перетяв неглибокий струмок і втік від мисливця. Його ватага кинулася врозтіч, а за вовками розбіглися й собаки. Невдовзі вовча зграя з'єдналася. Частина собак лишилася далеко позаду, і вовки, скориставшись чисельною рівновагою, кинулися на переслідувачів і безжально знищили їх.

Увечері, коли Теннерей скликав собак, з'ясувалося, що вціліло тільки шестеро, з яких двоє були жорстоко скалічені. Мисливець зробив іще дві спроби заволодіти скальпом Лобо. Та жодна не увінчалася успіхом. В останній спробі загинув його найкращий кінь, який упав зі скелі й розбився. Зневірившись в успіху, ловець обличив полювання й подався до рідного штату. А Лобо й далі деспотично панував у краї. (...)

1. *Читаючи наступну частину твору, поміркуйте, чи справді тварини наділені розумом і кмітливістю. Обґрунтуйте власну позицію.*
2. *Визначте ставлення розповідача до Лобо.*

II

(...) Наведу один приклад, що свідчить про його (Лобо) надзвичайну кмітливість.

За порадою досвідченого мисливця я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізаної молоді телиці. Вариво навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножом, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на дрібні шматочки, поробив у кожному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціанистого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. Пильнуючи всіх правил, я працював у рукавичках, змочених у теплій крові телиці, уникаючи й дихати на принаду. Потім уклав приманку у вимашений кров'ю сирицевий мішок і погнав коня. За собою тяг на мотузці печінку й нирки забитої тварини. Миль через десять заходився розкидати приготовлені шматки отруєного м'яса що чверть милі, уникаючи торкатися до них руками.

Лобо з'являвся в цій місцевості на початку кожного тижня. Подейкували, ніби решту часу він вештається десь біля Сьєрра-Гранде. В понеділок надвечір, коли ми саме лаштувалися від'їжджати, луна докотила басовите виття володаря краю. Один ковбой стурбовано сказав:

— Це він. Тепер побачимо, що буде.

На світанку мені нетерпеливилосся взнати результати нашого маневру. Невдовзі я натрапив на свіжі сліди зграї сірих грабіжників.

З-поміж усіх помітно виділявся відбиток Лобо. Відомо, що розмір сліду звичайного вовка — чотири з половиною дюйми, відбиток лапи старого ватажка сягав п'яти з половиною дюймів. Згодом я дізнався, що він важив сто п'ятдесят фунтів. Тим-то його сліди, хоч би як густо поцитковані іншими, легко відрізнити.

Згряя винюшкала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро я побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла.

Все в мені співало від радості.

Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стременах, роззирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі

слідами й помітив, що зникла третя принада, а сліди сірого поганця не уривалися, вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу і обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до моїх хитрощів. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зграю, про яку так дбайливо піклувався.

Наведений приклад — один із багатьох, які переконали мене, що отрутою такого розбишаки не здолаєш. Я терпляче чекав, доки надішлють потрібну кількість капканів, а тим часом винищував койотів та іншу хижу звірину. (...)

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові. (...)

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю так, що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли. (...)

Ернест
Сетон-
Томпсон.
Ілюстрації
до твору
«Лобо».
1890-ті роки

1. *Що згубило Бланку? Поясніть свою відповідь.*
2. *Чому Лобо не зміг їй допомогти? Знайдіть цитату.*
3. *Як Лобо сприйняв смерть Бланки? Яке враження справило на вас опис тужливого завивання вовка?*

III

(...) Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план. Я зарізав телицю, прилаштував кілька помітних капканів біля її туші. По тому відтяв їй голову, яку вовки вважають за нікчемну покидь, і поклав її трохи збоку. Біля неї поставив два могутніх сталевих капкани, добре вивітрених, без людського запаху. Працюючи, я щедро облив свіжою кров'ю руки, взуття, всі інструменти. Кругом обляпав землю кров'ю, наче вона витекла з голови. Надійно замаскувавши капкани, я замів над ними землю шкурою вбитого койота, а його лапою зробив густе мереживо слідів. Голову телиці поклав так, щоб між нею та чагарями залишався вузький прохід. У ньому я поставив два найкращих капкани, притуливши їх до самої голови.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє.

Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабети.

Ми подалися слідами і за мило побачили цього горопашного вовка — Бланку. Заваживши людей, вовчиця надала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов піш-

ки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням.

Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завилала. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися.

Невдовзі сталася неминуха трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися й знерухоміли. Ми поскакали додому, волочучи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати: страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разуче воно змінилося! Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи холлоло на серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадова помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втрапивши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат. (...)

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і на-завжди покине ці місця. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою — тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав з усього краю капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини й довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця. Іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

audiotext

Північна
Америка.
Сучасне
фото

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку. Чотири капкани намертво стиснули в своїх ставих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів, Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю.

Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо!

Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напихваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі й упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообснували щелепи міцним мотузяччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка — палицю. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирив на нас, наче хотів сказати:

«Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..»

Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилось йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуни — ватажка зграї вовкодавів Теннерая, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів.

Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом. (...)

(Переклад Лариси Боженко)

presentation

Де живуть вовки?

Вовк сірий — один із найбільших хижаків нашої фауни. Належить до родини собачих. Довжина його тіла понад 120 см.

Вовки
Північної Америки.
Сучасне фото

Самці завжди більші за самок. Зовні вовки нагадують вівчарок. Поширений вовк у Європі, Азії й Північній Америці. Зазвичай зграя вовків охоплює «район полювання» до 4000 кв. км. Протягом доби вовки пробігають 180—200 км. Вовк сірий вирізняється великою силою, винятковою витривалістю і здатністю пристосовуватися до різноманітних умов існування. *За допомогою інтернету або довідникової літератури дізнайтеся більше про вовків Північної Америки, яких описав Е. Сетон-Томпсон. Які їхні звички та спосіб життя він відобразив?*

«Лобо» в ілюстраціях автора та інших художників

Роздивіться ілюстрації Е. Сетона-Томпсона та інших художників до оповідання «Лобо — володар Курумпо». Які епізоди відображені на них? Доберіть цитати.

Вовк, який змінив Америку

У 1962 році кінокомпанія Волта Діснея зняла зворушливий фільм «Легенда про Лобо» (режисери Джеймс Алгар, Джек Коуффер, США). У ньому йдеться про дитинство й дорослішання Лобо, його життя з батьками й важке пізнання світу природи, де він має зайняти своє місце. Зображення вовків та інших тварин у фільмі сповнене великої поваги й любові. А ще автори фільму додали до історії Е. Сетона-Томпсона пісні, у яких увиразнено героїчний характер Лобо та його предків. *Коли переглядатимете цей фільм, зверніть увагу на тих, кого зустрічав протягом життя Лобо, як склалися його стосунки з іншими звірами. У яких епізодах утверджується ідея краси та гармонії природи?*

У 2008 році режисер Стів Гудер зняв документальну стрічку «Лобо. Вовк, який змінив Америку», в якій натураліст Девід

Кадр
із кінофільму
«Легенда
про Лобо».
Режисери
Джеймс Алгар,
Джек Коуффер,
США, 1962 р.

Аттенборо розповів історію, що відбулася з письменником Е. Сетон-Томпсоном у Нью-Мексико. Тут багато реальних кадрів із життя вовків, а також показано зміну ставлення людей до хижаків. Історія про Лобо, як вважає Девід Аттенборо, спонукала людей із повагою ставитися до природи, не шкодити їй, не вбивати тварин. *Подивіться цей фільм. Чи погоджуєтесь ви з позицією Девіда Аттенборо?*

express

CLASSROOM

Усно

1. Який епізод справив на вас найбільше враження? Чому?
2. Знайдіть і виразно прочитайте описи вовків. Прокоментуйте їх.
3. Чи змінювалося ваше ставлення до Лобо впродовж читання твору? Поясніть свою відповідь.
4. У чому виявилось «лицарство вовка» в оповіданні Е. Сетона-Томпсона?

Аналіз та інтерпретація

5. Придумайте назви до всіх частин твору. Визначте провідну думку кожної з них.
6. Чому скотарі прагнули знищити невеличку зграю хижаків? Оцініть їхні вчинки.
7. Знайдіть авторські оцінки Лобо. Чи збігається позиція автора з вашою позицією? У яких епізодах?
8. Чого навчає історія про Лобо?

Письмово

9. Доберіть прикметники, які характеризують Лобо на початку й наприкінці твору. Складіть із ними речення (3—4).

Цифрові технології

10. Візьміть участь в обговоренні в безпечній соцмережі питань «Чи варто захищати хижаків?», «Чи вміють вовки любити?», «Чи можуть хижаки бути друзями людей?» (за вибором).

Дослідження

11. Дослідіть проблему «Вовки — корисні чи небезпечні тварини?». Відшукайте в науково-популярній літературі 1—2 авторитетні джерела на цю тему, прочитайте їх, висловіть власну позицію.

Ваша творчість

12. Напишіть оповідання про життя вовків (наприклад, про одного з дітей Лобо і Бланки).

Проект

13. Створіть проєкт «Флора і фауна Північної Америки». Доберіть світлини й ілюстрації Е. Сетона-Томпсона. Підготуйте повідомлення і презентацію.

У команді

14. Робота в парах. Створіть інформаційний постер за мотивами оповідання «Лобо — володар Курумпо», візьміть участь у його презентації в класі.

Життєві ситуації

15. Чи є загроза диким тваринам у вашій місцевості? Що потрібно зробити для їх захисту?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

4

[https://
academia-
nikolenko-5klas.
com.ua/](https://academia-nikolenko-5klas.com.ua/)

Сила творчої уяви

Ернст-Теодор-Амадей Гофман (1776–1822)

Історії, які породжує уява, теж є справжніми, як і все довкола. Бо ми в них співпереживаємо, кохаємо, перемагаємо зло.

Александр Дюма

Видатний письменник, художник і композитор Ернст-Теодор-Амадей Гофман силою своєї уяви міг перетворювати буденність на чарівну казку. Він уважав, що кожна людина живе у двох світах — у світі повсякденної реальності й світі фантазії. І завдяки цьому вона має мрію, здатність до творчості й натхнення до перетворення життя.

Ернст-Теодор-Амадей Гофман народився 24 січня 1776 року в м. Кенігсберзі (Східна Пруссія, нині Калінінград, Росія). Батьки дали йому ім'я Ернст-Теодор-Вільгельм, а коли він захопився музикою Вольфганга-Амадея Моцарта, то вирішив узяти собі одне з його імен — Амадей. Так Гофман став Ернстом-Теодором-Амадеєм і з цим ім'ям увійшов в історію світової літератури.

Навчався Е.-Т.-А. Гофман на юридичному факультеті Кенігсберзького університету, працював у судових та урядових інстанціях різних міст Європи, але його душа прагнула до мистецтва. Він пи-

сав п'єси, опери й малював декорації для театрів Варшави, Берліна, Лейпцига, Бамберга. А в 1814 році вийшла друком перша його повість «*Золотий горнець*», головний герой якої студент Анзельм жив у реально-побутовому й казково-фантастичному світах. Він — дивак і невдаха, але здатний чути й бачити те, що не можуть інші люди. Таким був і сам Гофман, який умів створювати казкові історії про звичайні речі й ситуації.

У 1816 році було опубліковано повість-казку Гофмана «*Лускунчик і Мишачий король*», яка переносить уяву читача в атмосферу Різдва. У ній добро перемагає зло, а сила творчої уяви й любов здатні творити найбільші дива. У 1818 році побачила світ повість «*Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер*». Потім з'явилися й інші твори.

Життя Е.-Т.-А. Гофмана було коротким. Він помер 25 червня 1822 року в м. Берліні. Його талант високо цінували письменники Александр Дюма, Микола Гоголь, Іван Франко, Леся Українка та ін.

Казковий світ Е.-Т.-А. Гофмана чекає на вас! Там живуть дива!

● Теорія літератури

Персонаж — дійова особа літературного твору. Персонажами можуть бути люди, тварини, олюднені образи речей, явища природи тощо.

Герой/героїня літературного твору — один (одна) із провідних персонажів, дійових осіб твору, що відіграє активну роль у розвитку сюжету, наділений (наділена) яскравим характером, виразними індивідуальними рисами.

Лускунчик і Мишачий король (1816)

У всіх нас є новорічні мрії. Були вони й у дітей радника медицини Штальбаума, у домі якого прикрасили ялинку й поклали під нею подарунки для всіх у родині. Серед ляльок і книжок, які отримали Фріц і Марі на свято, був дивовижний замок, змайстрований їхнім хрещеним батьком — годинникарем і казкарем Дросельмаєром. Був і Лускунчик — іграшка, призначена для лускання горіхів. Фріц необережно поведився з ним і зламав його, а Марі, маючи добре серце, співчутливо ставилася до нього.

Марі заснула і бачить чарівні сни, де Лускунчик мужньо захищає її від нападу мишей під проводом Мишачого короля. Незграбний і

незугарний Лускунчик у її сні перетворюється на сміливого полководця іграшок. Однак мишей значно більше... У небезпечний момент битви мишей і ляльок Марі своїм черевичком урятувала армію Лускунчика і його самого. Але історія триває...

Хрещений батько Дросельмаєр розповідає Марі й Фріцові казку про королівну Пірліпат, про страшні чари пані Мишильди, про горіх Кракатук і про те, що лише сміливий юнак може врятувати принцесу. Брати Дросельмаєра — Крістіан Еліас і Крістоф Захаріус, зустрівшись у Нюрнберзі, знайшли чарівний горіх Кракатук і юнака, який здатен урятувати Пірліпат. Це син Крістофа Захаріуса. Але пані Мишильда перед смертю зачарувала молодого Дросельмаєра, і він перетворився на Лускунчика, який згодом потрапив у дім Штальбаумів у вигляді іграшки.

Принцеса Пірліпат, повернувши свою красу завдяки юному Дросельмаєрові, відвернулася від нього, коли той утратив вроду. Тепер, щоб зняти чари, він повинен убити Мишачого короля із сімома головами, а його, Лускунчика, незважаючи на потворність, має покохати дівчина. Марі розгледіла в Лускунчикові хоробре й добре серце, лицарські звитягу та мужність. Хоча ніхто вдома не вірить у розповіді Марі, вона не втрачає надії на продовження казки й диво. І її мрія здійснюється! У фіналі твору в дім Штальбаумів завітав небіж Дросельмаєра, дуже подібний на Лускунчика. Він став нареченим Марі, вони одружилися й почали разом жити в казковій країні.

Як ви гадаєте, чи справді люди, які палко вірять у чудеса й виявляють прекрасні чесноти, досягають щастя? Давайте завітаємо до святкового будинку Штальбаумів і перевіримо вашу думку.

Кадр із фільму
«Лускунчик і
Мишачий король».
Режисер Франк
Штойє, Німеччина,
2015 р.

Лускунчик і Мишачий король (Скорочено)

НОВОРІЧНИЙ ВЕЧІР

Про що мріяли Марі й Фріц перед святом? На які подарунки вони очікували?

Напередодні Нового року дітям радника медицини Штальбаума від ранку й до самого вечора не дозволяли заходити до вітальні, а особливо до сусідньої з нею зали. Фріц і Марі сиділи у куточку в маленькій задній кімнатці, аж поки почало смеркати. Ніхто не приніс лампи, як завжди в таку пору, і їм стало трохи лячно. Фріц пошепки, мов велику таємницю, розповів меншій від себе сестрі — їй було тільки сім років, — що він ще зранку чув, як у замкненій вітальні й залі щось шурхотіло, товклося й тихо стукало. А крім того, недавно в сінях майнув невисокий чоловік з великою скринькою під пахвою; Фріц добре не роздивився на нього, але був певен, що то не хто інший, як їхній хрещений батько Дросельмаєр.

Марі з радощів заплескала в долоні й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений!

Старший радник суду Дросельмаєр був дуже непоказний чоловік: низенький, худий, обличчя геть зморщене, замість правого ока — великий чорний пластир, на голові ані волосини, через що він носив дуже гарну білу перуку — вона була скляна й напрочуд майстерно зроблена. Хрещений на все був великий майстер, навіть розумівся на годинниках і вмів сам їх робити. (...)

Хрещений завжди приносив у кишені щось цікаве для дітей: то дерев'яного чоловічка, що вмів кумедно водити очима й вклонятися, то скриньку, з якої випурхувала пташка, то ще щось. Ну, а на Новий рік він щоразу майстрував якусь особливу, гарну іграшку. На ті іграшки він витрачав багато часу й праці, тому батьки, коли минало свято, дуже берегли їх.

Отже, Марі й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений!

Фріц сказав, що то буде фортеця, в якій маршируватимуть і муштруватимуться чудові солдати, а тоді надійдуть інші солдати й нападуть на фортецю, але ті, що всередині, хоробро вдарять із гармат, аж гук піде навкруги.

— Ні, ні! — перебила брата Марі. — Хрещений розповідав мені про гарненький садок із великим озером, де плавають білі лебеді з

золотими стрічками на шиї і співають чарівних пісень. А з садка виходить дівчинка, підступає до озера, кличе лебедів і годує їх солодкими марципанами...

— Лебеді не їдять марципанів! — не дуже ввічливо перебив її Фріц. — І хрещений не зробить цілого озера. Та й яка нам користь від його іграшок? (...)

І діти знов почали гадати вголос, що вони цього разу отримають на Новий рік. Марі сказала, що мамзель Трутонька, її велика лялька, дуже змінилася, стала така незграбна, раз по раз падає на підлогу, і від того в неї все обличчя потовчене, а вже про її вбраннячко годі й згадувати — де там воно буде чисте! Хоч свари, хоч не свари її, нічого не помагає. (...) А Фріц казав, що в його стайні бракує гарного гнідого коня, і взагалі в його війську бракує кавалерії, і татові це відомо.

Як бачимо, діти знали, що тато й мама купили їм усі ті чудові подарунки, які вони замовили, але знали й інше: що їх принесе Дід Мороз, добрий, щедрий Дід Мороз. Як гарно, що є новорічне свято! (...) Марі задумано принішкла, а Фріц усе мурмотів:

— Як би мені хотілося гнідого коня й гусарів!

Тим часом зовсім смеркло. Діти сиділи, притулившись одне до одного, й не зважувались більше вимовити жодного слова. Їм ніби вчувався якийсь шурхіт, якась далека чудова музика. Раптом на стіну впав пучок променів, «дзень-дзелень» — срібним голосом заспівав дзвіночок, двері розчинились, і з вітальні линув цілий потік світла.

— Ох! — тільки й вимовили діти, завмерши на порозі.

А з вітальні до них вийшли тато й мама, взяли їх за руки і сказали:

— Заходьте, любі дітки, заходьте й погляньте, які подарунки приніс вам Дід Мороз!

ПОДАРУНКИ

1. *Які подарунки отримали діти від батьків? Чи були задоволені Фріц і Марі?*
2. *Що подарував хрещеникам Дросельмаєр? Чи належно діти оцінили його подарунок?*

Прошу, ласкавий читачу або слухачу, пригадай своє власне останнє новорічне свято, пригадай, як гарно була оздоблена ялинка, які чудові подарунки були там для тебе приготовані, і ти уявиш, як зацікавили з дива й радощів діти, як засяяли в них очі.

Аж за якусь хвилину Марі глибоко відітхнула й сказала:

— Ох, як гарно!.. Як гарно!

А Фріц нічого не сказав, лише кілька разів підскочив угору, а скакати він був великий майстер.

Видно, діти цілий рік були дуже чемні й слухняні, бо ніколи ще Дід Мороз не приносив їм стільки пречудових подарунків, як цього разу. Велика ялинка посеред вітальні була рясно обвішана золотими й срібними яблуками, і на кожній гіллячці, наче пуп'янки й квітки, вабили око обцукровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки та інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали сотні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темному вітті. Ялинка променіла ними й привітно запрошувала дітей натішитися її квітками та плодами. А навколо неї чого тільки не було! І все яскріло, мінилося різними кольорами, все було таке гарне, що годі й описати.

Марі побачила ляльки, маленьке зграбне кухонне начиння, але найдужче її втішила шовкова сукенка, обшита яскравими стрічками. Вона висіла на вішалці якраз перед очима в Марі, так що її можна було оглянути з усіх боків. І Марі й оглядала її з усіх боків та раз по раз вигукувала:

— Ох, яка гарна, ох, яка мила сукенка! І мені дозволять її надягти, напевне дозволять!

Фріц тим часом уже три або й чотири рази (...) об'їхав навколо ялинки на новому гнідому коні, якого він справді побачив на прив'язі біля столу з подарунками.

— Ну й дикий огир! — сказав він, злазячи, нарешті, з коня. — Та нічого, я його вкоськаю.

Потім він улаштував огляд новому ескадронові гусарів — усі вони як один були вбрані в чудові червоні мундири, шиті

Марина
Пузыренко.
Ілюстрація
до твору
«Лускунчик».
2010 р.

золотом, усі мали срібну зброю й сиділи на таких білих, аж блискучих, конях, що здавалося, неначе ті коні також зроблені зі щирого срібла.

Трохи заспокоївшись, Фріц і Марі хотіли вже сісти й переглянути подаровані їм книжки — ті книжки лежали розгорнуті, і обоє зразу побачили, що барвисті квітки, захоплені грою діти і всякого віку люди в них так природно намальовані, наче вони живі й справді розмовляють, — отже, Фріц і Марі якраз хотіли взятися до тих чудових книжок, коли знов пролунав дзвоник. Вони здогадалися, що тепер їм покаже свої подарунки хрещений, і кинулись до столу під вікном. Досі той стіл був запнутий завісою, а тепер її швидко відсунули. Ох, що діти побачили!

На зеленій, усяній барвистими квітками галявині стояв прегарний замок із безліччю дзеркальних вікон і позолочених вежок. Задзвеніли дзвіночки, двері й вікна повідчинялися, і стало видно, як у залах гуляють маленькі чоловіки й жінки в капелюхах із перами і в сукнях з довгими шлейфами. У найбільшій залі, що була неначе охоплена полум'ям — так багато свічечок світилося там у срібних свічниках, — під музику дзвонів танцювали діти в коротеньких курточках і піджачках. У вікно раз по раз виглядав добродій у ясно-зеленому плащі, привітно махав рукою і знов ховався, і навіть сам хрещений Дросельмаер, тільки не набагато більший за татів великий палець, коли-не-коли з'являвся внизу коло брами і знов заходив до замку.

Фріц, спершись ліктями на стіл, довго дивився на чудовий замок і фігурки, що танцювали й прогулювалися в ньому, і врешті мовив:

— Дядечку Дросельмаєре, а можна й мені зайти в замок?

— Ні, не можна!

Та й справді, що той Фріц вигадав: як би він зайшов у замок, що весь, з усіма своїми позолоченими вежками, був нижчий за нього?

Фріц і сам зрозумів це. Він ще трохи подивився, як чоловіки й жінки так само ходять туди й назад, як діти так само танцюють, добродій у ясно-зеленому плащі виглядає в те саме віконце, а хрещений Дросельмаєр виходить за браму, й нетерпляче сказав:

— Дядечку Дросельмаєре, вийдіть хоч один раз в іншу браму!

— Не можна, голубе, — відповів старший радник суду.

— То нехай той добродій у ясно-зеленому плащі, що так часто визирає у вікно, погуляє з іншими чоловіками й жінками.

— Не можна, — знов відповів старший радник суду.

— Ну, то нехай діти повиходять із зали, я хочу роздивитися на них!

— Нічого цього не можна, — сердито відповів старший радник суду. — Яким уже механізм змайстрований, таким він і має лишитися, його не переробиш.

— О-о-он як? — протягло мовив Фріц. — Нічого не можна? Слухайте, дядечку Дросельмаєре, якщо ваші вичепурені чоловічки в замку можуть робити тільки весь час те саме, то вони нічого не варті й мені нудно дивитися на них. Не те, що мої гусари, — ті не замкнені в домі, а можуть рухатися і вперед, і назад, куди я схочу.

Він відбіг від столу з подарунками й повів у бій свій ескадрон гусарів на срібних конях: вони мчали вперед, звертали вбік, рубали ворога шаблями і стріляли в нього, скільки Фріцова душа бажала. Марі також тихенько відійшла від столу, бо і їй швидко набридли прогулянки й танці ляльок у замку, але вона була дуже добра й чемна дівчинка, тому не хотіла ображати хрещеного, як її брат.

Старший радник суду невдоволено сказав батькам:

— Діти не розуміються на таких мистецьких речах, я запакую і заберу назад свій замок.

Але мати підійшла до столу й попросила, щоб він показав їй, як той замок зроблений усередині, всі ті дивовижні, хитромудрі коліщатка, що рухають ляльок. Дросельмаєр заходився показувати, і, поки він розібрав і знов склав свою іграшку, до нього повернувся веселий настрій. (...)

Луїзі мати звеліла надягти гарну святкову сукню. (...) Та коли на стала черга й Марі надягати свою шовкову сукенку, вона сказала, що воліла б ще трохи помилуватися нею так, біля ялинки.

ЛУСКУНЧИК

Зверніть увагу на опис Лускунчика. Чому він сподобався Марі? Знайдіть відповідні цитати.

А насправді Марі тому не хотіла йти від ялинки, що побачила там те, чого раніше не помічала. Коли Фріц забрав своїх гусарів, які вишикувалися під самим віттям, на видноті опинився прецікавий маленький чоловічок, що стояв тихо й скромно, немов спокійно чекав, коли надійде його черга. Чоловічок таки справді був прецікавий, хоч не вдався ані зростом, ані поставою, — трохи задовгий кремезний тулуб не дуже пасував до коротких, тоненьких ніжок, і голова теж була завелика.

Одне слово, чоловічок був не вельми вродливий, зате надолужував на вбранні: зразу було видно, що він освічений і має добрий смак. Він був одягнений у гарний, бузкового кольору доломан із білими позументами й ґудзиками і в гусарські рейтузи, а такі чобітки, як у нього, навряд чи доводилося коли взувати будь-якому студентові або й офіцерові. Вони так щільно облягали його тендітні ніжки, наче були намальовані на них. Смішно було тільки, що він на такий опатний костюм та накинув тісний, лубкий, достоту дерев'яний плащ, а на голову натяг незугарну шапочку, наче в рудокопа. «Але ж хрещений он теж носить такий плащ, що страшно глянути, й не кращу шапку, — подумала Марі, — а сам який милий!». І все ж таки їй здавалося, що, якби навіть хрещений одягся так опатно, як цей чоловічок, він не був би такий гарний. Маленький чепурун сподобався їй з першого погляду. Та аж тепер, добре приглянувшись до нього, вона помітила, що в нього ще й на диво добродушне обличчя. Ясно-зелені, витрішкуваті очі аж світилися ласкою і привітністю.

Кадр із фільму
«Лускунчик і
Мишачий король».
Режисер Франк
Штойє, Німеччина,
2015 р.

Дуже личила чоловічкові й біла гарно причесана ватяна борода — завдяки їй ще дужче впадала в око мила усмішка, що цвіла на його червоних устах. (...)

Прослухайте аудіотекст. Чи добре повівся Фріц щодо Лускунчика? Що про його вчинок сказав батько? Яким було ставлення Марі до Лускунчика?

audiotext

ДИВА

1. Як Марі ставилася до Лускунчика та інших іграшок? Чому вона виправдала вчинок Фріца?
2. Як відреагували Марі та Лускунчик на появу мишей і Мишачого короля?

У вітальні радника медицини, праворуч від дверей, під довгою стіною, стояла висока шафа із зашкеленими дверцятами — там діти клали всі ті чудові подарунки, які вони отримували кожного Нового року. Луїза була ще зовсім мала, коли батько замовив ту шафу дуже доброму столярові, і той вставив у неї такі прозорі шибки і взагалі зробив усе так майстерно, що іграшки, коли вони лежали за тими шибками, здавались чи не кращими й привабливішими, ніж у руках.

У найвищій шухляді, до якої Марі й Фріц не діставали, зберігались мистецькі витвори їхнього хрещеного батька, зразу під нею була шухляда на книжки, а в двох нижніх Марі й Фріц могли класти що хотіли, проте завжди виходило так, що Марі влаштовувала житло для своїх ляльок у найнижчій шухляді, а над нею Фріц розквартирував свої війська. Так було й сьогодні: Фріц поставив своїх гуса-

Георгій Філіповський.
Ілюстрація до твору «Лускунчик і Мишачий король». 1956 р.

Артуш Шайнер.
Ілюстрація до твору «Лускунчик і Мишачий король». 1924 р.

рів зверху, а Марі внизу відклала вбік мамзель Трутоньку, спорядила дуже гарно вмебльовану кімнатку для нової опатної ляльки й напросилася до неї в гості на цукерки. (...)

Час минав, уже було недалеко й до півночі, хрещений давно пішов додому, а діти все не відходили від шафи, хоч скільки мати нагадувала, що їм пора в ліжку.

— А й справді, — мовив нарешті Фріц, — бідолахи (він мав на гадці своїх гусарів) теж хочуть відпочити, я ж бо знаю, що жоден з них і не задрімає, поки я тут!

І він пішов спати. Але Марі почала благати матір:

— Мамусю, дозвольте мені ще трішки посидіти тут, хоч хвилинку! В мене ще багато роботи, я швиденько докінчу її і зразу ж піду спати.

Марі була чемна, слухняна дівчинка, тож мати не боялася лишити її саму біля іграшок. (...)

Залишившись сама, Марі швиденько взялася до того, що їй давно кортіло зробити... Вона й досі тримала на руках хворого Лускунчика, закутаного в носовичок. Тепер вона обережно поклала його на стіл, тихенько розкутала й оглянула рани. Лускунчик був дуже блідий, але всміхався — так сумно й лагідно, що в Марі аж серце стислося з жалю.

— Ох, Лускунчику, — тихенько мовила вона, — не сердься на Фріца, що він зробив тобі так боляче, він не хотів тебе покалічити, просто він став трохи черствий від суворого солдатського життя, проте він непоганий хлопець, повір мені! Але я тебе доглядатиму, аж поки ти зовсім ви-дужаєш і станеш такий веселий, як був, а зубки тобі вставить і щелепу вправить дядечко Дросельмаєр, мій хрещений, він на таке мастак. (...)

Вона взяла Лускунчика на руки, підійшла до шафи, сіла перед нею навпочіпки і сказала новій ляльці:

— Дуже прошу тебе, мамзель Кларуню, уступи своє ліжечко хворому, покаліченому Лускунчикові, а сама, будь така ласкава, переберися на канапу. Адже ти здорова й дужа — глянь, яка круглолиця й червонощока! Та й не в кожній ляльці, навіть найкращій, є така м'яка, розкішна канапа.

Мамзель Кларуня, по-святковому вичепурена, набундючена й недоволена, навіть не озвалася.

— Та чого я церемонюся з нею! — мовила Марі, дістала з шухляди ліжечко, дуже обережно, лагідно поклала в нього Лускунчика, перев'язала йому звихнуту щелепу гарненькою стрічечкою, якою звичайно підперізувалася, і вкрила аж до самого носа ковдрою. — Але залишати його біля цієї пихатої Кларуні не можна, — вирішила вона й перенесла ліжечко разом із Лускунчиком до вищої шухляди.

Марі зачинила шафу і хотіла вже йти до спальні, коли це навколо — слухайте, діти! — за грубою, за стільцями, за шафами почало щось тихо шепотіти й шелестіти. Годинник на стіні цокав дедалі гучніше, але не міг вибити годину. (...) Годинник цокав усе гучніше й гучніше, і те цокання почало складатися в чіткі слова:

Йде годинник не для сміху,
Тихо, тихо, тихо, тихо:
Цок-цок, цок-цок.
Мишачий король чатує,
Давню пісеньку почує:
Цок-цок, цок-цок.
Ну ж бо, дзвонику, заграй,
Що надходить мишам край!

І — бам-бом! — годинник глухо, хрипко вибив дванадцятку.

У Марі дрижаки пішли по спині, і вона вже з переляку хотіла тікати, аж раптом побачила хрещеного, дядечка Дросельмаєра, що сидів на годиннику, немов сова, спустивши на обидва боки жовті поли свого халата, наче крила. Вона опанувала себе й голосно, жалісливо гукнула:

— Дядечку Дросельмаєре, що ви там робите нагорі, нащо лякаєте мене? Злазьте сюди!

Та навколо неї раптом щось захихотіло, запищало, за стіною наче затупотіли тисячі маленьких лапок, а в щілинах підлоги замиготіли тисячі світлячків. Але то були не світлячки, — о ні! — а маленькі блискучі очиці.

Тепер Марі роздивилася, що з кожної щілини виглядають і вилазять миші. Скоро їх уже цілі зграї, дедалі більші й більші, забігали вистрибом по кімнаті. Нарешті вони почали шикуватися в лави, як Фріцові солдати, коли мали йти в бій. Це насмішило Марі, і їй відлягло від серця, бо вона не боялася мишей, як декотрі діти. Аж раптом почувся такий гучний, пронизливий писк, що в неї знов похололо в грудях. Ох, що вона тепер побачила!

Я знаю, мій шановний, малий читачу, що в тебе, так само як і в мудрого, відважного полководця Фріца Штальбаума, мужнє серце, але якби тобі довелося побачити те, що тепер з'явилося перед Марі, їй-богу, ти втік би і навіть, гадаю, скочив би якнайшвидше в ліжку й натяг ковдру по самі вуха, набагато далі, ніж треба.

Та бідолашна Марі не могла ні втекти, ні сховатися в ліжку, бо — слухайте, діти! — біля самісіньких її ніг з підлоги сипнули вгору, немов їх виштовхувала якась підземна сила, пісок, вапно та уламки цегли, утворилася дірка, і з неї вигулькнуло сім мишачих голів у

блискучих коронах, страхітливо засичавши й запищавши. За мить із дірки з'явився тулуб, а потім і вся величезна семиголова миша з короною на кожній голові. Ціле військо тричі радісно писнуло, вітаючи семиголову мишу, потім раптом зрушило з місця і — шур-шур-шур, туп-туп-туп — посунуло просто до шафи, просто на Марі, що стояла біля самих дверцят.

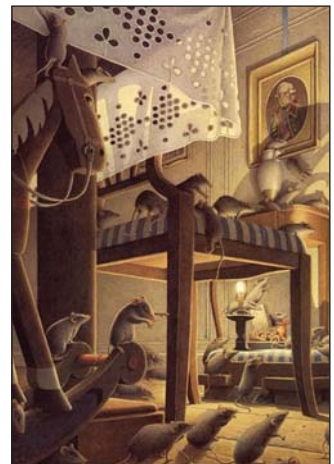
Серце в Марі вже й раніше так калатало з ляку, що вона боялася, аби воно не вискочило з грудей, — адже їй тоді настав би кінець; але тепер їй здалося, що кров зупинилась у неї в жилах. Майже непритомна, вона хитнулася назад, і шибка в дверцятах, яку вона придавила ліктем, — лусь, брязь! — розлетілася в друзки.

На мить Марі відчула гострий біль у лівій руці, проте водночас їй стало набагато легше на серці: свист і писк раптово вщухли. У вітальні запала цілковита тиша, і, хоч Марі не могла оглянути всі кутки, їй здалося, що миші, налякані брязкотом розбитої шибки, знов поховалися у свої нори. Та враз — що це?

У шафі за спиною Марі почулося якесь дивне шарудіння, і дзвінкі тоненькі голосочки заспівали:

Прокидайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!
Швидше, не гайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!

— Дзень-дзелень! — вторували їм чудові, срібні звуки дзвоників.

— Ох, та це ж моя музична скринька! — радісно вигукнула Марі й швидко відскочила вбік.

І тоді вона побачила щось дуже дивне: в шафі горіло світло й паував якийсь шарварок. Ляльки бігали, метушилися, вимахували ручками. Враз Лускунчик підхопився, скинув із себе ковдру, вискочив із ліжечка й вигукнув:

Трісь-лусь,
Миші, дзусь!
Трам-тарам,
Буде вам,
Клац-тук,
Всім каюк!

Він витяг із піхов шабельку, махнув нею і крикнув:

— Любі мої васали, друзі і братове! Чи ви станете попліч зі мною в тяжкій боротьбі?

Три Скарамуччо, Панталоне, чотири сажотруси, два лірники та один барабанник загукали у відповідь:

— Так, володарю, ми вам вірні до скону і всі як один підемо з вами в бій! Перемога або смерть!

І вони кинулися за Лускунчиком, що в бойовому запалі відчайдушно зважився стрибнути з верхньої шухляди в нижню. Їм було добре стрибати: вони були не тільки вбрані в шовки й оксамити, а ще й тулуб мали напханий тирсою або ватою, тому ляпали додолу, як мішечки з вовною. Але бідолашний Лускунчик напевне поламав би собі руки й ноги, бо ж подумайте — від тієї шухляди, де він стояв, до нижньої було майже два фути, а сам він був ламкий, наче вирізаний з липового дерева. Так, Лускунчик напевне поламав би собі руки й ноги, якби тієї миті, коли він скочив, мамзель Кларуня не схопилася з канапи й не спіймала героя з шаблею в руці у свої ніжні обійми. (...)

— О володарю, ви хворі й поранені, не йдіть у бій, не наражайтесь на небезпеку! Гляньте — ваші хоробрі васали збираються, вони рвуться в бій і певні своєї перемоги. (...) О володарю, залишайтеся в моїх обіймах або споглядайте перемогу з мого капелюшка!

Так промовляла Кларуня, проте Лускунчик щосили задригав ногами, і їй довелося хутко поставити його додолу. Долі він миттю став інакший — ввічливо опутився на одне коліно й промовив:

— О панно! В бою і в січі я завжди пам'ятатиму, яку ви ласку мені виявили!

Тоді Кларуня схилилася так низько, що схопила його за ручку, ніжно підвела, швиденько зняла свій оздоблений блискітками пояс і

хотіла підперезати ним Лускунчика, проте він відступив на два кроки, приклав руку до серця і врочисто сказав:

— Не будьте, о панно, такі безмежно добрі до мене, бо... — він затнувся, глибоко зітхнув, зірвав з плеча стрічку, якою Марі перев'язала його, притис її до уст, потім пов'язав її собі на руку, наче військову відзнаку, і, мужньо вимахуючи оголеною шаблею, швидко й легко, мов пташка, перескочив через край шухляди на підлогу.

(...) Лускунчик ще й до того, як справді ожив, добре відчував усю ту ласку й любов, яку виявляла до нього Марі, а тому тільки з симпатії до неї не схотів тепер прийняти від мамзель Кларуні її пояс, хоч який він був гарний і блискучий. Добрий, вірний лицар волів оздобити свою курточку простенькою стрічечкою Марі.

Але що ж буде далі?

Тільки-но Лускунчик стрибнув додолу, знов зчинився писк і вереск. Ох! Під великим столом причаїлася сила-силенна мишей на чолі зі своїм огидним семиголовим королем! Що ж тепер буде?

БИТВА

Прослухайте аудіотекст. У яких діях виявилися героїзм і мужність Лускунчика? Чому він не зміг здобути перемогу? Звідки йому прийшла допомога?

audiotext

Коли Марі прокинулася від глибокого сну, її рідним здалося, що вона марить. Її рука була поранена. Мати, стурбована станом Марі, викликала до неї лікаря. Ніхто не вірив розповідям дівчинки про битву ляльок і мишей та мужність Лускунчика. Лише хрещений Дросельмаєр знав, що відбулося. Він полагодив Лускунчика і приніс його Марі. Потім Дросельмаєр розповів казку про королівну Пірліпат, відьму Мишильду і вправного годинникаря. У ній йшлося про чарівні події, які вплинули на долю Лускунчика...

ПЕРЕМОГА

- 1. Як Марі намагалася захистити Лускунчика? Про які риси її характеру це свідчить?*
- 2. Коли Лускунчик прийшов до Марі, він назвав себе лицарем. Чи це справді так? З'ясуйте значення слова «лицар». У чому виявилось лицарство Лускунчика?*

Недовго й проспала Марі тієї місячної ночі, як її збудив чудний гуркіт, що ніби долинав із кутка спальні. (...)

— Ох, це миші, знов прийшли миші! — злякано крикнула Марі й хотіла збудити матір, але враз занімала, руки й ноги в неї немов одібрало, бо тієї миті вона побачила Мишачого короля, що вилазив із дірки в стіні.

Очі його метали іскри, сім корон виблискувало на семи головах. Ось він розігнався й вискочив на столик, що стояв біля самого ліжка Марі.

— Хі-хі-хі, віддай мені, мала, цукерки, віддай марципана, а то я розгризу твого Лускунчика, розгризу!

Так запищав Мишачий король, страхітливо заклацав, заскреготів зубами й шаснув назад у нору.

Його поява страшенно налякала Марі, вона встала вранці бліда й така схвильована, що не могла вимовити й слова. Їй дуже кортіло розповісти матері, чи Луїзі, чи бодай Фріцові, яка пригода з нею трапилась, але вона подумала: «Хіба мені хто повірить? Ще й висміють мене!». Одне Марі знала тепер напевне: щоб урятувати Лускунчика, вона повинна віддати свої цукерки й марципана. Тому ввечері вона всі їх, скільки мала, поклала під шафу.

Вранці мати сказала:

— Не знаю, де в нас у вітальні взялися миші. Глянь, Марі, поїли всі твої цукерки.

Справді, від цукерків Марі нічого не лишилося. Тільки марципан з начинкою не припав до смаку ненажерливому Мишачому королеві, але й його довелося викинути, бо він був понадгризуваний з усіх боків.

Марі нітрохи не шкодувала за тими ласощами, навпаки — в душі вона була рада, бо гадала, що тепер її Лускунчик урятований. Та як

же вона вжахнулася, коли другої ночі знов біля самих її вух запищало й засвистіло! Ох, Мишачий король був знов тут як тут, і ще страхотливіше, ніж минулого разу, іскрилися його очі. (...)

Щоночі Мишачий король приходив у кімнату до Марі й поїдав усі її солодощі, псував іграшки, вчиняв безлад у шафі й вимагав нових речей. Мишачий король ставав дедалі жорстокішим, і дівчинка не знала, що їй робити, аби врятувати Лускунчика.

Отак плачучи й побиваючись, Марі помітила, що в Лускунчика цієї ночі на шиї з'явилася велика кривава пляма. (...) Вона обережно взяла його з ліжечка, дістала свій носовичок і заходилася витирати пляму. Та як же вона здивувалася, коли раптом відчула, що Лускунчик у неї в руці потеплішав і ворухнувся! Вона швиденько поклала його назад у шухляду. Тоді Лускунчик розтулив рота і на превелику силу прошепотів:

— Ох, вельмишановна мадемуазель Штальбаум, незрівнянна моя приятелько, скільки ви всього зробили для мене... Ні, годі вже, не треба жертвувати ані книжками, ані новою сукенкою, тільки дістаньте мені шаблю... дістаньте шаблю, а про все інше я вже подбаю сам.

На цьому його мова урвалася, очі, в яких щойно прозирав глибокий смуток, знов застигли й погасли. Проте Марі не вжахнулась, а навпаки — застрибала з радощів, бо тепер вона знала, як урятувати Лускунчика без тяжких жертв. Але де роздобути для нього шаблю? (...)

Фріц допоміг Марі знайти шаблю в одного зі своїх солдатиків. І чарівні події продовжилися...

(...) Тієї ночі Марі не могла заснути з ляку й тривоги. Опівночі їй здалося, ніби з вітальні долинає якийсь дивний гамір, бряжчання й шурхіт. Враз почулося:

— Квік!

— Мишачий король! Мишачий король! — крикнула Марі й нажахано схопилася з ліжка.

Все затихло. Але незабаром хтось тихесенько постукав у двері, і тоненький голосок сказав:

— Найясніша мадемуазель Штальбаум, відчиніть двері й не бійтеся, я несучу вам радісну звістку!

Марі впізнала голос молодого Дросельмаера, накинула сукенку й миттю відчинила двері. Лускунчик стояв біля порога, в правій руці

тримаючи закривавлену шаблю, а в лівій — свічечку. Побачивши Марі, він став на одне коліно й мовив:

— Завдяки вам, о панно, тільки завдяки вам я подолав зухвальця, що зважився глумитися з вас, бо ви додавали моему серцю лицарської відваги, а моїй руці — сили. Підступний Мишачий король лежить порубаний і сходить кров'ю! Явіть таку ласку, о панно, прийміть трофеї з рук відданого вам до смерті лицаря!

І Лускунчик надзвичайно спритно струснув сім золотих корон Мишачого короля з лівої руки, на яку вони в нього були нанизані, й простяг їх Марі. Вона з великою радістю прийняла подарунок.

Тоді Лускунчик підвівся і сказав:

— О найясніша мадемуазель Штальбаум, тепер, коли ворога подолано, які дива я міг би вам показати, якби ви погодились пройти зі мною кілька кроків. О, погодьтеся, найясніша мадемуазель, погодьтеся. (...)

Лускунчик запросив Марі до чарівного Різдвяного лісу, і там її очікували різні дива. Потім вони потрапили до столиці, де в Марципановому замку на них чекали королівни — сестри Лускунчика. Довкола пахло квітами й солодощами. А Лускунчик розповідав про свої пригоди, про страхітливу битву з військом Мишачого короля, про те, як він через боягузтво своїх загонів зазнав поразки, як потім огидний Мишачий король хотів будь-що перегризти його і як Марі його врятувала. Дівчинка знов заснула щасливим сном.

Артуш Шайнер. Ілюстрація до твору «Лускунчик і Мишачий король». 1924 р.

Марина Пузиренко. Ілюстрація до твору «Лускунчик». 2010 р.

КІНЕЦЬ

1. Що доводила батькам Марі й чому вони їй не повірили?
2. Як казкова мрія Марі стала реальністю? Як ви думаєте, хто цьому сприяв?

Гуп! Ба-бах! — Марі впала з безмежної високості.

Оце було падіння! Але вона відразу розплющила очі й побачила, що лежить у своєму ліжечку. Був білий день, над нею стояла мати й казала:

— Хіба можна так довго спати? Сніданок давно вже на столі!

Ви, мабуть, уже зрозуміли, мої вельмишановні слухачі, що Марі, геть приголомшена всіма тими дивами, які побачила, врешті заснула в залі Марципанового замку й (...) пажі чи навіть самі королівни принесли їй додому й поклали в ліжку.

— Ох, мамо, люба мамо, де тільки мене не виводив цієї ночі молодий пан Дросельмаєр! Скільки я всього гарного побачила!

І вона розповіла все майже так само докладно, як щойно розповідав я, а мати слухала її і дивувалася:

— Тобі снився довгий, дуже гарний сон, люба доню, але тепер викинь усе це з голови.

Марі вперто запевняла, що бачила все це не вві сні, а насправді. Тоді мати повела її до шафи з іграшками, взяла Лускунчика, що, як завжди, стояв у третій шухляді, і сказала:

— Як ти могла подумати, дурненька, що ця дерев'яна нюрнберзька лялька може говорити й рухатися?

— Але ж я твердо знаю, мамо, що цей маленький Лускунчик — молодий пан Дросельмаєр з Нюрнберга, небіж хрещеного.

Почувши це, батько й мати зареготали. Марі мало не заплакала.

Кадр із фільму
«Лускунчик
і Мишачий
король». Режисер
Франк Штойе,
Німеччина, 2015 р.

— Ви ось, тату, смієтеся з мого Лускунчика, а він так гарно називав вас! Коли ми прийшли до Марципанового замку і він відрекомендував мене своїм сестрам-королівнам, то сказав, що ви вельми достойний радник медицини!

Батьки зареготали ще дужче, до них приєдналась Луїза і навіть Фріц. (...)

Тоді Марі побігла до іншої кімнати, швидко дістала зі своєї скриньки сім корон Мишачого короля, показала їх матері й мовила:

— Гляньте, мамо, ось сім корон Мишачого короля, їх мені дав уночі молодий пан Дросельмаєр як свої трофеї.

Мати вражено розглядала малесенькі корони з якогось зовсім невідомого, але дуже блискучого металу, зроблені так майстерно, наче не могли бути витвором людських рук. Батько також не міг надивитися на них. Нарешті батько й мати суворо звеліли Марі признатися, де взялися ті корони, але вона стояла на своєму. А коли батько почав картати її і навіть назвав малою брехункою, вона гірко заплакала й заголосила:

— Ну що мені, бідолашній, робити? Що казати?

Тієї миті двері відчинилися і ввійшов хрещений.

— Що сталося? — спитав він. — Що сталося? Моя хрещениця Марі плаче й голосить? Що сталося?

Батько розповів йому про все й показав корони. Побачивши їх, хрещений засміявся й вигукнув:

— Химери, пусті химери! Та це ж ті корони, які я колись носив на ланцюжку годинника, а потім подарував Марі на день народження, коли їй минуло два роки. Невже ви не пам'ятаєте? (...)

Тепер уже, звичайно, бідолашна Марі не могла нікому й слова сказати про те, що переповнювало їй серце, — бо ви, певне, й самі розумієте, що вона не могла забути тих чудових, незвичайних пригод, які їй довелося пережити. (...)

Говорити про свої пригоди Марі більше не зважувалася, проте образи тієї дивовижної, чарівної країни оточували її на кожному кроці, вона чула приємне, лагідне дзюрчання, ніжні, мелодійні звуки, бачила все знов, тільки-но починала про нього думати, і замість гратися, як бувало раніше, могла сидіти годинами тихо й не порушно, заглибившись у себе, через що її тепер усі прозивали малою мрійницею.

Одного разу хрещений знов лагодив годинника у Штальбаумів. Марі сиділа біля шафи з іграшками і, заповнена своїми мареннями, дивилася на Лускунчика. І враз у неї вихопилося:

— Ох, любий пане Дросельмаєре, якби ви насправді жили, я б не погордувала вами, як королівна Пірліпат, за те, що ви через мене втратили свою вроду.

Почувши її слова, хрещений крикнув:

— Ну, ну, пусті химери!

Та тієї миті щось так затріщало й загуркотіло, що Марі зомліла і звалилась додолу. Коли вона опритомніла, коло неї упала мати й казала:

— Ну як можна було звалитися зі стільця? Така велика дівчинка! До пана старшого радника суду приїхав із Нюрнберга небіж і завітав із ним до нас. Будь же чемною!

Марі звела очі: хрещений знов начепив скляну перуку, надяг жовтий сюртук і всміхався дуже вдоволено, а за руку він тримав хоч і невеликого, але дуже стрункого хлопця, білолицього, рожевощогого, в розкішному червоному сурдутику, шитому золотом, у білих шовкових панчохах і черевиках, із гарненьким букетом, пришпиленим до жабо. Волосся в нього було бездоганно накручене й напудроване, а вздовж спини звисала чудова коса. Маленька шпага при боці так блищала, наче була всіяна коштовними каменями, а під пахвою він тримав шовкового капелюха.

Хлопець виявив свою доброзвичайність уже тим, що подарував Марі багато гарних іграшок, а головне — пречудового марципана й такі самі фігурки, як у неї погриз Мишачий король, а Фріцові — розкішну шаблю. За столом чемний гість лускав для всіх горіхи, навіть найтвердіші його не лякали, правою рукою він клав горіха в рот, лівою смикав себе за косу, і — лусь! — шкаралупа розколювалася в друзки.

Марі почервоніла, побачивши чемного хлопця, а коли після обіду молодий Дросельмаєр запропонував їй пройтися з ним у вітальню, до шафи з іграшками, вона геть спаленіла.

— Гуляйте собі, діти, тільки не сваріться! Всі мої годинники йдуть добре, тому я не бороню вам, — сказав старший радник суду.

Тільки-но молодий Дросельмаєр лишився наодинці з Марі, він опустився на одне коліно й мовив:

— О незрівнянна мадемуазель Штальбаум, ви бачите біля своїх ніг щасливого Дросельмаєра, якому ви на цьому самому місці врятували життя! Ви ласкаво сказали, що не погордували б мною, як мерзенна королівна Пірліпат, якби я через вас зробився потворою. І я зразу ж перестав бути нікчемним Лускунчиком і повернув собі давній, не найгірший вигляд. О найдорожча мадемуазель, ошчасливіть мене своєю неоціненною рукою, поділіть зі мною королівство й

presentation

корону, будемо разом володарювати в Марципановому замку, бо я тепер там король!

Марі підвела хлопця й тихо сказала:

— Любий пане Дросельмаєре! Ви лагідна, щира людина, та ще й королюєте в чудовій країні, заселеній дуже милими, веселими людьми, тому я згодна, щоб ви були моїм нареченим!

І Марі зразу ж стала нареченою Дросельмаєра. Кажуть, що через рік він приїхав по неї в золотій кареті, запряженій срібними кіннями, і забрав у своє королівство. На весіллі в них танцювало двадцять дві тисячі найкращих фігурок, оздоблених перлами й діамантами, і Марі начебто ще й досі королює в країні, де всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдвяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші, найчудовіші речі. Оце й уся казка про Лускунчика і Мишачого короля.

(Переклад Євгена Поповича)

Як змінюються герої та героїні у фільмі «Лускунчик і Мишачий король»?

Найближче за змістом до книжки — кінофільм «Лускунчик і Мишачий король» (режисер Франк Штойє, Німеччина, 2015 р.). У ньому відтворено основні події повісті-казки, хоча додано й деякі нові риси персонажам. Які це риси — ви дізнаєтеся, коли прочитаєте твір і подивитесь кінофільм. *Порівняйте і знайдіть п'ять відмінностей між літературними й медіаперсонажами. Хто вас найбільше вразив своїми змінами?*

express

Кадр із фільму
«Лускунчик і
Мишачий король».
Режисер Франк
Штойє, Німеччина,
2015 р.

CLASSROOM**Усно**

1. Опишіть святкову атмосферу в будинку Штальбаумів. Що привернуло вашу увагу?
2. Як готувалися до свята діти й дорослі? Якими були їхні очікування? Чи справдилися вони?
3. Що незвичайного приготував Дросельмаєр? Як поставилися до подарунка хрещеного діти та їхні батьки?
4. Розкажіть про фантастичні перетворення персонажів і речей у творі.

Аналіз та інтерпретація

5. Як Марі ставилася до інших персонажів? Наведіть приклади з тексту.
6. Як ви гадаєте, чому рідні не розуміли Марі? А хто розумів її фантазії?
7. Знайдіть у повісті ознаки чарівної казки. Сюжети яких відомих вам казок вона нагадує?

Письмово

8. Створіть постер за сюжетом повісті-казки, зобразивши головних персонажів, зазначивши її тему (теми), ідею (ідеї), використавши 1—2 цитати.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету з'ясуйте значення невідомих слів і знайдіть відповідні світлини: «Скарамучча», «Панталоне», «гусар», «доломан», «позумент», «лицар», «васал».
10. Створіть пост для соцмереж про повість-казку «Лускунчик і Мишачий король», у якому запропонуйте проблему для обговорення. Організуйте або візьміть участь в обговоренні проблематики твору.

Дослідження

11. Дослідіть проблему «Дросельмаєри в реальному й чарівному світі казки». Скільки всього Дросельмаєрів діють у сюжеті твору? Назвіть їх. Якими родинними зв'язками вони

пов'язані між собою? Намалюйте схему. З ким із Дросельмарєв була знайома Марі? Знайдіть цитати про ставлення дівчинки до них. Прокоментуйте їх.

Ваша творчість

12. Створіть малюнок або комікс за одним із розділів казки Е.-Т.-А. Гофмана. Прокоментуйте їх.

Проект

13. Підготуйте проект на одну з тем (за вибором): 1) «Іграшки, якими гралися Фріц і Марі в казці Е.-Т.-А. Гофмана»; 2) «Як одягалися люди часів Е.-Т.-А. Гофмана?»; 3) «Ялинкові прикраси часів Е.-Т.-А. Гофмана»; 4) «Миші в казці Е.-Т.-А. Гофмана і в реальності».

У команді

14. Групова робота «Твір і медіатекст: подібності й розбіжності». Кожна група має обрати один із мультфільмів або кінофільмів за мотивами повісті Е.-Т.-А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король», уважно подивитися його за допомогою інтернету вдома, проаналізувати, обговорити, порівнявши з повістю. У класі необхідно представити результати роботи групи у формі повідомлення та/або презентації. Головна мета — виявити подібності й відмінності фільму і тексту твору.

Життєві ситуації

15. Хто з персонажів повісті проявляє розбещеність, неповагу до інших, жорстокість? Як боротися з цими вадами?
16. Як ви розумієте такі людські якості, як співчуття, самопожертва, доброта? Кому з героїв або героїнь повісті Е.-Т.-А. Гофмана вони притаманні? Чи важливі вони для розвитку людини? А для вас особисто?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Елеонор Портер (1868—1920)

Радість, яку ми даруємо іншим,
прекрасна тим, що вона не блідне,
як будь-яке інше відображення,
а повертається до нас ще яскравішою.

Віктор Гюго

Американська письменниця Елеонор-Годжман Портер здобула літературну славу завдяки зворушливій історії про дівчинку-сироту, яка вміла радіти життю й щиро навчала цього всіх довкола себе.

Народилася Елеонор Портер 19 грудня 1868 року в м. Літлтоні (США) у родині нащадків перших переселенців із Великої Британії до Америки.

Елеонор часто хворіла, тому вчителі початкової школи допомагали їй навчатися вдома. З дитинства вона захоплювалася музикою, співала в церковному та світському хорах, навчалася в бостонській консерваторії. Завдяки своїм здібностям і наполегливій праці стала випускницею найдавнішого музичного навчального закладу США — Консерваторії Нової Англії.

Консерваторія Нової Англії.
Літографія. XIX ст.

Бібліотека Конгресу США

Кабінет Елеонор Портер у саду на даху її будинку в Нью-Йорку (США)

Елеонор любила також писати. З 1892 року друкувала в американських журналах короткі оповідання під псевдонімом Елеонор Стюарт. У 1907 році світ побачив її роман *«Проти течії: історія Маргарет»*. Роман викликав позитивні відгуки читачів і читачок, тож наступного року вона опублікувала продовження — роман *«Переміни»*.

Перші романи принесли Елеонор Портер популярність. У 1911 році читацька аудиторія отримала її повість *«Міс Біллі»* про дівчинку-сироту, котра приїхала до незнайомих родичів. Успіх повісті надихнув авторку на продовження історії — так з'явилися *«Міс Біллі приймає рішення»* і *«Міс Біллі виходить заміж»*.

Найпопулярніший роман письменниці *«Полліанна»* побачив світ 1913 року. Його Елеонор Портер писала в саду, який ріс на даху її будинку в Нью-Йорку. Вона розповідала, що кращого кабінету для себе вона не уявляла.

Примірник роману *«Полліанна»* Елеонор Портер подарувала своїй бабусі Меріон на знак великої пошани і вдячності за ті поради, які отримала від неї в дитинстві. Цей примірник тепер зберігається в одній із найбільших бібліотек світу — Бібліотеці Конгресу США.

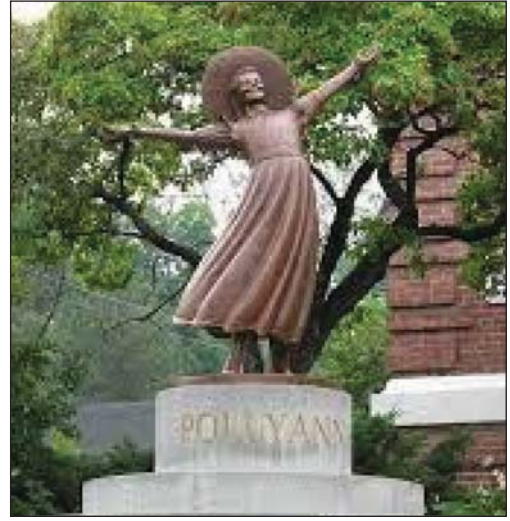
Успіх роману був надзвичайним — до 1920 року його перевидавали 47 разів. А одна з найпопулярніших американських актрис того часу Мері Пікфорд заплатила дуже велику суму за право екранізувати цей твір і зіграла у фільмі головну роль.

Читачі із захопленням сприйняли появу книжки про незвичайну дівчинку. Історія про маленьку сироту, котра володіла «даром радості», так їм сподобалася, що в США активно почали створювати «Клуби Полліанни» і для дітей, і для дорослих.

Елеонор Портер отримувала величезну кількість листів від читачів і читачок, які просили розповісти, що сталося з головною герої-

Актриса Мері Пікфорд — виконавиця ролі Полліанни

Пам'ятник Полліанні. м. Літлтон (Нью-Гемпшир, США). Сучасне фото

нею роману далі. Тому вже 1915 року вийшов у світ роман «Юність Полліанни» (інша назва — «Полліанна виростає»), який здобув не меншу популярність.

Полліанна (1913)

Дванадцятирічна сирота Полліанна Вітьєр з напівпорожньою валізою та цінним спадком від батька — книжками — прибула до Белдінгсвіля, щоб оселитися в будинку тітки Полі. Місто сповнене звичним життям, у кожному домі — свої клопоти, розгортаються свої історії. І раптом з приїздом Полліанни все в ньому починає змінюватися. Батько навчив Полліанну дивовижної «гри в радість», і ця гра поступово оволодіває містом. За кожною брамою та кожними дверима відбувається щось нове й несподіване. Хоч і нелегко було мешканцям та мешканкам міста змінити свої думки та настрої, наука Полліанни допомогла усім. Ця наука знадобиться і їй самій.

Роман Елеонор Портер жодним чином не відволікає читачів і читачок від їхнього реального життя, не заохочує поринути у мрії та радість, забувши про біль, горе, страждання, тяжкі ситуації. Свого часу авторка висловилася так: «Я ніколи не вважала, що потрібно заперечувати існування труднощів, страждання та зла. Я лише вважаю, що набагато краще сприймати невідоме бадьоро й радісно».

Полліанна (Уривки)

ПРИЇЗД ПОЛЛІАННИ

*Які життєві ситуації Полліанна сприймала як радісні?
Як це вплинуло на мешканців і мешканок Белдінгсвіля?*

У належний час прийшла телеграма, у якій повідомлялося, що Полліанна приїде в Белдінгсвіль наступного дня, двадцять п'ятого червня, о четвертій годині. Прочитавши телеграму, міс Полі насупилася й піднялася сходами на горище і похмуро обдивилася кімнату.

Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, вмивальниця, комод без дзеркала і невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало крівлю, і в кімнатці через це було як у грубці. Захисних сіток від комах на вікнах не було, тому вони не відчинялися. І все ж одна муха уперто бриніла та билась об скло, намагаючись вирватися геть.

Міс Полі вбила муху і викинула у вікно (піднявши для цього раму на дюйм), поправила стілець, знову насупилася, вийшла з кімнати і спустилася в кухню.

— Ненсі, — почала вона з порога, — я щойно знайшла муху в кімнаті міс Полліанни. Певне, хтось відчиняв вікно. Я замовила сітки від комах, але тим часом хочу, щоб вікна лишалися зачинені. Моя небога приїздить завтра о четвертій. Обов'язково зустрінь її на станції. Тімоті відвезе тебе екіпажем. У телеграмі написано: «Світле волосся, бавовняна сукенка в червону клітинку і брилик». Це все, що мені відомо, але тобі цього має вистачити.

— Так, мем. А... А ви?

Міс Полі зауважила, як Ненсі запнулася, бо спохмурніла і різко відповіла:

— Ні, я не поїду. У цьому немає потреби. Це все.

Вона повернулася і вийшла: на цьому її місія з облаштування своєї небоги Полліанни завершилася.

У кухні Ненсі сердито натиснула на праску, якою прасувала рушник для посуду.

— «Світле волосся, сукня в червону клітинку, брилик» — це все, що вона знає! Та я крізь землю провалилася б від сорому таке говорити... якби я так зустрічала свою єдину небогу, що їхала б до мене через увесь континент.

Наступного дня, рівно за двадцять четверта, Тімоті та Ненсі виїхали в маленькому екіпажі зустрічати очікувану гостю. Тімоті був сином старого Тома. У містечку приказували, що коли старий Том — права рука міс Полі, то Тімоті — її ліва рука.

Тімоті був юнаком доброї вдачі, ще й симпатичний. Ненсі працювала тут віднедавна, а вони вже здружилися. Але сьогодні вона не схильна була балакати з хлопцем, бо повністю зосередилася на своєму дорученні; вона не зронила майже ні слова дорогою до станції, а там одразу побігла чекати на потяг.

Подумки Ненсі раз по раз повторювала: «Світле волосся, сукенка в червону клітинку, брилик». Знову й знову намагалась уявити, яка ж вона, ця Полліанна.

— Краще б вона виявилась спокійною і розважливою дівчинкою, не впускала б ножі на підлогу й не грюкала б дверима, — зітхаючи, мовила Ненсі до Тімоті, коли той приєднався до неї.

— А як ні, то не відомо, як це на всіх нас окошиться, — розсміявся Тімоті. — Уявити собі: міс Полі — і галасливе дівчисько? О Боже! Чуєш свисток?

— Ой, Тімоті, я все ж таки думаю, що це підло з боку міс Полі послати мене саму, — торохтіла Ненсі, поборюючи раптове хвилювання. Вона повернулася й поспішила знайти місце, звідки б їй краще було видно пасажирів, що висідали на маленькій станції.

Невдовзі Ненсі побачила її: худорлява дівчинка в сукенці у червону клітинку, брилику і з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині. Миле веснянкувате личко поверталось то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось. Ненсі одразу її впізнала, але деякий час не могла опанувати тремтіння в ногах і зрушити з місця. Дівчинка залишилася на пероні вже зовсім сама, коли Ненсі нарешті підійшла.

— Ви — міс Полліанна? — пробелькотала вона. І вже наступної миті ледь не задихнулась у тісних обіймах двох ручок у картатих рукавах.

— О, я така рада, рада, рада бачити вас! — прокричала дівчинка їй біля вуха. — Звичайно ж, я — Полліанна, і я така рада, що ви зустріли мене! Я так на це сподівалася!

— Ви... сподівалися на це? — ошелешено перепитала Ненсі, гублячись у здогадах, як Полліанна могла довідатися про її існування та ще й хотіти, щоб саме вона зустрічала дівчинку. — Ви сподівалися, що я вас зустріну? — перепитала вона, поправляючи капелюшка.

— Звичайно, я всю дорогу намагалася уявити, яка ви з себе, — вигукнула дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках і обдивляючись

розгублену Ненсі з ніг до голови. — І ось тепер я знаю, яка ви є, і це прекрасно, що ви — саме така.

Ненсі полегшено зітхнула, коли до них підійшов Тімоті. Слова Полліанни зовсім збили її з пантелику.

— Це — Тімоті, — бовкнула вона. — У вас є валіза?

— Так, звичайно, — поважно кивнула Полліанна. — До того ж нова, її мені купила Жіноча допомога. Звичайно, їм більше хотілося придбати червоний килимок для церкви, але все-таки купили мені валізку. А ви не знаєте, скільки коштує червоний килимок для церкви? Я гадаю, що за гроші на валізку можна було б купити килимок на половину проходу між рядами в церкві. До речі, тут у мене в сумці важливий папірець, — містер Грей казав, що це чек, котрий я маю віддати вам, а ви отримаєте по ньому мою валізу. Містер Грей — це чоловік місіс Грей. Вони — родичі дружини пастора Кара. Вони такі милі; я їхала разом з ними сюди на Схід. А ось і він, — дівчинка нарешті розшукала папірець у сумочці, яку тримала в руках.

Ненсі перевела подих. Вона інстинктивно відчула, що хтось повинен це зробити після такої довгої промови. Зиркнула на Тімоті, але той ховав очі.

Нарешті рушили: валізу примостили позаду, а Полліанна зручно втиснулася поміж Тімоті та Ненсі. Доки лаштувалися їхати додому, дівчинка не вгавала й сипала запитаннями та коментарями, аж Ненсі, відповідаючи, вибилася з сил.

— Ой, як гарно! Це далеко? Добре, якби далеко! Я так люблю їздити! — не вгавала Полліанна, щойно екіпаж рушив. — Хоча, якщо це не дуже далеко, я теж не буду засмучуватися, бо так хочу швидше побачити, куди ми приїдемо. Яка чудова вулиця! Я знала, що тут буде гарно. Татко мені розповідав...

Вона урвала на цьому, бо не вистачило дихання. Ненсі нерішуче глянула на неї й помітила, як підборіддячко їй затремтіло, а на очі набігли сльози. Однак за мить Полліанна опанувала себе, гордо підняла голову і продовжила:

— Татко мені все переповів. Він нічого не забув. А ще... я мала пояснити відразу... місіс Грей так говорила... чому я приїхала не в чорній сукні, а в червону клітинку. Вона сказала, що ви можете не повірити, але серед останніх пожертвуваних у місію речей просто не виявилось чорної сукні. Була лише оксамитова чорна баска¹ од-

---

¹Баска — жіноча сукня з приталеним ліфом.

нієї пані, котра, на думку дружини пастора Кара, мені не пасувала. Крім того, баска мала такі білі плями... попротиралася на ліктях і деінде. Частина Жіночої допомоги була готова купити мені чорну сукню з капелюшком, однак інша частина наполягала на тому, що червоний килимок для церкви необхідніший. Зрештою, місіс Байт сказала, що це, можливо, й краще, бо їй дуже не подобаються діти в чорному... Тобто, вона, звичайно, дітей любить, але не в чорному.

Полліанна перевела подих, і Ненсі, затинаючись, встигла вставити:

— Не хвилюйся, все буде гаразд...

— Справді? Я така рада, що ви теж так думаєте, — кивнула Полліанна, знову втамувавши клубок у горлі. — Адже коли ти в чорному, набагато важче радіти.

— Радіти?! — сторопіло перепитала Ненсі.

— Так, адже татко пішов на небо, і зараз він там разом з мамою та рештою родини. Він казав, що я повинна радіти. Але іноді це так важко, навіть у сукенці в червону клітинку, тому що... Тому що він мені дуже потрібен тут. У мами та всіх інших там є Бог і янголи, а в мене тут нікого не лишилося, крім Жіночої допомоги. Але тепер, безперечно, все буде простіше, бо у мене є ви, тітонько Полі. Якби ви знали, яка я рада, що ви у мене є!

У Ненсі болюче співчуття до цієї горопашної дитини раптом перемінилося на справжнісінький жах.

— Полліанно любенька, ви глибоко помиляєтеся, — пробленділа вона. — Я — всього-на-всього Ненсі. Я не ваша тітонька Полі.

— Ви, ви — не тітонька Полі? — прошепотіла, затинаючись, розгублена дівчинка.

— Ні, я лише Ненсі. Я й гадки не мала, що ви переплутаєте мене з нею. Ми — зовсім не схожі, анітрішечки.

Тімоті тихцем хихикав, але Ненсі була надто схвильована, аби помітити веселі іскорки в його очах.

— Але — хто ж тоді ви? — запитала Полліанна. — Ви зовсім не схожі на Жіночу допомогу.

Цього разу Тімоті розреготався.

— Я — Ненсі, служниця. Я виконую всю домашню роботу, за винятком прання та прасування великих речей. Цим у нас займається місіс Дерджин.

— А сама тітонька Полі — вона існує? — стурбовано допитувалася Полліанна.

— От у цьому ти можеш не сумніватися, — запевнив її Тімоті.

Полліанні зразу відлягло.

— Ну, то й добре, — весело проговорила вона після хвилинного мовчання. — Знаєте, я рада, що тітонька Полі не приїхала мене зустрічати. Адже це означає, що зустріч із нею ще попереду. А крім того, у мене тепер є ви.

Ненсі почервоніла. Тімоті весело підморгнув їй.

— Як на мене, то це досить вишуканий комплімент, — промовив він. — Ненсі, ти маєш подякувати юній леді.

— Я... Я думаю... Думаю про міс Полі, — виговорила вона.

Полліанна задоволено зітхнула.

— Я теж. Мені так цікаво, яка вона? Ви ж знаєте, вона — моя єдина тітонька, я довгий час навіть не підозрювала про її існування. Потім якось тато мені розповів про неї. Він казав, що живе вона у чудовому величезному будинку на самісінькому вершечку пагорба.

— Авжеж. Його вже видко, — сказала Ненсі. — Отой великий білий із зеленими віконницями.

— Ой, який гарний! А скільки дерев і трави навколо! Я ще в житті не бачила одразу стільки зелені. Ненсі, а моя тітонька Полі — багата?

— Так, міс.

— Як це чудово! Це, мабуть, так приємно мати багато грошей. А я ніколи не зустрічала дуже багатих людей. Хіба що Байти — вони в нас були найбагатші. У них килими в кожній кімнаті, а ще щонеділі вони їдять морозиво. А тітонька Полі теж щонеділі ласує морозивом?

Ненсі заперечно похитала головою. Губи їй затремтіли. Вона лукаво зиркнула на Тімоті.

— Ні, міс. Мені здається, тітонька Полі зовсім не любить морозива. Принаймні в неї на столі я його не бачила.

Обличчя Полліанни витяглося від здивування:

— Не любить? Шкода! Не розумію, як можна не любити морозива. Хоча, зрештою, може, це й на краще, бо мені тепер нічого боятися, що болітиме живіт, як одного разу в місіс Вайт, коли я стільки з'їла морозива — цілу гору. А килими в тітоньки Полі є?

— Так, у неї є килими.

— У кожній кімнаті?

— Так, майже в кожній кімнаті, — відповіла Ненсі й раптом загнулася. Вона пригадала кімнатчину з голими стінами на горищі, де не було жодного килима.

— О, я така рада, — захоплено вигукнула Полліанна. — Мені так подобаються килими! У нас не було килимів — тільки двоє ряде-нець, які ми знайшли серед місіонерських пожертв, ще й одне з них було заляпане чорнилом. А ще у місіс Вайт на стінах висіло багато чудових картин. На них були зображені троянди, маленькі дівчатка навколішки, киця, вівці та лев. Ну, вівці та лев не разом, звичайно. Це в Біблії сказано, що колись вони житимуть разом, але на картинах місіс Вайт вони поки що окремо. А ви любите картини?

— Я... Я не знаю, — відповіла Ненсі глухим голосом.

— А я люблю. У нас вдома їх ніколи не було. Вони не часто трапляються у місіонерських пожертвах. Одного разу тато знайшов дві картини. Кращу з них він одразу продав, щоб купити мені взуття. А друга була така порохнява, що розвалилася, щойно ми її повісили на стінку. Скло тріснуло — і все. Я тоді так плакала. Але тепер я навіть рада, що у мене не було цих чудових речей, бо тепер зможу тішитися ними у тітоньки Полі — я не встигла до них звикнути. Це так, начебто знаходиш серед місіонерських пожертв гарненькі кісники, тоді як доти там траплялися лише геть вицвілі брунатні. Господи, дивіться, який прекрасний будинок, — вихопилося в неї, коли екіпаж завернув на широку під'їзну дорогу.

Коли Тімоті вивантажував валізу Полліанни, Ненсі скористалася з нагоди й тишком прошепотіла йому на вухо:

— Не здумай мені навіть натякнути коли-небудь, що ти звільняєшся звідси, містере Тімоті Дерджин. Ти просто не смієш кинути мене саму.

Кадр із кінофільму «Полліанна».
Режисерка Сара Хардінг,
Велика Британія, 2003 р.

Кадр із кінофільму «Полліанна».
Режисер Девід Свіфт, США,
1960 р.

— Звільнятися? Ні в якому разі, — осміхнувся юнак. — Тепер мене звідси й силоміць не витягнеш. Тепер тут з цим дівчам буде веселіше, ніж у кіно.

— Веселіше!? — обурилася Ненсі. — Здається, цій благословенній дитині буде не до веселощів тепер, коли доведеться жити під одним дахом зі своєю тітонькою. Я відчуваю, що їй у цьому домі потрібна буде надійна опора. І я стану їй такою опорою, Тімоті, бачить Бог, я стану, — поклялася Ненсі, а тоді повернулася до Полліанни й повела її широкими східцями до будинку. (...)

ГРА

У чому полягає суть гри, про яку Полліанна розповіла Ненсі?

(...) — Ото вам аби тільки порадіти, — відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горищі.

Полліанна м'яко розсміялася.

— Ну, це така гра.

— Гра?

— Так, гра, що називається просто радіти.

— Що ви таке кажете?

— Ні, це гра така. Мене навчив гратися у неї тато, і мені подобається, — вела Полліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще звідтоді, як я була малям. Я розповіла про неї Жіночій допомозі, й вони теж почали гратися в неї. Хоч і не всі...

— І що ж це за гра така? Щоправда, я не надто знаюся на іграх.

Полліанна знову засміялася, а потім ще й зітхнула, і в сутінках на її засмучене обличчя лягла задума.

— Все почалося з того, що якимось разом із місіонерськими пожертвами надіслали милиці.

— Милиці?!

— Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але коли надійшли чергові місіонерські пожертви, леді відписала, що ляльки там не виявилось. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знадобитися якійсь дитині. З цього, власне, все і почалося.

— Щось я поки не бачу тут ніякої гри, — ледь не роздратовалася Ненсі.

audiotext

— Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме, — щиро пояснювала Полліанна. — Ми почали гратися в цю гру саме з милиць.

— Боже милий! Чому ж тут можна радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

Полліанна заплескала в долоні.

— Отож-бо й воно! — вигукнула вона. — Спочатку я думала так, як ви. Але тато мені усе пояснив.

— Тоді, будьте ласкаві, поясніть і мені, — кинула Ненсі.

— Простісінько! Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, — тріумфувала Полліанна. — Усе дуже просто, коли вмієш грати в цю гру.

— Отаке вигадали, — пробурмотіла Ненсі, майже з острахом подивившись на дівчинку.

— Це не вигадки. Насправді це — чудова гра, — із запалом наплягала Полліанна. — Відтоді ми завжди гралися в неї. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда, іноді в неї буває дуже важко гратися... як-от коли тато відходить на небо і не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

— Або коли тебе поселяють у затхлій маленькій та голій кімнатчині на горищі, — роздратовано докинула Ненсі.

Полліанна зітхнула.

— Це було складно лише на початку, — погодилася вона, — коли я почувалася дуже самотньою. Тоді мені не хотілося гратися, а хотілося чогось гарного. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Бо коли жадаєш приємних речей, на решту, як-от із лялькою, про яку я так мріяла, не зважаєш. (...)

ПОЛЛІАННА ЙДЕ В ГОСТІ

Чому місіс Сноу була недобррозичливою? Чи вдалося Полліанні поліпшити її настрій? У який спосіб вона досягла цього?

(...) Майже кожної погожої днини Полліанна випрошувала якесь завдання, аби мати змогу кудись піти. (...) Одного разу Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Міс Полі Гаррінгтон щотижня щось передавала цій жінці. Вона казала, що це її обов'язок, бо місіс Сноу бідна, хвора й належить до тієї ж парафії,

що й міс Полі; звичайно, це мали робити всі парафіяни. Міс Полі робила це по четвергах по обіді, — зрозуміло, не сама, а через Ненсі. Сьогодні зробити це зголосилася Полліанна, і Ненсі, з дозволу міс Полі, охоче віддала доручення їй.

— Гарно, що воно на мені не висітиме, — ділилася з Полліанною Ненсі. — Хоча, любеньке ягнятко, мені соромно перекидати роботу на ваші плечі.

— Але, Ненсі, мені приємно це робити.

— Побачимо що ви скажете, коли хоч раз побуваєте там, — кисло зауважила Ненсі.

— Чому? — здивувалася Полліанна

— До неї ніхто не любить ходити. Якби тільки людям не було її шкода, жодна душа й раз на день не навідалася б до неї, така вона уїдлива. От тільки її доньки по-людськи шкода, бо змушена доглядати за нею.

— Але чому, Ненсі?

Служниця зрушила плечами.

— Ну, власне, геть усе чисто..., на думку місіс Сноу, в житті відбувається неправильно, навіть дні тижня ідуть не так. Якщо сьогодні понеділок, вона шкодує, що то не неділя, а якщо принесеш їй холодець, їй неодмінно забагнеться курки. Однак, якщо принесеш курку, то почувеш, що їй хочеться бульйону з ягняти.

— Яка кумедна жінка, — розсміялася Полліанна. — Тепер мені тим цікавіше подивитися на неї. Вона має бути такою непередбачуваною і... і несхожою на всіх. Мені подобаються люди, не схожі на інших. (...)

На стукіт Полліанни двері відчинила бліда зморена дівчина.

— Доброго дня, — ввічливо звернулася Полліанна. — Я — від міс Полі Гаррінгтон. Мені хотілося б побачити місіс Сноу.

— Проходьте, будь ласка. Ви — перша, хто хотів би побачити її, — глухо пробурмотіла дівчина. Але Полліанна цього не почула. Дівчина повернулася і коридором провела Полліанну до дверей у самому кінці.

Вона впустила Полліанну до кімнати хворої й зачинила двері. Всередині панувала напівтемрява; дівчинка деякий час кліпала очима, при звичаючись до мороку. Аж тепер вона розгледіла тьмянний обрис жінки, що напівлежала в ліжку під протилежною стінкою. Полліанна пішла до неї.

— Доброго дня, місіс Сноу. Тітонька Полі переказує, що вона сподівається, що ви сьогодні почуваетесь краще, і ось вона передала холодець із телячої ніжки.

— Для мене? Холодець? — пролунав вередливий голос. — Добре, дякую, хоча я сподівалася, що сьогодні буде бульйон з ягнятини.

Полліанна трохи засмутилась.

— Справді? Дивно, а мені сказали, що ви завжди просите курку, коли вам приносять холодець, — промовила вона.

— Що? — хвора різко повернулася.

— Пусте, — поспішила запевнити Полліанна. — Зрештою, хіба не однаково? Просто Ненсі казала, що ви завжди просите курку, коли наші приносять холодець, а бульйон з ягнятини ви просите тоді, коли вам приносять курку. Але, напевне, вона щось забула чи переплутала.

Хвора аж усілася на ліжку, а це вже для неї була виняткова подія, хоча Полліанна цього не знала.

— Хто ти, міс Нахабство? — запитала вона.

— Ой, ви помилилися, місіс Сноу. І я рада, що це так. Бо це ж було б гірше, ніж Гефзіба, правда? Мене звати Полліанна Вітьєр, я — небога міс Полі Гаррінгтон. Я нещодавно приїхала до неї. Ось чому оце й принесла холодець.

Протягом першої половини промови хвора з цікавістю сиділа прямо. Але при згадці про холодець вона безвільно відкинулася на подушку.

— Гарзд, дякую. Твоя тітонька дуже люб'язна, але в мене зранку зовсім немає апетиту, до того ж я хотіла бульйону... — раптом міс Сноу запнулася, а тоді почала говорити зовсім про інше. — Я цієї ночі ані хвилиночки не спала.

— От якби мені так, — зітхнула Полліанна, виставляючи миску з холодцем на маленький столик і вмоцнюючись на стільці. — Ми забагато часу марнуємо на сон. Ви теж так гадаєте?

— Марнуємо час на сон! — вигукнула хвора.

— У цей же час ми можемо просто жити. Шкода, що вночі ми не живем.

Місіс Сноу знову сіла в ліжку.

— Ти дивовижне дівча! — вигукнула вона. — Ану, підійди до вікна і підними штори, — звеліла хвора, — я хочу краще тебе роздивитися!

Полліанна підвелася, але засміялася якимось жалісно.

— Боже, але ви ж побачите мої веснянки! — зітхнула вона, ідучи до вікна. — А я так раділа, що тут темно і ви їх не помітите. Ось. Тепер ви можете... — вона урвала, повернувшись до ліжка. — Зрештою, я рада, що ви захотіли мене побачити, адже і я тепер можу розгледіти вас. А мені ніхто не казав, що ви така гарна.

— Я — гарна? — з гіркою іронією перепитала жінка.

— Атож. Хіба ви цього не знали? — вигукнула Полліанна.

— Не знала, — сухо відповіла місіс Сноу. Вона прожила сорок років, і останні п'ятнадцять тільки те й робила, що бажала, аби все було по-іншому. Їй просто на думку не спадало тішитися тим, що є.

— О, у вас такі великі темні очі і темне кучеряве волосся, — говорила Полліанна. — Я так люблю чорні кучері. А ще дві рожеві плямки на щоках. Ви справді гарні, місіс Сноу. Я гадаю, ви й самі б це побачили, якби подивилися на себе у свічадо¹.

— Свічадо? — урвала хвора, падаючи на подушки. — Мені не так часто випадає чепуритися біля свічада... і тобі таке було б, якби ти правцем лежала на ліжку.

— Я вас розумію, — співчутливо погодилася Полліанна. — І все ж дозвольте, я принесу свічадо, — вигукнула вона, кинулася до трюмо і схопила маленьке люстерко.

Повертаючись до ліжка, дівчинка зупинилася і критичним поглядом оглянула хвору.

— Перш ніж ви подивитеся на себе, дозвольте мені трішки підправити вашу зачіску, — запропонувала вона. — Можна, я просто поправлю волосся? (...)

Хвилин з п'ять Полліанна працювала вміло, вправно, начісуючи впертий кучерик, зачісуючи вгору пасемця на шиї або збиваючи подушку, щоб голова мала ефектніший вигляд. Тим часом хвора супилася та іронізувала з приводу цих маніпуляцій, а тоді раптом прокинулося в ній збудження, близьке до хвилювання.

— Отак! — засапалася Полліанна, вихопивши з вази поруч гвоздику і втикаючи її у темне волосся, до якого вона дуже пасувала. — Тепер ви готові дивитися на себе! — І Полліанна тріумфально піднесла люстерко.

— Гм! — буркнула хвора, прискіпливо розглядаючи своє відображення. — Взагалі, мені більше подобаються червоні, а не рожеві гвоздики. Але це не має значення: все одно до ночі вони зів'януть.

— Але я гадаю, що ви з цього приводу зрадієте, — засміялася Полліанна, — адже тоді ви щодня зможете їх міняти. Мені дуже подобається ваша зачіска, — завершила вона із задоволеним виглядом. — А вам?

— Можливо, хоча все одно, коли я крутитимусь на ліжку, все розсиплеться.

— І це добре, — весело кивнула Полліанна, — бо тоді я знову зможу прийти й зробити вам зачіску. Між іншим, вам дуже личить чор-

---

¹Свічадо — тут: дзеркало.

не волосся. На тлі білої подушки воно виглядає набагато краще, ніж таке русяве, як моє.

— Ну і що, ним довго не натішишся — однаково скоро посивіє, — відповіла місіс Сноу. Вона говорила роздратовано, але люстерко не опускала.

— О, я так люблю чорне волосся! Я була б щаслива, якби у мене було таке, — зітхнула Полліанна.

Місіс Сноу нарешті опустила люстерко і роздратовано повернулася:

— Ти не була б щаслива, якби була на моєму місці. І чорне волосся не тішило б, коли днями довелося б лежати в ліжку.

Полліанна вигнула брівки в задумі.

— Авжеж, це було б складно зробити, — вголос міркувала вона.

— Що зробити?

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти.

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти? Коли лежиш прикута до ліжка? Ще б пак, — відказала місіс Сноу. — Якщо ти така розумна, скажи, будь ласка, чому я повинна радіти?

На подив місіс Сноу, Полліанна раптом схопилася зі стільця і заплескала в долоні.

— Ова! Це справді складне завдання! Мені вже час рушати, але дорогою додому я міркуватиму над цим, і, сподіваюся, наступного разу, коли я прийду до вас, я дам вам відповідь. До побачення. Було дуже приємно з вами познайомитися. До побачення! — вигукнула вона ще раз, переступаючи поріг.

— Треба ж таке! Що вона хотіла цим сказати? — видобула з себе місіс Сноу, проводжаючи очима відвідувачку. Відтак вона повернула голову та взяла люстерко, прискіпливо вдивляючись у власне відображення. (...)

Кадр із кінофільму
«Полліанна».
Режисерка Сара Хардінг,
Велика Британія, 2003 р.

ЗНАЙОМСТВО З ДЖИММІ

Що нового ви дізналися про Полліанну? Які риси її характеру виявилися в цьому розділі?

Настав серпень. Він приніс низку змін і несподіванок, що, проте, не здивували Ненсі. Відколи приїхала Полліанна, вона чекала на них щомиті. Першою несподіванкою стало кошеня. Полліанна знайшла кошеня, що жалібно нявчало край дороги. Коли докладні розпити сусідів не виявили господаря, Полліанна без вагань принесла його додому. (...)

Міс Полі подивилася на жалюгідний занедбаний сірий клубочок, що тремтів у руках Полліанни. Міс Полі не тримала в домі котів, навіть симпатичних, здорових та чистих.

— О! Полліанно! Що це за брудна тварина? Ще й, думаю, хвора. Вона блохаста і шолудива.

— Я знаю, що це бідне маленьке створіння, — промовила Полліанна, ніжно зазираючи переляканій тваринці в очі. — Погляньте, як воно тремтить від страху. Воно ще не знає, що ми його візьмемо до себе.

— Звичайно, більше нікому, — відповіла двозначно міс Полі. (...)

Полліанна вже бігла до кухні й гукала на ходу:

— Ненсі, Ненсі! Погляньте на це чудове маленьке кошеня, яке тітонька Полі погодилася виховувати разом зі мною.

Міс Полі, яка ненавиділа котів, у цей час нерішуче зітхнула і відкинулася на спинку стільця, не маючи сил протестувати.

Наступного дня з'явився пес, ще брудніший і нещасніший, ніж кошеня. І знову міс Полі, на своє превелике здивування, стала янголом милосердя та захисником знедолених. Таку роль безапеляційно визначила їй Полліанна. І жінка, яка терпіти не могла собак ще більше, ніж котів, знову виявилася безсилою протестувати.

Однаке, коли менше ніж за тиждень після цього Полліанна привела додому обшарпаного хлопчика і довірливо попросила прихистити і його, міс Полі не стрималася. А сталося ось що.

Чудового ранку в четвер Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Останнім часом вони дуже здружилися. Ця дружба почалася з третього візиту, коли дівчинка розповіла місіс Сноу про свою гру. Тепер місіс Сноу гралася в цю гру разом з Полліанною. (...) Полліанна розмірковувала над усім цим, коли раптом побачила хлопчика. Він, сіромашний, сидів край дороги і збайдужіло стругав паличку.

— Привіт! — приязно всміхнулася Полліанна. Хлопчина глипнув на неї, але відразу відвів погляд.

— Привіт, якщо не жартуєш, — буркнув. Полліанна розсміялася.

— Ти кажеш так, ніби й холодець із телячої ніжки тебе не потішить, — захихотіла вона, зупинившись біля хлопчика.

Той завовтузився, здивовано зиркнув на Полліанну, а тоді знову почав стругати паличку тупим ножом зі зламаним лезом. Полліанна завагалася, а тоді вместилася на траві поруч із хлопчиком. (...)

— Мене звати Полліанна Вітєр, — мило почала вона. — А тебе?

Хлопчик знову завовтузився. Він навіть спробував звестися на ноги, але передумав і знову сів.

— Джиммі, — нелюб'язно і байдуже бовкнув він.

— Чудово. Ось ми й познайомилися. Я рада, що ти назвався, бо дехто забуває про це. Я живу в домі міс Полі Гаррінгтон. А ти де?

— Ніде.

— Ніде! Так не буває. Кожен має десь жити, — наполягала Полліанна.

— Ну, я ... наразі шукаю собі нове місце. (...)

— А де ти жив досі? — допитувалася вона. (...)

— Ну, тоді слухай. Я — Джиммі Бін, мені щойно минуло десять років. Торік я жив у сиротинці. Але нас таких там було багато, і тому їм за мене голова не боліла. І я пішов звідти. Тепер житиму деінде, але поки не знаю, де саме. Я хотів мати власну домівку... ну, звичайну — щоб була мама, а не доглядачка. Як є домівка, то є й родичі, а в мене нікого немає, відколи... татко помер. Ото й ходжу світами. Вже обійшов чотири будинки, але ніхто з господарів не схотів мене взяти, хоча я й казав, що відпрацюю. Дарма. Що тобі ще сказати? — на цих словах голос хлопчика здригнувся.

— Як їм не соромно! — співчувала Полліанна. — І ніхто з них не захотів тебе взяти до себе? Боже! Я розумію, що тобі довелося пережити, бо коли мій татко помер і в мене не було нікого, крім Жіночої допомоги, доки мене взяла до себе тітонька Полі... — Полліанна раптом урвала. Обличчя її осяяла чудова ідея.

— О, я знайшла для тебе домівку, — вигукнула вона. — Тебе візьме тітонька Полі... я впевнена. Адже вона взяла мене! А тоді Флаффі і Баффі, коли в них не було нікого, хто б їх любив, і їм не було де жити, а це ж лише кошеня і песик. Ходімо, я знаю, що тітонька Полі візьме тебе. Ти навіть не уявляєш, яка вона добра та чуйна.

Худеньке обличчя Джиммі Біна розпромінилося.

— А ти не брешеш? Вона мене візьме? Ти знаєш, я можу працювати, насправді я дуже сильний, — і він продемонстрував тоненьку кістляву ручку.

— Звичайно, візьме, — запевнила Полліанна. — Моя тітонька Полі — найкраща пані в світі... відколи моя мама стала небесним янголом! А кімнат у неї... донесхочу, — продовжила вона, схопившись на рівні ноги і смикаючи хлопчика за руку. — Це надзвичайно великий будинок. Щоправда, — додала вона дорогою дещо стурбовано, — можливо, тобі доведеться деякий час спати в кімнатці на горищі. (...)

— Хай мені біс! — вигукнув Джиммі Бін; він нічого не міг збагнути, але вже був у захваті. (...)

Коли допнулися до будинку, Полліанна відразу припровадила свого супутника ошелешеній тітці перед очі.

— Ось, тітонько Полі, — тріумфувала вона, — тільки-но подивіться, кого я вам привела. Це набагато краще навіть за Флаффі і Баффі, яких ви прихистили раніше. Це — справжнісінький живий хлопчик. Він не проти спочатку деякий час спати в кімнатці на горищі, і він обіцяє працювати. Але, думаю, він мені майже весь час буде потрібний, щоб гратися зі мною.

Міс Полі зблідла, а потім густо почервоніла. Вона ще не все розуміла, але, на її думку, зрозуміла достатньо.

— Полліанно, що це означає? Хто цей обшарпанець? Де ти його знайшла? — різко запитала вона.

«Обшарпанець» відступив крок назад до дверей. Полліанна весело розсміялася.

— Невже я забула його представити? (...) Знайомтеся: Джиммі Бін, тітонька Полі.

— І що він тут робить?

Кадр із кінофільму
«Полліанна».
Режисерка Сара Хардінг,
Велика Британія, 2003 р.

— Ну як же, тітонько Полі, я ж вам щойно все пояснила, — від здивування у Полліанни очі полізли на лоба. — Це — для вас. Я привела його додому, бо йому нема де жити. Йому потрібний дім і родина. Я розповіла йому, якими ви були добрі до мене, до Флаффі та Баффі і, я знаю, будете до нього, тому що він набагато кращий за котів чи собак. (...)

— Годі, Полліанно. Це твоя найдурніша витівка. Тобі не досить прибудних котів і дворняг, і ти приводиш обшарпаних маленьких жебраків з вулиці...

Хлопчик від цих слів аж здригнувся. Його очі спалахнули, а підборіддя гордо піднялося. Він зробив два маленькі крочки до міс Полі і став визивно перед нею.

— Я не жебрак, мем, і мені нічого не потрібно від вас. Я розраховував улаштуватися на роботу за харчі і дах над головою. І я ніколи не зайшов би до вашого старого будинку, якби ця дівчинка не притягла мене сюди. Вона розповідала, яка ви добра та чуйна і тільки й мрієте про те, щоб узяти мене до себе. Ось так, — на цьому слові він розвернувся і вийшов із кімнати, сповнений власної гідності, що виглядало б безглуздо, якби не було гідне жалю. (...)

Від подиву Полліанна роззявила рота.

— Але чому, тітонько Полі? — вихопилося у неї. — Я гадала, що ви радітимете, коли я ра... — вона урвала, почала ляскати себе по губах і кинулася стрімголов із кімнати.

Полліанна наздогнала хлопчика в самому кінці під'їзної дороги.

— Хлопчику, хлопчику! Джиммі Бін, зачекай, я хочу вибачитися перед тобою, — видихнула вона, хапаючи його за руку.

— Не варто вибачатися. Я не ображаюся на тебе, — похнюплено відповів Джиммі. — Але я не жебрак, — пристрасно додав він.

— Звичайно, ні. Але ти не повинен ображатися на тітоньку, — благала Полліанна. — Це я винна, бо не так тебе представила. Я думаю, я не розповіла їй багато чого про тебе. Вона справді добра й чуйна. Вона завжди така. Напевне, я просто не пояснила їй усе правильно. Але я сподіваюся, що мені вдасться знайти для тебе домілку. (...)

Поступово Полліанна познайомилася з мешканцями міста і залучила їх до гри в радість. Випадок спонукав її допомогти Джону Пендлтону, який зламав ногу, і після того вони стали друзями. На пропозицію переселитися до нього Полліанна запропонувала, щоб він допоміг Джиммі Біну. Останнього дня жовтня

audiotext

Полліанна поверталася від лікаря Чилтона і потрапила в аварію: її збив автомобіль.

ДЖОН ПЕНДЛТОН

Як Полліанна сприйняла наслідки аварії?

Полліанна не пішла до школи ні «завтра», ні «післязавтра». Але вона цього не розуміла, хіба що в ті миті, коли поверталася свідомість і починали формулюватися питання. Ще тиждень вона нічого не тямляла. Нарешті лихоманка вщухла, біль трохи вгамувався, свідомість прояснилася. Тоді їй знову довелося пояснювати, що скоїлося.

— Отже, я травмована, але я не хвора, — зітхнула вона одного разу. — Тож мені є з чого радіти.

— Радіти, Полліанно? — спитала міс Полі, що сиділа біля ліжка.

— Так. Адже краще мати поламані ноги, як містер Пендлтон, ніж бути все життя інвалідом, як місіс Сноу. (...)

Полліанна в ліжку блимала на танець кольорових смуг на стелі від однієї з призм на вікні.

— А ще я рада, що у мене не віспа, — мимрила вона задоволено. — Бо то ще страшніше за веснянки. Також я рада, що у мене не кашлюк... він у мене був, і це жахливо... і я рада, що у мене не апендицит і не кір, бо кір заразний, і тоді вам не дозволили б сидіти біля мене.

— Мені здається, любя моя, що ти багато з чого можеш порадити, — здавленим голосом промовила міс Полі, обхопивши собі рукою горло, наче комірцем.

Полліанна м'яко засміялась.

— Так. Я думаю про них... їх багато... коли спостерігаю за веселкою. Я люблю веселки. Я така рада, що містер Пендлтон подарував мені ці призми! Я рада ще з приводу багатьох речей, про які я ще не згадала. Я не знаю чому, але я рада, що сталася ця аварія.

— Полліанно!

Полліанна знову м'яко засміялася й підвела на тітоньку Полі променисті очі.

— Відколи потрапила в аварію, я стільки разів чула від вас «любя», скільки не чула раніше. А мені так подобається, коли до

audiotext

мене рідні звертаються «люба». Дехто з Жіночої допомоги теж казав мені «люба», і це було приємно, однак від вас це чути набагато приємніше. Ой, тітонько Полі, яка я рада, що ви моя рідня!

Міс Полі не відповіла. Рука знову обхопила горло. На очі набігли сльози. Вона відвернулася і, щойно до кімнати зайшла медсестра, притьма вибігла геть.

Тоді ж по обіді Ненсі побігла до старого Тома, що чистив упряж в стайні. Очі її були несамовиті.

— Містере Том, містере Том, уявляєте, хто прийшов? — захекалася вона. — Ви не здогадаєтеся й за тисячу років!

— Тоді не варта справа заходу, — буркнув Том. — Тим більше що жити мені залишилося десь років із десять. Отже, краще, якщо ти сама все розкажеш.

— Ну, тоді слухайте. Як ви гадаєте, хто зараз сидить у вітальні з нашою господинею. Хто, я вас питаю?

Старий Том похитав головою.

— Хтозна, — відказав він.

— То я вам скажу. Це — Джон Пендлтон!

— Отакої! Ти, дівчино, жартуєш?

— Анітрохи... я ж його впустила... авжеж, на милицях. А біля воріт на нього чекає його екіпаж, ніби це не химерний старий буркотун, який ніколи ні до кого не заговорить. (...)

Тим часом у вітальні садиби Гаррінгтонів містеру Джону Пендлтону чекати довелося не довго, і незабаром він почув м'які кроки міс Полі. Коли він спробував підвестися, вона жестом зупинила його. Щоправда, вона не подала руки, а на її обличчі завмер вираз холодної ввічливості.

— Я прийшов спитати про... Полліанну, — почав трохи нетактовно.

— Дякую, у неї все без змін, — відповіла міс Полі.

— І все-таки... Ви можете мені сказати, що на неї чекає? — його голос затремтів.

Біль на мить з'явився на обличчі міс Полі.

— На жаль, не можу сказати!

— Тобто... ви не знаєте?

— Так.

— А... лікар?

— Лікар Воррен теж не має певності. Він зараз листується у цій справі з нью-йоркським фахівцем. Вони відразу домовились про консультацію.

— Але які ж саме в неї ушкодження?

— Невелика подряпина на голові, кілька синців та... у неї пошкоджено хребет, що спричинило параліч униз від попереку.

Містер Пендлтон аж скрикнув, наче від болю. На мить запанувала тиша. Тоді він хрипко запитав:

— А Полліанна — як вона все це сприйняла?

— Вона доки ні про що не здогадується. А я не спроможна їй про це сказати.

— Але ж хоч щось вона знає?

Міс Полі підняла руку до комірця біля горла, що вона останнім часом робила досить часто.

— Так, вона знає, що не може рухатися, але переконана, що у неї просто зламані ноги. Вона сказала, що радіє, що вона лише зламала ноги, як ви, а не лишилася на все життя інвалідом, як місіс Сноу, бо зламані ноги зростаються, а інвалідність лишається. Вона повторює ці слова весь час... і це мені достоту зав'язує світ.

Крізь сльози на власних очах чоловік побачив навпроти себе зболене, змучене обличчя. Мимоволі він пригадав слова Полліанни, коли він востаннє благав її переїхати: «О, я не можу залишити тітоньку Полі... тепер».

Щойно містер Пендлтон зміг опанувати свій голос, він м'яко звернувся до міс Полі:

— Чи знаєте ви, міс Гаррінгтон, як я старався умовити Полліанну переїхати до мене?

— Переїхати до вас? Полліанну?

Чоловік поморщився від її тону, але його власний голос був не менш холодним.

— Так. Я хотів удочерити її... офіційно... і зробити своєю спадкоємницею.

Жінка в кріслі замислилася. Вона раптом уявила, яке прекрасне майбутнє могла б мати Полліанна, якби пристала на пропозицію містера Пендлтона. Вона раптом подумала, чи Полліанна достатньо доросла чи корислива, щоб спокуситися на гроші й статус містера Пендлтона.

— Ви знаєте, мені дуже подобається Полліанна, — вів далі чоловік. — Це й через саму дівчинку, і через її матір. Я ладен був віддати Полліанні всю нерозтрачену любов, яку беріг у серці всі ці двадцять п'ять років.

— Любов, — міс Полі раптом пригадала, чому, власне, вона взяла дівчинку... а тоді спливили в пам'яті слова Полліанни, які вона сказала сьогодні вранці: «Я люблю, коли мені кажуть “люба”, але від рідних це чути набагато приємніше». І цій спраглий любові дитині

хотіли пожертвувати любов, що зберігалася в серці двадцять п'ять років... а вона ж уже достатньо доросла, щоб спокуситися на любов! Міс Полі усвідомила це зі щемом у серці. І вона зрозуміла ще одне: без Полліанни її майбутнє ввижалося зовсім безрадіним.

— Ну і...? — перепитала вона.

Чоловік помітив, яке зусилля волі відчувалося в шорсткому тоні, і сумно всміхнувся.

— Вона відмовилася.

— Чому?

— Вона не схотіла лишати вас. Вона сказала, що ви були до неї надзвичайно добрі. Вона захотіла лишитися з вами і сказала, що ви теж хочете, щоб вона жила з вами, — завершив він і підвівся.

Навіть не подивившись на міс Полі, він повернувся до дверей. За мить він почув за спиною швидкі кроки — його торкнула тремка рука.

— Коли приїде фахівець і я щось знатиму... певніше про стан Полліанни, я обов'язково сповіщу вас, — почув він тремкий голос. — До побачення... і дякую за візит. Полліанна буде... задоволена. (...)

Так у Белдінгсвілі почалася «гра в чекання». Міс Полі шукала фахівців, котрі допомогли б вилікувати Полліанну, але вона хотіла бачити лише лікаря Чилтона. Полліанну відвідували міс Міллі Сноу, вдова Бентон, місис Тарбел, місис Том Пейсон та ін. Так минула зима й настала весна. Джим переконав міс Полі, щоб вона дозволила лікареві Чилтону оглянути Полліанну.

Кадр із кінофільму «Полліанна».
Режисер Девід Свіфт, США, 1960 р.

Кадр із кінофільму «Полліанна».
Режисерка Сара Хардінг,
Велика Британія, 2003 р.

НОВИЙ ДЯДЕЧКО

Яка щаслива подія сталася в житті тітоньки Полі? Як до цієї події поставилася Полліанна?

audiotext

(...) Проти вечора до кімнати Полліанни нечутно зайшла безміру щаслива і від того фантастично не схожа на себе міс Полі. Медсестра вечеряла, і вони лишилися наодинці.

— Полліанно, люба, я хочу тобі першій сказати. По-перше, лікар Чилтон незабаром стане твоїм дядьком. І все це — через тебе. Ой, Полліанно, я така рада, я така щаслива, мила моя дівчинко! (...) Наступного тижня на тебе чекає подорож. На зручному гарному ліжечку тебе повезуть автомобілем та екіпажем до відомого лікаря, який живе за багато миль у великому будинку, спорудженому спеціально для таких же хворих, як ти. Він добрий друг лікаря Чилтона, і ми побачимо, чи він зможе тобі допомогти. (...)

ЛИСТ ВІД ПОЛЛІАННИ

Які риси характеру Полліанни виявилися в її листі?

audiotext

Любі тітонько Полі і дядечку Том!

Я можу-можу-можу ходити! Сьогодні я сама пройшла від ліжка до вікна! А це шість кроків! Боже, як це чудово — знову стати на ноги!

Усі лікарі стояли довкола і всміхалися, а сестри поруч плакали... Пані з сусідньої палати, яка пішла минулого тижня, теж заглядала в двері. І ще одну пані запросили: вона має стати на ноги за місяць. Вона лежала на ліжку моєї медсестри і плескала в долоні. Навіть Чорна Тіллі, що миє підлогу, зазірала з ганку і тільки шепотіла «крихітко моя», бо більше не могла сказати через сльози.

Не знаю, чому вони всі плакали. Мені кортіло співати, кричати, верещати! О-о-о! Подумайте тільки: я можу ходити! Ходити! Ходити! Дарма що на це пішло майже десять місяців, але я не пропустила вашого весілля. Ой, тітонько Полі, яка ви молодець, що приїхали до мене і взяли шлюб біля мого ліжка. Ви завжди дбаєте про найрадісніші речі.

Кажуть, що невдовзі я поїду додому. Шкода, що я не можу дійти туди пішки. Їй-їй! Більш ніколи не буду їздити. Найпрекрасніше у світі — просто ходити. Ой, я така рада! Я радію всьому. А найбільше — тому, що деякий час я не могла ходити. Інакше б я ніколи не дізналася, яке це щастя — мати здорові ноги. Завтра я пройду вісім кроків.

Поцілуйте усіх за мене. Полліанна.

(Переклад Богдани Гори)

presentation

Радісне місто на екрані

За романом «Полліанна» в різні роки було знято фільми: «Полліанна» (США, 1920), «Полліанна» (Бразилія, 1958), «Полліанна: життя прекрасне, коли любиш» (Туреччина, 1971), «Полліанна» (Велика Британія, 1973), мультіплікаційний серіал «Полліанна» (Японія, 1986) та ін.

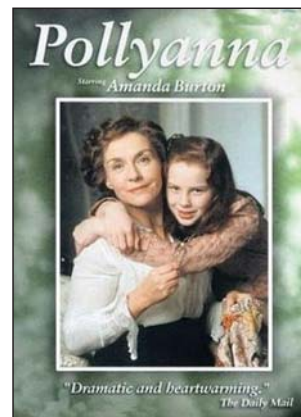
У 2003 році на екрани вийшов зворушливий художній фільм виробництва Великої Британії «Полліанна» (режисерка Сара Хардінг), де головну роль зіграла Джорджина Террі. Фільм, розгортаючи долю одинадцятирічної дівчинки-сироти, спонукає зазирнути і у своє серце: наскільки воно здатне відчутти того, хто поряд, і готове відгукнутися на чийсь страждання й тривоги. *Подивіться цей фільм і висловте враження. Знайдіть в інтернеті інші кіноверсії твору.*

express

Кадр із кінофільму «Полліанна». Режисерка Сара Хардінг, Велика Британія, 2003 р.

Постер до кінофільму «Полліанна». Режисерка Сара Хардінг, Велика Британія, 2003 р.

CLASSROOM**Усно**

1. За яких обставин Полліанна поселилася в садибі Гаррінгтонів у Белдінгсвілі?
2. Як сприйняли маленьку сироту міс Полі Гаррінгтон, Ненсі й Том? Поясніть, чому Ненсі й Том були особливо знічені й зажурені.
3. Як відбувалося знайомство Полліанни з мешканцями містечка?

Аналіз та інтерпретація

4. Як герої твору поставилися до Полліанниної гри? Опишіть правила цієї гри. Охарактеризуйте поведінку персонажів.
5. Знайдіть у тексті епізоди, коли мешканці Белдінгсвіля змінюються завдяки «грі в радість». Поясніть, як саме відбуваються ці зміни.
6. Розкрийте емоційний стан одного з персонажів:
  - а) міс Полі відразу після приїзду Полліанни;
  - б) Полліанни в перші дні в садибі Гаррінгтонів;
  - в) містера Пендлтона після випадку в лісі;
  - г) Пола Форда після розмови про радісні тексти;
  - д) Джиммі Біна, коли він підслухав розмову про можливість одужання Полліанни.

Письмово

7. Напишіть лист Полліанні.

Цифрові технології

8. За допомогою інтернету складіть «калейдоскоп радості»: створіть панораму з фото чи малюнків, які передають радісний настрій. Підпишіть кожне зображення, поясніть його.

Дослідження

9. Знайдіть у творі слова, словосполучення, речення, які втілюють позитивне ставлення Полліанни до життя і людей. З чого раділа Полліанна до аварії й після неї? Чи змінила аварія її настроїв та емоційне сприйняття нею світу?

Ваша творчість

10. Створіть малюнок-панораму міста Белдінгсвіль до і після того, як у ньому оселилася Полліанна. Покажіть зміни, які відбулися.

Проект

11. Підготуйте проект на тему «Сукня для Полліанни»: створіть її образ у сукні, оздобами та прикрасами якої були б риси її характеру та вчинки. Розфарбуйте всі елементи одягу тими кольорами, які пасують найкраще для втілення ключової думки роману. Підготуйте презентацію-розповідь.

У команді

12. Робота в групах. Оберіть один із діалогів, який вам необхідно творчо відтворити в особах, доповнивши власними репліками:
  - а) Полліанна і тітонька Полі;
  - б) Полліанна і Ненсі;
  - в) Полліанна і Том;
  - г) Полліанна і міс Сноу;
  - д) Полліанна і Джон Пендлтон;
  - е) Полліанна і Пол Форд або ін.

Життєві ситуації

13. Уявіть ситуацію, що Полліанна стала вашою однокласницею. Чи зміниться життя кожного і кожної з вас? Як саме? А як зміниться Полліанна?
14. Чому гра в радість є необхідною для кожної людини? Поясніть.
15. Розкажіть, спираючись на особистий або відомий вам досвід, про одну із життєвих ситуацій, яка демонструє користь позитивного мислення за важких обставин.
16. *Дискусія.* Чи не заважає радісне сприйняття світу сприймати його реалістично?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

5

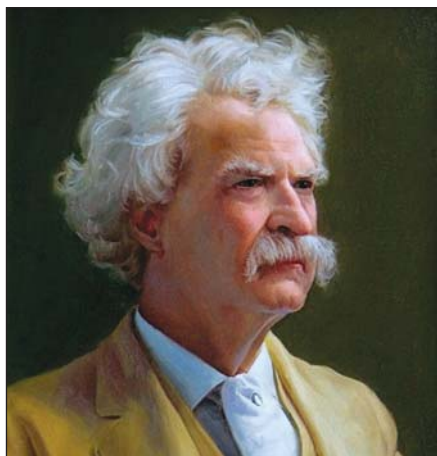

[https://
academia-
nikolenko-5klas.
com.ua/](https://academia-nikolenko-5klas.com.ua/)

У вирі захопливих пригод

Марк Твен (1835–1910)

Доброта — це те, що може почути глухий і побачити сліпий.

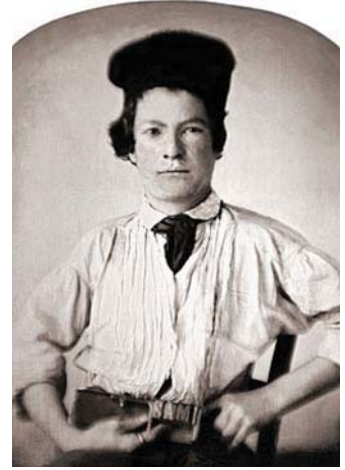
Марк Твен

Улюблений для багатьох поколінь читачів письменник Марк Твен — автор оптимістичних, радісних і глибоких за змістом творів. Його персонажі — відважні, мудрі, витривалі дорослі та допитливі й непосидючі діти — стали символами дитинства, дорослішання й становлення характеру особистості.

Справжнє ім'я Марка Твена — Семюель-Ленггорн Клеменс. Народився він 30 листопада 1835 року в невеликому селищі Флориді (штат Міссурі, США). Сім'я жила у скруті. Невдовзі вона була змушена переселитися в невеличке судноплавне містечко Ганнібал, розташоване на правому березі річки Міссісіпі. Найкращі спогади Семюеля про дитинство пов'язані саме із цим містечком, яке він називав «раєм для хлопчаків». Саме воно стало прообразом Сент-Пітерсберга, де розгорталися історії пригод Тома Соєра та Гека Фінна. Щороку в Ганнібалі відзначають річниці, присвячені Марку Твену. Відвідувачі зі всього світу з'їжджаються до маленького міс-

Будинок, у якому Марк Твен жив у 1874–1891 рр.
(нині – Будинок-музей митця).
Гартфорд, Коннектикут. Сучасне фото

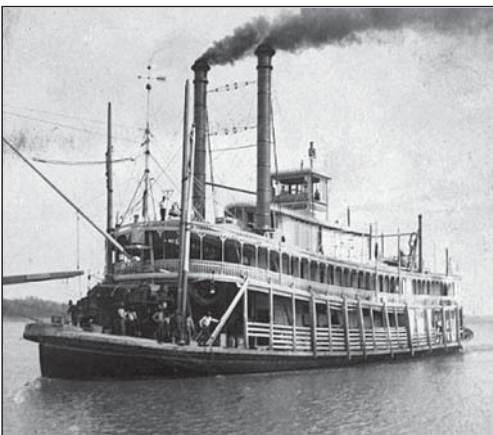

Марк Твен. 1850 р.

течка Ганнібал у штат Міссурі, де колись мешкав письменник і де жили герої його книжок.

Коли Семюелю було дванадцять років, батько помер і родина опинилася на межі зубожіння. Дітям довелося покинути навчання й іти працювати. Старший брат Орайон відкрив власну типографію, а Семюель працював там набірником друку. Інколи йому навіть вдавалося надрукувати власні статті.

У вісімнадцять років С.-Л. Клеменс вирушив у мандрівку країною. Читав багато книг, із завзяттям відвідував найкращі бібліо-

Корабель на річці Міссісіпі.
Кінець XIX ст.

Марк Твен з родиною. 1880-ті роки

теки, активно й старанно навчався самотужки. Невдовзі отримав роботу помічника лоцмана на кораблі. Із цією роботою пов'язаний літературний псевдонім — *Марк Твен*, що з'явився під одним із його творів у 1863 році. Обов'язок лоцмана — вести пароплав по фарватеру (штучному або природному проході для суден, позначеному буями, віхами тощо) і вимірювати глибину ріки спеціальною жердиною. Звичним лоцманським вигуком того часу було: «мірка два», англійською — «марк твен».

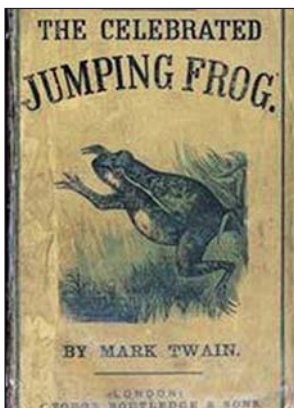
Географія мандрів Марка Твена була навдивовижу широкою: Сент-Луїс, Нью-Йорк, Філадельфія, Цинциннаті, Новий Орлеан.

Перший великий твір Марка Твена «*Славнозвісна жаба-стрибуха з Калаверасу*» одразу став популярним у багатьох штатах Америки. Упродовж кількох років він друкував численні оповідання й рецензії. Водночас виявив непересічний талант розповідача й промовця, виступаючи перед численними аудиторіями.

Марк Твен написав такі всесвітньо відомі твори, як «*Пригоди Тома Соєра*», «*Пригоди Гекльберрі Фінна*», «*Принц і злидар*», «*Янки при дворі короля Артура*» та ін.

Провідні університети США присвоїли йому докторські ступені. У 1901 році він отримав почесний ступінь доктора красномовства Єльського університету, у 1902 — почесний ступінь доктора права Міссурійського університету, 1907 — почесний ступінь доктора Оксфордського університету.

У Марка Твена було цікаве коло спілкування. Він дружив із винахідником Ніколою Теслою і навіть брав участь у його експериментах.

Обкладинка книжки
«Славнозвісна жаба-стрибуха з Калаверасу»

Єльський університет.
Сучасне фото

Марк Твен у Криму

Улітку 1867 року Марк Твен як журналіст у складі американської делегації побував у Криму, відвідав Севастополь, Ялту, Ливадію. Його подорожні нотатки схвально оцінили читачі. Згодом їх було видано окремою книжкою *«Шлях нових паломників»*.

Ялта.
Кінець XIX ст.

Пригоди Тома Соєра (1876)

У творі йдеться про хлопчика Тома Соєра, його родину (тітоньку Поллі, зведених брата й сестру — Сіда й Меррі), а також про вигадане містечко Сент-Пітерсберг, що дуже нагадує Ганнібал — місто дитинства автора. Дія відбувається в 40-ві роки XIX ст., напередодні громадянської війни в Сполучених Штатах Америки.

Том був водночас шибеником, витівником, добрим, відважним, щедрим, задержуватим і кмітливим. Він хитрістю отримав Біблію як головний приз у недільній школі; закохався в Бекі Тетчер, дочку відомого судді, яка нещодавно переїхала до Сент-Пітерсберга. Багато часу Том проводив із Гекльберрі Фінном, місцевим волоцюгою, якого поважали всі хлопчачки міста. Якось опівночі на кладовищі друзі хотіли здійснити ритуал зцілення від бородавок, однак стали свідками злочину. У товаристві Джо Гарпера і Гекльберрі Фінна Том намагався розпочати «піратське» життя на острові Джексона. А одного разу Том і Гек шукали скарби в покинутому будинку. Друзі довідалися про жахливі наміри індіанця Джо завдати кривди багатій удові Дуглас. Гек побіг по допомогу, але про

свою роль у її порятунку розповісти боявся, остерегаючись помсти індіанця. Під час пікніка Том заблукав і мало не загинув у печері. Там він натрапив на таємну схованку, яку влаштував злочинець. Після тієї пригоди печеру закрили. Отож індіанець Джо не зміг вибратися звідти. Том і Гек згодом знайшли заховану в печері скриню золота й порівну поділили скарб. Удова Дуглас усиновила Гека; Томові вдалося переконати друга-волоцюгу залишитися в новому домі, а невдовзі вони разом організували ватагу розбійників...

Пам'ятник Тому Соєру та Гекльберрі Фінну. м. Ганнібал (штат Міссурі, США)

Українські переклади повісті «Пригоди Тома Соєра»

Уперше в Україні твір «Пригоди Тома Соєра» вийшов друком 1906 року у Львові (в перекладі Юліана Панькевича). Згодом світ побачили ще два переклади — Марії Загірної (1907) і Насті Грінченко (1908), дружини й дочки Бориса Грінченка. У сучасний період повість перекладали В. Митрофанов, Л. Красавицька, С. Фесенко, Ю. Корецький та ін.

Пригоди Тома Соєра

(Уривки)

Розділ I

Які риси характеру Тома виявилися в першому розділі?

— Томе!

Ані звуку.

— Томе!

Ані звуку.

— Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати... Томе, озвися!

Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись поперх них, роззирнулася по кімнаті; потім підняла окуляри на чоло й поглянула з-під них. Шукаючи таку дрібницю, як хлопець, вона майже ніколи не дивилася *крізь* скельця: то були парадні окуляри, втіха її душі, і призначалися вони для «вигляду», а не для діла, — так само вона могла б дивитися й крізь дві конфорки з кухонної плити. Якусь мить стара стояла видимо спантеличена, а тоді промовила — не надто сердито, проте досить голосно, щоб її почули меблі в кімнаті:

— Ну стривай, попадешся ти мені в руки!..

Стара не докінчила, бо саме стояла нахилившись і тицяла щіткою під ліжком, отож мусила раз у раз зводити дух. Та з-під ліжка вона виштурхала тільки kota.

— Зроду не бачила такого поганця!

Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде. Тоді вона підвищила голос, — так щоб було чути далі, — й гукнула:

— Гей, *То-о-ме!*

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

— А, ось ти де! Я ж таки мала б подумати про цю комору. Ти що там робив?

— Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

— Не знаю, тітонько.

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. Сто разів тобі казала: не чіпай варення, бо шкуру злуплю! Ану дай мені оту лозину!..

І лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

Кадр із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

— Ой, тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підбрала спідницю. А хлопчисько миттю дременував геть, видряпався на високий дощаний паркан і зник з очей.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

— Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить. Мабуть, і справді старі дурні найдурніші. Недарма кажуть: старого собаку нових штук не навчиш. Та Боже ж ти мій, у цього хлопчиська і витівки щоразу інші, отож не знаєш, чого й сподіватися. І він наче знає, скільки можна мучити мене, доки мені урветься терпець. Знає і те, що досить йому хоч на мить збити мене з пантелику або насмішити, як мені вже несила й руку звести, щоб добряче його відшмагати. Ой, не виконую я свого обов'язку щодо хлопця, бачить Бог! Хто попускає дитині, той псує її, говорить святе письмо. Грішниця я і знаю, що доведеться мені прийняти кару й за себе, й за нього. В ньому наче біс сидить, то помилуй мене Боже, він же, сердешна дитина, син моєї покійної сестри, і мені просто не стає духу лупцювати його. Щоразу, як даю йому втекти, мене гризе сумління, а як поб'ю його — аж серце кров'ю обкипає. Правду каже святе письмо: короткий вік людський і сповнений скорботи, — так-бо воно й є... Ось він сьогодні не піде до школи, то я повинна покарати його за це: доведеться йому завтра працювати. Хоч це й жорстоко — змушувати його працювати в суботу, коли всі інші хлопці гулятимуть, але ж праця — то для нього справжня мука, і я *повинна* бодай так виконувати свій обов'язок, а то геть занпащу хлопця.

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Додому він повернувся, тільки-тільки щоб до вечері встигнути допомогти чорношкірому хлопчині Джімові напилати на завтра дров і наципати скіпок — чи принаймні встигнути розповісти йому про свої походеньки, поки Джім сам зробив зо дві третини всієї тієї роботи. А от Сід, Томів молодший (чи, власне, зведений) брат, на той час уже закінчив своє діло (він збирав скіпки): то був слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту.

Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діймала його підступними, повними прихованих пасток запитаннями, сподіваючись загнати хлопця на слизьке й вивідати в нього правду. Як і багато хто з простодушних людей, вона тішила себе марнославною думкою, ніби має неабиякий хист до таємної дипломатії, і вважала свої наївні хитрощі за чудеса винахідливості й підступності.

— Томе, — спитала вона, — сьогодні в школі було душно?

— Так, тітонько.

— Страшенно душно, правда ж?

— Так, тітонько.

— І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашорошив вуха. Він пильно глянув у тітчині обличчя, але нічого особливого не добачив і тому відповів:

— Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

— Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко, — а сама тайкома тішилася тим, як спритно й непомітно зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

— Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

Тітка Поллі з досадою подумала, що не скористалася з цього очевидного доказу й дала обвести себе круг пальця. Тоді в неї сяйнула нова думка.

— Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розпорювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

З обличчя в Тома збігла тінь тривоги. Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

— Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці. Та я не гніваюсь на тебе, Томе. Хоч віри тобі, як то кажуть, уже й немає, але часом ти буваєш кращий, ніж здаєшся. Принаймні сьогодні.

Вона й засмутилася тим, що проникливість зрадила її, і водночас була рада, що Том бодай цього разу повівся як годиться.

Аж раптом обізвався Сід:

— Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

— Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

— Ну, Сідді, це тобі так не минеться! (...)

Том аж ніяк не був Зразковим Хлопчиком у містечку. Та він дуже добре знав такого і страшенно не любив його.

Минуло хвилини зо дві, а може, й менше — і він забув про всі свої злигодні. І не тому, що вони були не такі прикрі й гіркі, як злигодні дорослих людей, — просто їх на якийсь час витіснило нове непере-

борне захоплення, точнісінько так, як і доросла людина забуває своє горе, збуджена якимсь новим, цікавим для неї ділом. Таким цікавим ділом став для Тома новий спосіб свистіти. (...) Він почував себе, наче астроном, що відкрив нову планету, але радість його, поза всяким сумнівом, була ще більша, глибша й щиріша, ніж в астронома. (...)

Додому Том повернувся дуже пізно і, обережно залазячи крізь вікно, наразився на засідку: на нього чатувала тітка, і, коли вона побачила, на що схожий його одяг, її рішучість обернути хлопцеві суботній відпочинок на підневільну працю стала тверда, як криця.

Розділ II

1. Який закон відкрив Том Соєр?
2. Чи корисний цей закон для вас?

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забуяло життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде, пісня лилася з уст. Кожне обличчя променилося радістю, і кожен перехожий ступав пружно й молодо.

Пишно цвіла біла акація і сповнювала повітря своїми пахощами. Кардіфська гора, що підносилася на околиці містечка, була вкрита рясною зеленню і здаля видавалася справжньою землею обітованою, де панували краса, мир і спокій.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів! Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя — важеним тягарем.

Кадр із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Із хвіртки, наспівуючи «Дівчата з Буффало», підстрибцем вибіг Джім з бляшаним відром у руці. Ходити по воду до міської помпи звичайно здавалося Томові марудним ділом, але тепер він подумав, що це не так уже й погано. Згадав, що коло помпи завжди велелюдно: білі й чорні хлопці та дівчата, дожидаючи своєї черги, відпочивали там, мінялись іграшками, сварилися, билися, пустували. Згадав і те, що хоча до помпи було всього якихось півтора кроків, Джім ніколи не повертався з водою раніш як за годину, та й то доводилося мало не щоразу когось по нього посилати.

— Слухай, Джіме, — сказав Том, — давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джим похитав головою і відповів:

— Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліли мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

— Та не слухай ти її, Джіме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро — я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого.

— Ой ні, паничу Томе, боюся. Стара пані голову мені одірвуть. Бачить Бог, одірвуть.

— *Вона?* Та вона ніколи нікого не скривдить, хіба що наперстком по голові стукне — а хто ж цього боїться? Говорить вона справді всякі страхіття, але ж від тих балачок ніякої шкоди, якщо тільки вона сама не плаче... А я дам тобі кульку, Джіме. Білу, мармурову!

Джим завагався.

Кадр із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

— Білу мармурову кульку, Джіме! Це ж просто чудо.

— Ой, то чудова кулька, паничу Томе, побий мене Бог! Але я так страшенно боюся старої пані...

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свою болячку на нозі.

Джім був усього лише людина і перед такою спокусою встояти не міг. Він поставив відро, взяв білу мармурову кульку й з величезною цікавістю схилився над великим пальцем Томової ноги, з якого той помалу розмотував пов'язку. Але вже наступної миті Джім щодуху мчав вулицею, побрязкуючи відром і щулячись від болю нижче спни, Том завзято білив паркан, а тітка Поллі залишила бойовище з пантофлею в руці й тріумфом у очах.

Але завзяття Томового вистачило ненадовго. Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятись їх: поламані дрібнички, кульки, інший мотлох, — усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай півгодини цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення. Атож, не що інше, як чудове запаморочливе натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чиїх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко і час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним басовите «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — то він зображував із себе пароплав.

Наближаючись, Бен сповільнив швидкість, вийшов на середину вулиці і, нахилившись на правий борт, повернув до узбіччя — неквапливо, старанно й з належною солідністю, бо вдавав «Велику Міссурі», що мала осадку в дев'ять футів. Він був водночас і пароплав, і капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітанському містку, сам дає команди й сам їх виконує.

— Спиняй машину! Дін-дін-дін! — пароплав майже втратив швидкість і, ледь посуваючись, наближався до берега. — Здай назад! Дін-дін-дін! — обидві його руки нерухомо витяглись по боках. — Ще трохи назад з правого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу! — його права рука тим часом виписувала широкі оберти, вдаючи сорокафутове колесо. — Ще

трохи назад з лівого борту! — почала обертатися ліва рука. — Стоп, правий борт! Дін-дін-дін! Стоп, лівий борт! Помалу вперед з правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворушись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін! Шш-ш! Шш-ш! Шш-ш!.. (Це машиніст випускав пару).

Том білив собі й не звертав на пароплав ані найменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це тебе тут пришвартували, он як?

Відповіді не було. Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану і знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен.

Том рвучко обернувся і сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж? Ну звісно, що попрацюєш.

Том якусь хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А *оце* що — хіба не праця?

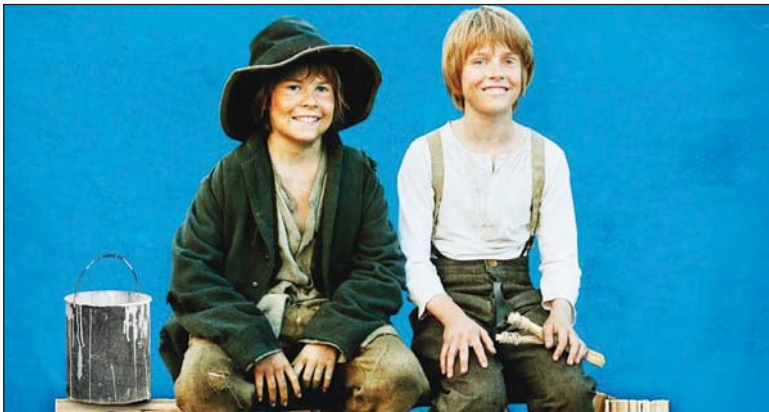
Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді *подобається* білити!

— Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і

Кадр із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана — він же, бач, виходить на вулицю. От якби це був задній паркан, я б не мав нічого проти, та й вона теж. А щодо цього паркана вона страх яка прискіплива: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой, Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене просив, я б дав.

— Та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... і Джим хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів...

— Ну що ж... Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

— Я віддам тобі *все*, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко, замишляв підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати — і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер (...) — і так далі, і так далі година за годиною. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопає у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикав, грудку крейди, скляну затичку від карафки, олов'яного солдатика, двійко пуголок, шість пістонів, однооке кошеля, мідну дверну клямку, собачий нашійник — не було тільки собаки, — колодочку від ножики, чотири помаранчеві шкуринки та стару поламану раму від квартирки. До того ж він чудово провів час, тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари! Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний за-

кон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнутьимуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як-от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити штучні квіти чи марудитися ще над якоюсь нудотою — це праця, а збивати кеглі чи сходити на Монблан — усього лише розвага. В Англії деякі заможні пани полюбують улітку самі правити запряженою четвериком поштовою каретою, проїжджаючи так щодня по двадцять-тридцять миль, — і тільки тому, що це коштує їм чималих грошей; та якби їм запропонували за це платню, розвага стала б працею, і вони відмовилися б від неї. (...)

(Переклад Володимира Митрофанова)

Прослухайте уривки із 6, 7 і 31 розділів повісті «Пригоди Тома Соєра». Як змінюється характер головного героя? Які нові риси в ньому з'явилися?

audiotext

audiotext

audiotext

Кадр із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

● Теорія літератури

Повість — жанр літератури; прозовий твір, у якому йдеться про невелику кількість подій, об'єднаних довкола одного чи двох персонажів.

Світ дітей у непростому світі дорослих на екрані

У 2011 році на екрани вийшов фільм «Том Соєр» (режисерка Герміна Хунтгебурт, Німеччина). Переглядаючи його, можете пересвідчитися у власному знанні тексту твору.

presentation

express

Кадр
із фільму
«Том Соєр».
Режисерка
Герміна
Хунтгебурт,
Німеччина,
2011 р.

CLASSROOM

Усно

1. «Зразковий Хлопчик» у Сент-Пітерсберзі: який він? Яке враження про нього у вас склалося?
2. Чи був Том Соєр «Зразковим Хлопчиком»?
3. Як ставилися до Тома дорослі та діти містечка? Чи можемо вважати головного героя повісті особливим? Доведіть свою думку.
4. *Дискусія.* Чому сюжет повісті розгортається від епізоду в будинку тітоньки Поллі?

Аналіз та інтерпретація

5. Опишіть світ дорослих і світ дітей у повісті. Хто є яскравими представниками і представницями кожного з них? Як співіснують ці два світи?
6. Знайдіть у тексті епізоди, що виявляють складність характерів головних героїв і героїнь.
7. Охарактеризуйте емоційний стан одного з персонажів твору.

Письмово

8. Напишіть правила поведінки, які порушує Том Соєр, і правила, які він сам для себе придумав. Проаналізуйте їх.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету з'ясуйте значення слова «бестселер». Поясніть, чому твори Марка Твена є бестселерами.

Дослідження

10. Дослідіть ті епізоди повісті, де персонажам доводиться ухвалювати непрості рішення, які визначають долі інших людей і змінюють їх самих. Прокоментуйте ці епізоди.

Ваша творчість

11. Створіть комікс за одним із розділів твору.

Проект

12. Підготуйте проект на тему «Діти й дорослі у Сент-Пітерсберзі». Використайте для презентації кадри з фільмів про пригоди Тома Соєра та Гекльберрі Фінна.

У команді

13. Робота в групах. Підготуйте інсценування одного з епізодів повісті.

Життєві ситуації

14. Уявіть, що Том Соєр живе серед вас. Ким ви його бачите: другом, приятелем, шибеником, невігласом? Якими були б ваші стосунки з таким хлопчиком?
15. У чому Том Соєр вбачає відмінність між працею і грою? Які ситуації у вашому житті можуть підтвердити або спростувати його думку?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Туве Янсон (1914–2001)

Кожна дитяча книжка
має містити в собі стежку,
перед якою дорослі
зупиняються, а дитина
йде далі.

Туве Янсон

Фінська письменниця Туве Янсон — відома авторка дитячих творів, які люблять у всьому світі за добрих і веселих персонажів, що потрапляють у різні, подеколи небезпечні, ситуації, але нічого не бояться, бо вміють дружити й підтримувати одне одного.

Туве-Маріка Янсон народилася 9 серпня 1914 року в м. Гельсінкі (Фінляндія). Зростала у творчій атмосфері. Батько був відомим скульптором, а мама — графічною дизайнеркою.

У дитинстві родина Туве багато часу проводила в будиночку на невеликому острові Фінської затоки Балтійського моря. Гуляючи в лісі, вона уявляла дивовижних істот, котрі пізніше зуміли полонити

Фінська затока Балтійського моря.
Сучасне фото

Туве Янсон. Автопортрет.
1936 р.

серця мільйонів читачів по всьому світу. Туве Янсон зізналася, що «без щасливих дитячих років, проведених біля моря», вона «ніколи б не почала писати».

Закінчивши середню школу, Туве Янсон вивчала художнє мистецтво в Гельсінкі, Стокгольмі, Флоренції, Парижі. Вона представляла свої роботи на багатьох виставках у Фінляндії та Швеції. У 1943 році в Гельсінкі було відкрито її першу персональну виставку.

Туве Янсон захоплювалася англійською літературою, тому натхненно ілюструвала книги Льюїса Керролла і Джона Толкіна.

У 1938 році вона почала роботу над першою казковою повістю «Маленькі тролі та велика повінь», сама її й проілюструвала. Мумі-тролі заповнили життя Туве, тому невдовзі з'явилися казкові повісті «Комета прилітає», «Капельюх Чарівника» та ін. Про мумі-тролів Туве Янсон створила вісім повістей, одну збірку оповідань «Невидима дитина» і чотири книжки в малюнках («Небезпечна подорож», «А що потім», «Хто втішить крихітку», «Шахрай у будинку мумі-тролів»). Особисто готувала свої твори до постановок у театрі.

Популярність Туве Янсон вийшла за межі Фінляндії. Переклади її творів, написаних шведською мовою, відомі в усьому світі. Їх відзначено численними преміями та нагородами. Одна з найвищих — Золота медаль імені Ганса-Крістіана Андерсена до міжнародної премії (1966). Медаль вручають з 1956 року за вагомий внесок у дитячу літературу найкращим авторам/авторкам літературних творів та ілюстрацій до них.

Мумі-тролі.. 1956 р.

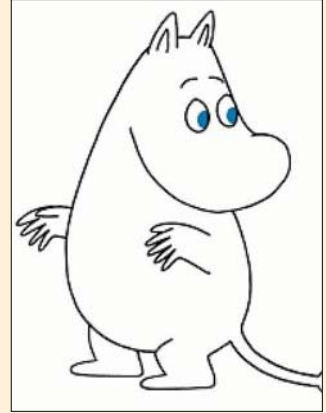
Золота медаль імені Ганса-Крістіана Андерсена

Цікава історія про народження мумі-тролів

На острові Кловхарун у Фінській затоці, де щоліта перебувала родина Янсонів, Туве з братом Ларсом полюблили дискусії на різні теми. Якось Ларс розповів історію про одного філософа. Туве, не зумівши нічого сказати у відповідь, намалювала невідому істоту, якою піддрожлила брата. Це і був перший представник сімейства мумі-тролів.

Наприкінці 1970-х років Туве Янсон у товаристві однодумців (художниця Тууліккі Піетіля, майстер мініатюри Пенті Ейстула, архітектор Рейм Піетіля) створили Мумі-будинок висотою 2,5 метра. З 1987 року Мумі-будинок став центром експозиції Музею мумі-тролів.

Туве Янсон. Мумі-троль

Комета прилітає

Ця повість-казка розпочинає цикл творів Туве Янсон про мумі-тролів. Вона вперше з'явилася в 1946 році під назвою «Гонитва за кометою». З того часу авторка декілька разів переробляла її, і аж у 1968 році вона вийшла друком під назвою «Комета прилітає». Читачі ознайомлюються з описом Долини, де мешкають різні казкові персонажі. У блакитному будиночку живе добра й дружна сім'я мумі-тролів. Мумі-мама готова всіх нагодувати, про всіх подбати, всіх захистити. Мумі-тато може полагодити будь-яку річ, він збудував зручний і яскравий дім, де кімнати різнокольорові, бо так значно веселіше. Їхній син Мумі-троль уміє знаходити хороших друзів. Серед них — звірятко Чмих, котре, попри те що було дуже маленьке, здатне на велику дружбу і на велику турботу про інших, як і кошенятко, що випадково знайшлося. Друзі люблять блукати невідомими стежками, відкривати ще небачене. Мандруючи, вони дійшли аж до моря, та всі стежки завжди вели їх додому, до милого їхньому серцю ґанку.

На долю маленьких героїв випали важкі випробування. Ондатр, що потрапив до будинку мумі-тролів, розповів їм про кінець сві-

Будинок мумі-тролів у Парку мумі-тролів. м. Наанталі, Фінляндія. Сучасне фото

ту, який загрожує Землі та її мешканцям, якщо прилетить лиха й небезпечна комета. Мумі-троль разом із Чмихом вирушили до Обсерваторії, щоб з'ясувати ступінь небезпеки. Мумі-троль, котрий любить свою домівку понад усе, усвідомлює високу мету Великої Подорожі: «Земля може загинути, і наше завдання цьому запобігти». Хоча в повісті-казці йдеться про казкові пригоди, в ній порушені також проблеми, важливі для всього сучасного людства: Земля — наш спільний дім, і люди мають згуртуватися перед загрозою глобальних катастроф, бо тільки любов, дружба і порозуміння можуть урятувати цей світ. Як і всі казки, ця повість-казка має щасливий кінець: герої повертаються з мандрів у свій блакитний будиночок, де Мама пропонує з'їсти торт прямо на ґанку, «найнебезпечнішому місці на світі».

Комета прилітає (Уривки)

Того ж ранку, коли Тато Мумі-троля завершив спорудження містка через річку, крихітне звірятко Чмих зробило відкриття. Чмих знайшов цілком нову незнану стежину. Вона в'юнко вповзала до лісу у його найтемнішу гущавину. Чмих стояв і довго дивився їй услід.

«Треба розповісти про це Мумі-тролеві, — подумав він. — Разом розвідаємо новий шлях, бо на власний страх і ризик я цього робити не буду».

audiotext

Він склав дві гілочки навхрест, щоб залишити мітку, і щодуху погнав додому. Долина, в якій вони мешкали, була дуже гарною. Її населяли щасливі маленькі істоти та великі зелені дерева. Левадами протікала річка, робила закрут навколо блакитного будиночка Мумі-тролів і бігла собі далі, в інші долини, де також мешкали маленькі істоти, дивуючись, звідкіля це вона береться.

«Дивна річ — дороги та річки, — міркував собі Чмих, — дивишся їм услід — і відразу страшенно кортить опинитися деінде, піти за ними, аби побачити, де вони закінчуються...»

Мумі-троль саме прилаштовував гойданку, коли Чмих повернувся додому.

— Привіт! — гукнув Чмих. — Я знайшов цілком незнану стежину. Вона видається небезпечною.

— Наскільки небезпечною? — поцікавився Мумі-троль.

— Я б сказав, жажливо небезпечною, — поважно відказав Чмих.

— Що ж, беремо із собою канапки, — вирішив Мумі-троль. — І морс.

Він підійшов до вікна кухні:

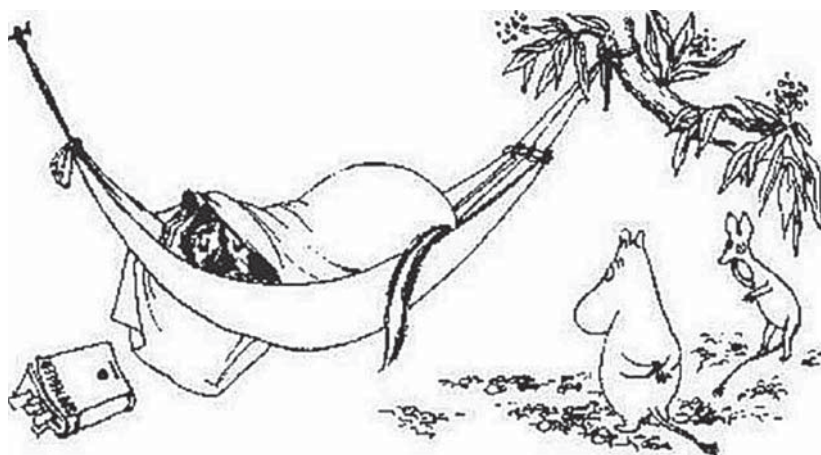
— Послухай, мамо. Ми сьогодні не обідатимемо вдома.

— Он як! Чудово.

Вона спакувала перекуску до кошика, що стояв біля кухонного столу. Потім зачерпнула з однієї бляшанки жменьку карамельок, а з іншої досягла два яблука, ще доклала в кошик чотири маленькі учорашні ковбаски та пляшку домашнього морсу, який завжди стояв наготові на полиці над плитою.

— Супер! — зрадів Мумі-троль. — Бувай, мамо. Не знаю, коли повернемося.

— Бувайте! — відповіла мама.

Тове Янсон.
Ілюстрація
до повісті
«Комета
прилітає».
1960-ті роки

Мумі-троль та Чмих (...) попростували угору левадами, де закінчувалася Долина і починалося узлісся темного пралісу, в якому вони ще ніколи не бували. Там поставили кошика на землю й озирнулися на Долину. Хатинка Мумі-тролів видавалася звідси цяточкою, а річка — вузькою зеленою стрічкою. Гойданки зовсім не було видно. (...)

Куди вирушили Мумі-троль і Чмих? Які знахідки й відкриття вони зробили?

Десь здалеку з-за дерев до них долинав слабкий шелест. Мумі-троль ступив ще кілька кроків, задер носа і принюхався. Вітер приніс вологу і приємні пахощі.

— Це море! — вигукнув Мумі-троль і щодуху побіг через ліс, бо понад усе на світі любив купатися.

— Зачекай! — заволав Чмих. — Не покидай мене самого!

Та Мумі-троль спинився лише тоді, коли перед ним постало море. Він сів на пісок і захоплено задивився, як на берег одна по одній накочуються хвилі з білими баранцями на гребенях.

Невдовзі з лісу вибіг Чмих і гепнувся на пісок поряд.

— Ти втік від мене! Покинув мене напризволяще!

— Я страшенно зрадив! — виправдовувався Мумі-троль. — Я знав, що у нас є Долина, річка і гори, але навіть не здогадувався про море. Глянь, які хвилі!

— Холодні і непривітні! — буркнув Чмих. — Стрибнеш у воду й намокнеш, гойдатимешся — знудить.

— Тобі не подобається пірнати? — здивувався Мумі-троль. — Умієш пірнати з розплющеними очима?

— Умію, але не хочу, — вперся на своєму Чмих.

Мумі-троль підвівся з піску і рушив до води.

— Не забувай, що сам несеш за себе відповідальність! — гукнув йому навздогін Чмих. — Не знати, хто тобі в глибині трапиться!

Мумі-троль не вагаючись пірнув у велику пронизану сонячними променями хвилю. Спершу перед його очима миготіли лише зелені бульбашки світла, а потім він побачив ліс водоростей, що вигойдувалися на піщаному дні. Пісок був ніби гарно причесаний, прикрашений мушлями, рожевими всередині і білими зовні. Далі, перед чорною дірою, дно якої губилося у безодні, вода ставала темнішою. Мумі-троль повернув назад, плигнув на гребінь хвилі, і вона винесла його на прибережну рінь.

Над морем сидів Чмих і волав про допомогу.

— Я вже думав, що ти потонув! — закричав Чмих. — Або що тебе зжерла акула! Що б я робив без тебе?

— Не мели дурниць! — урвав його Мумі-троль. — Море — моя стихія. Доки я плавав у морських глибинах, в мене з'явилася чудова думка, але це — таємниця.

— Яка завелика? — запалився Чмих. — «Хай земля западеться піді мною» — така?

Мумі-троль кивнув головою.

— Хай земля западеться піді мною, — забубонів Чмих. — Нехай грифи рознесуть по світу мої білі кості, ніколи не бачити мені морозива, якщо зраджу таємницю таємниць! То що?

— Я стану шукачем перлів! — урочисто проголосив Мумі-троль. — І ховатиму свої перли у скрині. Усі білі камінці — перлини. Ті, що дуже білі і дуже круглі.

— Я також хочу бути шукачем перлів! — підхопив ідею Чмих. — Збиратиму на березі. Он скільки їх тут, білих і круглих.

— Ти не розумієш, — терпляче пояснював Мумі-троль. — Камінці лише тоді стають перлами, коли вони під водою. Бувай тим часом! — і він знову пірнув у хвилю.

— То ким же я тоді стану?! — гукнув Чмих услід.

— Шукачем скрині для добувача перлів, чим зле? — відповів Мумі-троль, зникаючи у морі.

Чмих поволі побрів уздовж берега.

— Він завжди обирає собі цікавіше, — насуплено бурмотів Чмих. — А все тому, що я такий маленький.

Час від часу Чмих роззирався у пошуку скрині, але скринь ніде не було. Лише водорості та кілька уламків дощок. Пустельний берег простягався далеко і впирався у високу, вмиту пінистим прибоєм скелю, яка стрімко обривалася в море.

«Мені стає нудно, — подумав собі Чмих. — Не хочу бути маленьким і не мати товариша для забави...»

Саме тієї миті Чмих помітив кошеня, яке собі гуляло на самому вершечку скелі. Воно було чорно-біло-плямисте і мало дуже тоненького хвостика, який стримів догори.

Чмих так зрадив, що йому з утіхи мало серце не вискочило з грудей.

— Котику! — загукав Чмих. — Маленький Кицику-Мицику, ходи сюди, познайомимося! Мені так самотньо!

Кошеня глипнуло на нього з-поза плеча жовтими очицями і потупцяло далі. Чмих подерся услід за ним. Він спинався угору прямою висною скелею, раз у раз гукаючи кошеня, а коли урешті видряпав-

ся на вершок, побачив, як воно, дійшовши до краю скелі, балансує на вузькому уступі.

— Не втікай від мене! — гукав Чмих. — Я тебе люблю!

Та кошеня не зважало, прошкувало собі далі. Під скелею гуркотіло море. Чмих відчув, як йому підгинаються коліна. Серце стугоніло в грудях. Він порачкував за котиком; повз дуже поволі й увесь час думав про те, яке кошеня гарненьке і м'якеньке... його кошеня... ще крихітніше, ніж він сам... О, ангели-хоронителі усіх крихітних звірят, прошу вашої ласки і допомоги... Зробіть так, щоб кошеня по-товаришувало зі мною! Ото би я втер носа Мумі-тролеві!..

Ще ніколи Чмих не почувався таким наляканим й хоробрим водночас.

І раптом де й узялася печера. Діра у скелі, а за нею — (...) печера.

Чмих затамував подих. Таку печеру можна знайти лише раз у своєму житті або ніколи. Долівку встеляв дрібний пісок, а гладкі темні стіни тягнулися до отвору в стелі, у якому виднівся блакитний шматочок неба. Сонячні промені нагріли пісок.

Чмих заповз досередини, ліг животом на пісок у кружалі сонячного проміння і подумав: тут я житиму скільки мого віку. Навішаю маленьких полицок, вимощу в піску кубельце, а вечорами запалюватиму свічку. І втру Мумі-тролеві носа!

Нарешті Чмихові вдається натрапити на печеру. (...)

— Та що ти завівся зі своєю скринєю! Навіщо тобі той старий непотріб! Хай би навіть земля запалася під тобою й усім рештою — на це зараз немає часу. Я знайшов печеру! Власну печеру!

— Справжню? — недовірливо перепитав Мумі-троль. — З дірою, крізь яку треба заповзати досередини? Каменистими стінами і піщаною долівкою?

— Усе є! Усе, що треба! — Чмих так нетямився від збудження, що ледь тримався на ногах. — Я дозволю тобі зберігати там перли, якщо поділишся половиною зі мною або принаймні відступиш мені три пригорщі!

Перли стали набагато білішими і справжнішими, як тільки опинилися в печері. Мумі-троль із Чмихом лежали горілиць на піску і дивилися на блакитне небесне віконце угорі.

Час до часу вітер заносив крізь отвір досередини солоний бриз, а сонячна смуга на долівці ставала все ширшою. (...)

Після мандрівки неznаною стежиною Мумі-троль із Чмихом повернулися додому. До будинку мумі-тролів прибудився Ондатр, котрий залишився без домівки.

Ондатр хмикнув.

— Ви не розумієте, про що я кажу, шановна пані, — мовив він. — Хіба останнім часом ви нічого дивного не відчували в повітрі? І не мали жодних передчуттів? Не свербить вам інколи в потилиці?

— Ні-і, — здивувалася Мумі-мама.

— Щось небезпечно? — прошепотів Чмих, витріщаючись на Ондатра.

— Хтозна, — пробурмотів Ондатр. — Всесвіт такий великий, а Земля така неймовірно крихітна і мізерна.

— Я гадаю, нам усім час уже спати! — спохопилася Мама. — Не годиться посеред ночі розповідати страшні історії.

За якусь мить світло всюди погасло, будинок заснув. Але вітер та злива шаленіли до ранку. (...)

Після сильного дощу довкола все стало сірим. Ондатр усім пояснив, що так буває перед загибеллю Землі. Він детально розповів мумі-родині про небезпеку, що насувається на крихітну Землю з боку велетенського Всесвіту.

Куди Мумі-мама і Мумі-тато вирішили направити Мумі-троля і Чмиха? З якою метою?

— Об-сер-ва-то-рія, — повторив Тато. — Вона розташована десь нижче за течією річки. Це будівля, з якої можна спостерігати за зірками. Якщо дітей нічого, окрім зірок, не цікавить, то чому б їм не подивитися на них зблизька?

— Добра думка, — згодилася Мама, стираючи сизий пил з бужкового куцця. Обмізкувавши ідею з усіх боків, вона рушила до ґанку.

— Ми з Татом вирішили, що вам не завадила б невеличка прогулянка, — сказала Мама.

— Люба Мамусю, хто ж вибирається на прогулянку, коли ось-ось настане кінець світу?! — заперечив Мумі-троль.

— Всесвіт чорний мов ніч і повний великих грізних зірок, — пробурмотів собі Чмих.

— Знаю, — не поступалася Мама. — От ви й подивитесь на зірки. Ондатр розповідав, що десь тут поблизу є таке місце, звідки можна розглядати зорі. Було б корисно знати, наскільки великі оті зірки і чи справді Всесвіт чорний.

— Гадаєш, тобі стане спокійніше тоді на душі? — запитав Мумі-троль.

— Неодмінно.

— Ми все з'ясуємо, — одразу ж підвівся зі сходів Мумі-троль. — Не тривожся. Можливо, Земля набагато більша, ніж гадають.

У Чмиха аж ноги обм'якли від хвилювання, він подумав: «Я теж піду. Не такий вже я й маленький, піду!». А до Мумі-мама сказав:

— Ми все владнаємо. Не турбуйтеся! Але не забудьте кожного дня нашої відсутності ставити на сходи мисочку з молоком. Навіщо — не скажу, бо це таємниця. (...)

Мумі-троль і Чмих вирушили у Велику Подорож, куди Мумі-мама спорядила їх старанно й відповідально, спакувавши їм кананки, светри, пательню, компас, вовняні штани, ліки для шлунка та багато інших важливих для мандрівки речей. Мумі-тато змайстрував пліт. Невдовзі мандрівники познайомилися із Нюхмумриком, який мешкає у наметі. Вони обговорювали небезпеку для Землі.

Що персонажі знають про комету? Чи так це насправді?

(...) — Що таке комета? — запитав Чмих, а в очах йому аж потемніло зі страху.

— Не знаєш? — здивувався Нюхмумрик. — Ви ж вибралися у подорож досліджувати грізні зірки! Комета — це самотня зірка з вогненним хвостом, яка стратила глузд і метається Всесвітом. Інші зірки обертаються навколо своїх орбіт, а комета може з'явитися будь-де. Навіть тут...

— І що тоді буде? — прошепотів Чмих.

— Нічого доброго. Земля розлетиться на друзки.

— Звідкіля ти це знаєш? — дивувався Мумі-троль.

Нюхмумрик знизав плечима.

— Кажуть люди... Хотите ще кави?

(...) Тепер у небезпеки з'явилось ім'я — Комета. Мумі-троль глянув на небо, — сіре, спокійне і буденне.

Але тепер він знав, що десь поза хмарами летить вогненна зоря з довгим палахкотливим хвостом, вона все ближче і ближче...

— Коли вона прилетить? — запитав він зненацька.

— Про це напевно відомо у вашій Обсерваторії, — відповів Нюхмумрик і підвівся. — Принаймні нині увечері вона не з'явиться. Може, пройдемося трохи, доки не стемніло? (...)

Переживши тяжкі випробування, мандрівники познайомилися з Гемулем, котрий їх і врятував. Так вони опинилися в Самотніх

Горах, де виявили багато нового та дивовижного. А потім друзі дісталися Обсерваторії.

Що нового дізналися друзі в Обсерваторії?

На найвищій вершині шпичастого гірського кряжу притулилася Обсерваторія, де професори вели незчисленні дивовижні спостереження, жили відлюдькувато наодинці з зірками та не до міри палили цигарки. Вежа Обсерваторії мала округлий прозорий дах, прикрашений скляною, забарвленою всіма кольорами веселки кулею, яка поволі, але невпинно оберталася навколо себе.

Мумі-троль крокував попереду всіх. Він відчинив вхідні двері й поштиво завмер на порозі.

Вежа — велика зала — була обладнана найпотужнішим у світі телескопом, який день і ніч, спроквола обертаючись навсібіч, спостерігав за зоряним небосхилом, чи не чигає десь у Всесвіті небезпека, і при цьому по-котячому муркотів.

Юрми маленьких професорів метушилися навкруги, шастали вгору і вниз блискучими латунними сходами, щось регулювали, щось відкручували, щось вимірювали, час від часу записуючи покази до нотатників. (...)

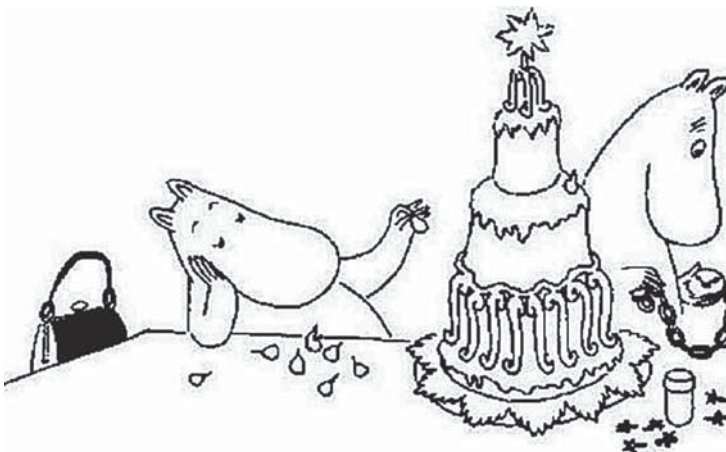
— Доброго вечора! — привітався Мумі-троль.

Однак ніхто не звернув на нього уваги.

Тоді він шанобливо підступив до найближчого до себе професора і посмикав його за полу піджака.

— Ти знову плутаєшся під ногами! — розсердився професор.

— Вибачте, але я у вас ще ніколи не бував, — знітився Мумі-троль.

Туве Янсон.
Ілюстрація
до повісті
«Комета
прилітає».
1960-ті роки

— То був хтось інший, дуже на тебе схожий, — буркнув професор. — Ані хвилини спокою останнім часом. Ми не маємо часу для всіх, хто вештається тут знічев'я і наївно розпитує про якісь безглузді речі. Якісь там браслети на лапки... Оця комета — найцікавіша з'ява в моєму житті... А ти чого хочеш?

— Нічого надзвичайного, — промимрив Мумі-троль. — Хотів би тільки довідатися, чи була вона пухнастою... я маю на увазі, та особа, котра приходила раніше... Може, мала квітку за вушком?

Професор здійняв руки до неба і зітхнув.

— Пушок та квіти мене не цікавлять, — сказав він. — А ще менше — браслети на лапках. Невже ти дійсно гадаєш, що може мати значення загублений якимось дівчиськом браслет, коли очікуєш появи комети?

— Цілком можливо, — серйозно відповів Мумі-троль. — Дуже вам дякую!

— Не варто дякувати! — буркнув професор і почовгав до свого телескопа.

— То що він сказав? — зашепотів Чмих. — Прилетить комета?

— Коли вона вріжеться в Землю? — допитувався і собі Нюх-мумрик.

— Я забув про це запитати! — зізнався Мумі-троль. — Зате довідався, що Хропся була тут. Вона не зірвалась у прірву!

— Але ж ти й дурний! — не стримався Чмих. — Тепер я піду й про все випитаю. А ви вчіться, як треба залагоджувати справи!

І крихітне звірятко Чмих подріботило до іншого професора.

— До мене доходило безліч чуток про ваші знамениті дослідження комет!

— Справді? — втішився професор. — Ця комета надзвичайно гарна. Я маю намір назвати її своїм іменем. Ходімо, сам побачиш!

Чмих рушив услід за професором, дряпаючись незчисленими сходами. Він був першим у світі крихітним звірятком, якому дозволено було подивитися в окуляр найбільшого на Землі телескопа.

— Бачиш, яка красуня? — захоплювався професор.

— Всесвіт чорний. Таки чорний... — прошепотів Чмих. Він так налякався, що хутро у нього на потилиці стало дибки.

У бездонній чорноті неба блимали, немов живі, величезні зорі. Такі завбільшки, як розповідав Ондатр. Ген далеко серед них щось сяяло, схоже на недобре червоне око.

---

¹З'ява — поява, з'явлення кого-небудь, чого-небудь.

— Комета! — скрикнув Чмих. — Оце червоне око і є кометою. Вона летить сюди!

— Звісно, летить сюди! — потвердив професор. — От що цікаво! З кожним днем її видно все ліпше. Комета стає чимраз більшою, червонішою та прекраснішою!

— Та вона ж не рухається! — недовіриливо мовив Чмих. — І хвоста не видно!

— Хвіст тягнеться позаду, — пояснив професор. — Комета простує нам назустріч, тому здається, ніби вона непорушна. Гарна, правда ж?

— Та-а... — завагався Чмих. — Червоний колір, звісно, прийнятний... А коли вона долетить до Землі? — Чмих, зацікавлений від страху, вдивлявся у маленьку червону цятку через окуляр телескопа.

— За моїми підрахунками, комета досягне нашої планети увечері сьомого серпня о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше, — охоче розповідав професор.

— І що тоді трапиться? — поплотнів Чмих.

— Що трапиться? — професор аж розгубився. — Про це я ще не встиг подумати... Але неодмінно дуже скрупульозно запишу увесь перебіг події.

Чмих рушив униз сходами, коліна йому підгиналися. На півдорозі він раптом зупинився і запитав:

— Що нині за день?

— Третє серпня, — відповів професор. — 7:53 рівно.

— Гадаю, нам варто поквапитися додому, — мовив Чмих. — Бувайте!

Чмих повернувся до гурту — здавалося, наче він на голову підкріс.

— Він чорний, — повідомив малий. — Чорний-чорнений.

— Хто? — не зрозумів Мумі-троль.

— Всесвіт, ясна річ. А комета червона, з хвостом позаду. За нашими з професором підрахунками, вона ДОСЯГНЕ Землі сьомого серпня, увечері, о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше...

— Негайно додому! — вирішив Мумі-троль. — Про що таке надзвичайно важливе у неділю казала Мама?

— Пудинг, — пхикнув зневажливо Чмих. — Дитячі витребеньки! Принаймні для того, хто дивився на зоряне небо в окуляр справжнього телескопа! (...)

Мандрівники поквапилися додому, щоб розповісти про Комету і всім разом спробувати врятуватися. Мумі-троль урятував від отруйного куща Хропсю і надзвичайно її здивував, подарувавши загублений золотий браслетик.

1. *Що розповів Мумі-троль Хропси про свою Долину?*
2. *Які небезпеки очікували друзів?*

— Розкажи мені про Долину, — попросила Хропся.

— У нашій Долині завжди відчувається безпеку, — почав розповідь Мумі-троль. — З веселим настроєм встаєш уранці і вкладаєшся до сну ввечері. Там росте розлоге дерево, на якому я побудую курінь, а ще є потаємне місце — обов'язково тобі покажу. Мама обклала всі грядки черепашками, а наш ґанок увесь день купається в сонячному промінні. Там так смачно пахне. Ми маємо власний місток через річку, який побудував Тато і по якому можна котити тачку. А ще я зробив відкриття — знайшов море, тож і шматочок моря також належить нам...

— А раніше ти торочив, які гарні краї, де ніколи не бував, — ущипнув Чмих.

— Та то давно було... — відмахнувся Мумі-троль. (...)

П'ятого серпня не заспівали пташки. Сонце ледь пробивалося крізь імлу. Зате над лісом висіла комета завбільшки з колесо до воза, оторочена вогненними язиками.

Нюхмумрикові зовсім перехотілося грати на гармонії. Він крокував, глибоко замислившись та замкнувшись у собі. Інші також примовкли. Лише Чмих час від часу скиглив, бо у нього боліла голова. Було пекельно гаряче. Ураз ліс закінчився, і перед ними пролягла безмежна пустеля з подовгастими піщаними дюнами, між якими подекуди стирчали віхті дикого вівса.

Мумі-троль спинився й принюхався.

— Я не відчуваю запаху моря... — мовив він. — Тут погано пахне...

— Це пустеля, — похмуро зронив Чмих. (...)

Піщані дюни стали нижчими, навколо все було вкрите морськими водоростями, що червоно світилися у відблисках комети, дрібними камінцями, мушлями, уламками березової кори та деревини, корками — всім, що можна знайти на морському узбережжі. От тільки самого моря бракувало...

Вони стояли, тісно притулившись один до одного й знетямлено дивлячись поперед себе. Там, де мали плюскотіти м'які аквамаринові хвилі моря і вигойдуватися на гребенях чайки, зяяла прірва. Звідти здіймалися догори неприємні гострі випари, а вглибині щось булькало і бродило. Берег біля самих їхніх ніг западався урвищем, зтягненим зеленим болотистим слизом.

— Море зникло, — ледь чутно прожебоніла Хропся. — Чому зникло море?

— Не знаю, — Мумі-троль теж розгубився. (...)

— Море повернеться! Усе повернеться на свої місця, як тільки комета полетить собі геть. Повір мені!

Але Нюхмумрик не вірив. (...)

Нарешті друзі дісталися протилежного берега моря. Вони повідкидали свої ходулі, качалися у піску, бігали лісом, галасували й сміялися, хапаючи одне одного в обійми.

— Ми майже вдома! — радів Мумі-троль. — Поквапмося! Скоріше! Мама й Тато чекають нас на ганку!

Але додому було набагато далі, ніж вони собі думали. (...)

— Що?! — скрикнув Гемуль. — Отже, знову цілковитий розгартіяш! Я увесь тиждень впорядковував свої марки, не оминув увагою жодного водяного знака, і що тепер? Забрали мій стіл! Вихопили з-під мене стілець! Замкнули хатину! І ось я сиджу тут зі своїми марками, покинутий напризволяще, і ніхто не пояснить мені, в чому справа!

— Шановний Гемулю! — виразно й дуже поволі заговорив до нього Нюхмумрик. — Справа в тому, що завтра прилетить комета і зіткнеться з Землею.

— Зіткнеться... — повторив Гемуль. — Це має щось спільне з колекціонуванням марок?

— Аж ніяк. Комета — збожеволіла зірка з вогненным хвостом. І коли вона прилетить сюди, від твоїх марок нічого не зостанеться!

— Ото нещастя! — скрикнув Гемуль. — Що ж мені тепер робити?

— Можеш приєднатися до нас, — запропонувала Хропся. — Заховаєшся разом з марками у нашій чудовій печері.

— У моїй чудовій печері, — огризнувся Чмих.

Отак Гемуль помандрував укупі з усіма до Долини Мумі-тролів. (...) Здійнявся вітер... Усі теж зупинилися й прислухалися. Далеко в лісі чулося завивання, яке раптом перейшло у пронизливий свист. Однак дерева навіть не ворухнулися.

— Погляньте! — зарепетував Хропусь.

Високо над верхівками дерев нависала величезна хмара, яка то підіймалася, то опускалася, затьмарюючи червоне небо. Раптом вона впала у лісову гущавину. То були коники-стрибунці, мільйони велетенських зелених коників-стрибунців, які заходилися пожирати ліс. Вони мололи щелепами, аж тріщало все навкруги, перемелювали одне дерево за іншим, гризли, рвали, шматували, роїлися, стрибали і повзали...

Хропся видерлася на камінь і верещала не своїм голосом.

— Не кричи! — намагався заспокоїти її братчик. — Це лише коники-стрибунці. Ти ж бачила вже такого, він грав на скрипці на балу.

— Але ж від них тут роїться! — скрикнула Хропся. — Коники-стрибунці не роються! Це неприродно для них!

— Сподіваюся, марок вони не їдять? — з острахом запитав Гемуль, притискаючи до себе альбом з марками.

— Чудовий ліс! — мало не плакав Мумі-троль. — На що він тепер схожий!

Дерева перетворилися на голі, обдерті від кори цурпалки, а під ними чорніла знищена земля. Квітка за вушком Хропсі залишилася єдиною живою рослиною. Так само зненацька, як і з'явилася, хмара голодних коників-стрибунців здійнялася в повітря і зникла в західному напрямку. Ліс знову огорнуло тишею. Хропусь щось занотовував у своєму зошиті. «Катастрофа номер один, — писав він. — Чи знаєте ви, що поява комети завжди призводить до катастроф?»

— Що таке «катастрофа»? — запитав Чмих.

— Нашестя коників-стрибунців, чума, землетруси, — пояснив Хропусь. — А ще цунамі, циклони і таке інше...

— Галас і лемент, одним словом, — пробурмотів Гемуль. — Ані хвилини спокою...

Друзі побрели далі сплюндрованим лісом. (...)

Ледь переставляючи змучені ніжки, друзі мандрували далі. Надвечір знявся вітер. Спершу це був звичайний різкий вітер, та згодом він набрав сили і сягав уже п'яти-шести балів. Невдовзі сила вітру досягла семи балів, а тоді почався ураган, який застав подорожніх посеред великої трясовини.

— Катастрофа номер два! — вигукнув Хропусь і помахав своїм зошитом. — Циклон!

Порив вітру вихопив у нього з лапок і поніс угору зошита з усіма інструкціями та порадами, як поводитися, щоб порятуватися від комети.

— Нас занесе ураганом просто додому! — зрадів Мумі-троль. — Яке щастя, що він дме у потрібному напрямку!

Буря, завиваючи, гнала їх через болото. (...) Ураган тим часом сягнув уже десяти балів. Від горизонту сунула чорна спіраль смерчу. Все ближче і ближче... (...) Усі вхопилися за торочки Гемулевої хламиди, ураган підняв їх у повітря саме за мить до того, як на трясовину прикотився смерч і погнався за ними навздогін. Земна твердь

зникла з-під ніг, усе навколо потемніло. І полетіли вони далеко-далеко на захід, назустріч сутінкам та ночі. Незадовго до півночі циклон охляв. Повітряна куля поволі опустилася в ліс і зависла на високому дереві. Усі мовчали, приходячи до тями; сиділи, скоцюрившись, на гілках, вдивлялися у червону п'тьму лісу і наслухали, як віддаляється циклон — усе далі й далі... Під кінець до них долинав лише слабкий посвист, а потім усе стихло. (...)

Друзі позасинали на розлогих гілляках дерева. Вони були такі стомлені, що прокинулися аж о дванадцятій годині наступного дня.

У п'ятницю сьомого серпня панувало цілковите безгоміння та жахлива спека. Ніхто не знав, котра година, лише інстинктивно відчували — вже далеко не ранок.

Комета виросла до велетенських розмірів, і ні в кого не виникало сумніву, що прямує вона в Долину Мумі-тролів. Вогненні язики в її короні побіліли і засліплювали неймовірно яскравим сяйвом. (...)

«Дивні речі відбуваються, коли чогось дуже прагнеш, — думав собі Мумі-троль. — Я ось, скажімо, вловлюю розкішний запах щойно спечених пиріжків».

Мумі-троль тоскно зітхнув, та нараз зупинився і, задержши догори носа, принюхався. А тоді кинувся бігти, тільки п'яти замиготіли.

Ліс порідів. Запах пиріжків став відчутніший. І враз перед ним з'явилася Долина Мумі-тролів з блакитним будиночком, звичним та затишним, як і того дня, коли вони подалися в мандрівку. А вдома Мама спокійно пекла кардамонові пряники.

— Ми вдома! Ми вдома! — галасував Мумі-троль. — Я знав, що все щасливо завершиться! Подивіться-но!

— Он місток, про який ти розповідав, — мовила Хропся. — А ось там, напевно, дерево, по якому можна лазити. Чудова хатинка й чудовий ґанок!

Чмих глянув на сходи ґанку. Кошеняти там не було, воно його не чекало...

На кухні Мама Мумі-троля прикрашала збитими вершками високий багатоярусний торт. Навколо торта гарними шоколадними карлючками було написано: «Моєму любому Мумі-тролеві», а вгорі красувалася цукрова зірка.

Мама Мумі-троля щось собі тихенько насвистувала і час від часу позирала у вікно.

Мумі-тато стурбовано ходив з кімнати в кімнату, потерпаючи від нетерплячки.

— Чому їх так довго немає? Уже майже пів на другу...

— Скоро надійдуть, — вгамовувала його Мама. — Не хвилюйся! Підніми трохи торт, щоб я могла витягнути з-під нього кондитерський папір. Чмихові дамо облизати таріль, він це любить...

Тато зітхнув і підняв торта.

— Не треба було їх відпускати. Але хто ж знав...

У цю мить до хатини увійшов Ондатр і вмовстився на дров'яній скрині.

— Як там комета? — поцікавилася Мама.

— Летить щодуху! — похмуро буркнув Ондатр. — Знайшли ви час торти випікати!..

— Може, покуштуєте пиріжка? — запитала Мама Мумі-троля.

— Та-а, — завагався Ондатр. — Хіба одного, доки чекаємо...

Після третього він сказав:

— Здається, синок пані господині біжить через міст... У дуже строкатій компанії...

— Мумі-троль?! — скрикнула Мама і випустила з лап тортову лопатку просто в смітник. — І ви тільки зараз кажете про це!

Мама чимдуж вискочила надвір, Тато — услід.

— Он наш синочок! А ото Чмих!..

А за ними — купа незнайомих Мамі й Татові істот.

— Як я за тобою скучила! — цокотіла Мама Мумі-троля. — Ходи, я тебе обійму! Які ж бо ви змарнілі та брудні! Я так тішуся... Невже все це насправді!

— Мамусю! Татусю! — захоплено розповідав Мумі-троль. — Я бився з отруйним куцем і переміг! Чах-чах — гілляки на всі боки, залишився сам пеньок!

— Який ти хоробрий! — похвалила Мама. — А це хто?

— Хропся, власне її я врятував від отруйного чортополоху! Ось Хропусь і мій найліпший друг Нюхмумрик. А це — Гемуль, який колекціонує поштові марки.

Усі обмінялися потиском лапок.

— Дуже цікаво, — мовив Тато Мумі-троля. — Колекціонування марок — надзвичайно благородне захоплення.

— Це не захоплення, а мій фах, — буркнув Гемуль, який сьогодні не виспався.

— Он як! — Тато зовсім не образився. — То вам, напевно, буде цікаво поглянути на альбом з марками, якого вчора принесло вітром?

— Що?! — зойкнув Гемуль.

— Справді, так воно й було, — потвердила Мама. — Я виставила надвір дріжджове тісто, щоб воно піросло, а вранці його обліпили бридкі маленькі липкі папірці.

— Липкі папірці... — повторив Гемуль і зблід. — Заклинаю іменем усіх гемулів, де вони? Сподіваюся, ви їх не викинули?

— Підсихають он там, — Мама Мумі-троля показала на білизняну шворку, нап'яту між двома кущами бузку.

Побачивши свій червоний альбом для марок, Гемуль скрикнув від радості і притьмом кинувся до кущів, плутаючись у порваних торочках хламиди. (...)

Чмих повернувся на ганок, де все товариство саме снідало і розмовляло про комету. (...)

— Ондатр каже, що сьогодні увечері вона впаде простісінько на наш городець, — сказала Мама Мумі-троля. — І це саме тоді, коли мені врешті вдалося відчистити овочі від бридкої сизої пилюки... Тож я навіть не прополювала грядки... Невже Всесвіт справді чорний! Це ж ти, Чмиху, з'ясував?

— Звичайно, — трохи повеселів Чмих. — Я все з'ясував... Коли прилетить комета, ми можемо заховатися у моїй печері!

— Почекай! — закричав Хропусь. — З цього приводу треба скликати нараду! Такі рішення не можна приймати зопалу...

— Чому? — здивувалася Хропся. — У нас немає часу на довгі балачки. Перебираємося до печери разом з усім скарбом! (...)

Усі галасували, перебиваючи один одного та вимахуючи лапами, а Чмих необачно перевернув на скатертину склянку з молоком.

Урешті підвівся Ондатр:

— З вами неможливо мати справу! Все це пусті теревені, бо коли прилетить комета, від нас навіть мокрого місця не зостанеться. Я йду в сад, полежу в гамаку і подумаю. Прощайте, якщо нам не пощастить побачитися знову...

І він пішов собі. На мить усі принишкли, Тато Мумі-троля глибоко зітхнув.

— Не розумію, чому оцей Ондатр так гнітюче впливає на мене, — мовив він. — Третя година... Може, почнемо пакуватися? Місця в печері усім вистачить? (...)

Почалося велике переселення. Ондатр спостерігав за всім зі свого гамака, а Гемуль сидів під кущем бузку й сортував марки.

Мама метушилася по хаті, шукаючи то мотузку, то обгортковий папір, спорожнила льох і зняла з вікон гардини. Шухляди зі столу громадилися на підлозі, постільна білизна лежала купою на підвір'ї.

Мумі-тато вантажив на тачку валізи, клунки, торбинки, кошики й пачки. Хропусь сидів на ганку за столом, устеленим списками та папірцями з обрахунками, й організував переселення. Він аж променів від щастя. (...)

Тато відкочував одну тачку за іншою на піщаний берег моря, а Мумі-троль з Нюхмумриком зносили речі до печери. Цей переїзд було не зрівняти зі звичним переїздом на літування, бо дуже бракувало часу.

Спека стала нестерпною, мертвий берег осявало моторошне темно-червоне світло. Тато намагався не звертати уваги на примарний світ довкола. Він невтомно котив туди й сюди тачку і розмірковував, скільки зайвих речей нагромадилося вдома з часів його молодості. Інколи Тато позирав на годинника.

— Все, — подумав він, — везу останній вантаж. Хай Мама собі навіть не думає забирати ще й клямки від шаф та шворки від пічних заслінок...

І Тато Мумі-троля востаннє покотив тачку у Долину. Він застав Маму, коли вона намагалася витягнути на подвір'я ванну. (...)

— Це остання ходка! — гукнув він. — Уже пів на сьому, а нам ще треба залатати дірку в стелі печери... Навіщо, заради всього святого, тобі здалася ванна!?

— Вона цілком нова, — пояснила Мама. — Ти ж знаєш, яка то втіха поніжитися у ванні, до того ж...

— Добре, згода, — змирився Тато. — Залазь досередини, я завезу тебе до печери. (...)

Чмих останнім покинув Долину. Всю дорогу до лісу він гукав кошеня, аж нарешті помітив його. Кошеня сиділо в моху і вмивалося.

— Привіт, — прошепотів Чмих, — як справи?

Кошеня облишило умиватися і зиркнуло на нього.

Чмих обережно підійшов, простягнув лапку. Кошеня трішки відсунулося.

— Я так за тобою тужив, — Чмих знову простягнув до нього лапку.

Кошеня відстрибнуло на недосяжну віддаль. Щоразу, як Чмих намагався підійти ближче, воно відсувалося, але не втікало.

— До нас летить комета, — мовив Чмих. — Ходи з нами, бо від тебе й сліду не зостанеться...

— Пхе, — пирхнуло кошеня і позіхнуло.

— Обіцяєш прийти? — суворо запитав Чмих. — Мусиш мені пообіцяти! Перед восьмою...

— Прийду, коли мені захочеться, — відповіло кошеня і знову заходилося умиватись. (...)

Мама сиділа на березі, витираючи спітніле чоло.

— Яке важке переселення! — зітхнула вона. (...)

Потроху всі речі розташували всередині печери, вхід до печери Мама заслонила ковдрою. (...)

Годинник показував за п'ять хвилин сьому. (...)

Дерева, здавалося, стояли обгорнені червоним папером. Ліс зазмер у непорушності, зникли тіні, земля розпеклася й хрумкотіла під ногами. (...)

У передчутті катастрофи мумі-тролі та їхні друзі вирішили рятуватися в печері, яку знайшов Чмих. Але сам Чмих загубився, вирушивши на пошуки кошеняти. А Мумі-троль пішов шукати Чмиха... Урешті-решт усі знайшлися й заснули в печері.

1. *Прослухайте аудіотекст. Що допомогло врятуватися мумі-тролям та їхнім друзям?*
2. *Що найбільше вразило Мумі-троля?*
3. *Чи повернулася родина до звичайного життя?*

audiotext

(...) Мумі-троль прокинувся й спершу не міг зрозуміти, де він.

У печері панував присмерк, пахло розхлюпанним гасом. Нараз йому все пригадалося, він сів у постелі. Решта ще спали. Мумі-троль навпомацки дістався до входу, обережно відхилив заслону і визирнув надвір. Червінь зникла, небо було зовсім безбарвним, а навколо — безгоміння. Мумі-троль виліз із печери, сів на скелі, взяв у лапки один із метеоритів, якими жбурлялася комета, почав його розглядати з усіх боків. Уламок був чорний, з гострими боками і дуже важкий. Мумі-троль глянув на неозорий піщаний берег і безводне море внизу — все безбарвне та німотне.

Мумі-троль сподівався побачити жахливу бездонну діру в землі, якісь наслідки страшної катастрофи, а зараз навіть не знав, що й думати, тож було йому трохи лячно.

— Привіт! — гукнув Нюхмумрик. Він теж виліз із печери і сів поруч з Мумі-тролем.

— Привіт, привіт! — відгукнувся Мумі-троль. — Невже саме такий вигляд повинна мати Земля після кінця світу? Пустка і нічого більше?

— Кінця світу не було, — мовив Нюхмумрик. — Я гадаю, що комета тільки зачепила нас хвостом, а потім полетіла собі далі у простори Всесвіту.

— Хочеш сказати, що все зосталося на своїх місцях? — усе ще не вірив Мумі-троль.

Нюхмумрик тицьнув люлькою у бік горизонту.

— Бачиш? Море...

Удалині, на самому небокраї щось зблиснуло, і те щось ворушилося, немов живе.

— Бачиш? — допитувався Нюхмумрик. — Море повертається!

Вони сиділи мовчки, а небо тим часом набирало яскравішої барви, зійшло вранішнє сонечко, свіже, немов умите, як завжди. Раптом прикотилася хвиля, і море увійшло в свої береги. Що вище піднімалося сонце, то синішим ставало море. Хвилі заповнили всі глибини і западини, заспокоїлися, вляглися, стали аква-мариновими.

Вся стрибуча, повзуча і плавуча живність, яка зуміла вціліти у напіввисохлому намулі, весело хлюпалася у прозорій воді. Водорості випросталися на дні й потягнулися до сонця. Над морем пролетіла ластівка, повідомляючи, що знову настав новий ранок!

— Море повернулося! — зрадів Тато Мумі-троля.

Усі попрокідалися і схвильовано визирали з печери. Лише Гемуля з усього товариства не здивувало, що Земля все ще існує. Він зійшов униз, до пляжу, з альбомом під пахвою, щоб остаточно впорядкувати свої марки, а задля більшої певності, що їх не розвіє вітром, притиснув сторінки метеоритами.

Решта посідали рядочком на скелі, задерши носи до сонця.

— Як називається твоє кошеня? — запитала Хропся.

— Це таємниця, — відповів Чмих.

Кошеня скрутилося калачиком у нього на колінах, мружилося на сонце і муркотіло.

presentation

У світі мумі-тролів. м. Наанталі (Фінляндія). Сучасне фото

Читальний зал Мумі-музею. Сучасне фото

— Що ж, — мовила Мама, — я пропоную з'їсти торт удома, на ганку. Збирайтеся, ми повертаємось! Як гадаєте, ліс, сад і будиночок стоять на місці?

— Я впевнений у цьому! — сказав Мумі-троль. — Ходімо й самі подивимося!

(Переклад Наталії Іваничук)

express

Казкова Долина Мумі-тролів у Фінляндії

Неподалік від м. Наанталі у Фінляндії, на архіпелазі Турку, розташований один із найкращих у світі тематичних парків для дітей — «Країна Мумі-тролів». Затишний блакитний будиночок став прихистком для всіх, кому потрібні любов, опіка, довіра й турбота. А також для тих, кому важлива власна думка і право інших на свій простір, на вільне, сповнене пригод і відкриттів життя. У цьому будиночку є Мумі-горище, в Мумі-підвалі — багато варення. Поряд розташований будиночок Гемуля з колекцією метеликів та рослин, а кожен охочий відвідувач музею може взяти участь у грі в хованки з Мумі-тролем. Острів можна обійти стежкою, викладеною із дощочок, із Мумі-пошти надіслати лист друзям, а в печері гатіфнаттів стежити за мерехтінням електричних розрядів.

Світ мумі-тролів на екрані

Долина мумі-тролів відображена в кількох екранізаціях. Так, 1990 року глядачам запропонували японський аніме-серіал «Щасливе сімейство мумі-тролів» (режисери Х. Сайто, М. Кодзіма, 1990 р.

Кадр із аніме-фільму «Щасливе сімейство мумі-тролів». Режисери Х. Сайто, М. Кодзіма, 1990 р.

Кадр із фільму «Долина мумі-тролів». Режисери С. Бокс, Д. Роббі, Фінляндія — Велика Британія, 2019 р.

М. Кодзіма), над яким працювали митці трьох країн: Японії, Фінляндії, Нідерландів. Цей серіал знято за мотивами серії казкових повістей. У 1992 році вийшов фільм за другою книжкою — «Комета прилітає».

У 2019 році читачі, захоплені пригодами дивовижних істот, могли переглянути фільм «Долина мумі-тролів» (режисери С. Бокс, Д. Роббі). Мумі-тролі та їхні друзі разом мандрують, роблять цікаві відкриття, долають складні перешкоди на шляху до своєї мети.

CLASSROOM

Усно

1. Опишіть Долину Мумі-тролів.
2. Розкажіть про будні мумі-родини, а також про улюблені заняття Мумі-троля й Чмиха.
3. Як виникла ідея Великої Подорожі? Як поводитися персонажі в небезпечних ситуаціях?
4. *Дискусія.* Чому персонажі повісті Туве Янсон успішно долають випробування? Що їм допомагає на цьому шляху?

Аналіз та інтерпретація

5. Хто попередив родину мумі-тролів про близьку небезпеку? Як повелися Мумі-мама, Мумі-тата, Мумі-троль і Чмих?
6. Охарактеризуйте ставлення персонажів одне до одного.
7. Опишіть емоційний стан одного з персонажів (за вибором):
  - а) Мумі-троля, котрий довідався про комету;
  - б) Мумі-мами й Мумі-тата, коли Ондатр розповів про небезпеку;
  - в) професора в Обсерваторії, коли той розповідав про свої спостереження за Всесвітом;
  - г) мандрівників, котрі побачили, що зникло море;
  - д) усього товариства після проходження комети.

Письмово

8. Уявіть, що Мумі-троль веде щоденник своєї подорожі. Які події і в якому порядку мають бути там відображені? Напишіть стислий план його подорожі.

Цифрові технології

9. За допомогою інтернету знайдіть ілюстрації Туве Янсон до повісті «Комета прилітає», доберіть цитати з неї.

Дослідження

10. Які явища природи відображені в повісті Туве Янсон? Знайдіть наукові або науково-популярні їх описи. Порівняйте з текстом повісті.

Ваша творчість

11. Намалюйте скриню «Скарби мумі-тролів». На кожному символічному зображенні напишіть назву предмета та ім'я його власника.

Проект

12. Підготуйте проект на тему «Долина Мумі-тролів зустрічає небезпеку». Знайдіть в інтернеті зображення обсерваторії, комети. З'ясуйте, чи може бути комета небезпечною для Землі.

У команді

13. Робота в парах та/або групах. Розкажіть про один із епізодів повісті-казки в особах (за вибором): Мумі-троль і Чмих біля моря; Чмих у печері; розповідь Ондатра; в Обсерваторії; знайомство з Хропсею; порятунок Мумі-троля; дружнє переселення до печери.

Життєві ситуації

14. Уявіть ситуацію, що Мумі-троль завітав до вас у гості й розповідає про свою чудову Долину. Що розказали б ви йому про свою місцевість?
15. Чого Мумі-троль боявся найбільше у своєму житті? А ви боїтеся чогось? Як можна здолати страх невідомого?

Перевірте себе

<https://www.academia-nikolenko-5klas.com.ua/perevirte-sebe/>

Що прочитати влітку?

От і завершився навчальний рік... Ви вирушаєте у світ літніх розваг і пригод. Не забудьте взяти із собою книжки зарубіжних авторів, із якими ви зустрінетеся в 6 класі. Нові книжки зроблять ваше літо цікавим, змістовним і захопливим. Прийшовши до школи наступної осені, ви зможете обмінятися думками й враженнями про прочитане. Отже, що прочитати влітку, щоб підготуватися до вивчення зарубіжної літератури в 6 класі?

Грецькі міфи

Міф про Прометея. Міфи про Геракла (1—2 за порадою вчителя).
Дедал і Ікар. Орфей і Еврідика

Даніель Дефо

«Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо»

Жуль Верн

«П'ятнадцятирічний капітан»

Чарльз Діккенс

«Різдвяна пісня в прозі»

Микола Гоголь

«Ніч перед Різдвом»

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

- Астрід Ліндгрен** «Міо, мій Міо»
- Ульф Старк** «Чи вмієш ти свистати, Юганно?»,
«Маленька книжка про любов»
- Джек Лондон** «Жага до життя»
- Анна Гавальда** «35 кіло надії»
- Міхаель Енде** «Джим Гудзик і машиніст Лукас»
- Крістіне
Нестлінгер** «Конрад, або Дитина з бляшанки»
- Клаус Гагеруп** «Маркус і Діана»
- Мацуо Басьо** Хайку
- Роберт Бернс** «Моє серце в верховині...»
- Генрі Лонгфелло** «Пісня про Гайавату» («Люлька згоди»)
- Рей Бредбері** «Усмішка»
- Роберт Шеклі** «Запах думок»

Інші книжки (для додаткового читання) вам порадить ваш учитель або ваша вчителька. Книжки — це велике багатство, яким може володіти кожен! Тож духовно збагачуйтеся і дорослішайте!

ЩАСЛИВОГО ВАМ КНИЖКОВОГО ЛІТА, ДРУЗИ!

Учні та учениці Нової української школи. Сучасне фото

Зміст

У колі друзів Полліанни..... 3

Як працювати з підручником..... 4

ВСТУП

РОЛЬ КНИЖКИ В ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ.....7

Розділ 1

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

1

Казки народів світу:
різновиди та ознаки..... 13

Японська народна казка..... 20

*Момотаро,
або Хлопчик-Персик* 23

Якоб і Вільгельм Грімм 29

Пані Метелиця 34

Розділ 2

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ СВІТУ

2

Літературна казка..... 41

Ганс-Крістіан Андерсен..... 47

Снігова Королева 52

Оскар Вайлд 73

Хлопчик-Зірка 77

Роальд Дал..... 97

Чарлі і шоколадна фабрика 100

Розділ 3

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

3

Джон Кітс	121
<i>Про коника та цвіркуна</i>	124
Джозеф-Редьярд Кіплінг	127
<i>Мауглі</i>	130
Ернест Сетон-Томпсон.....	159
<i>Лобо — володар Курумпо</i>	162

Розділ 4

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

4

Ернст-Теодор-Амадей Гофман	176
<i>Лускунчик</i> <i>і Мишачий король</i>	179
Елеонор Портер	200
<i>Полліанна</i>	203

Розділ 5

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

5

Марк Твен.....	227
<i>Пригоди Тома Соєра</i>	231
Тувє Янсон	243
<i>Комета прилітає</i>	246
Що прочитати влітку?	268

Навчальне видання

**НИКОЛЕНКО Ольга Миколаївна
МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКА Лідія Василівна
РУДНІЦЬКА Наталія Павлівна
КОВАЛЬОВА Людмила Леонідівна
ОРЛОВА Ольга Василівна
ЮЛДАШЕВА Людмила Петрівна
ТУРЯНИЦЯ Вікторія Георгіївна
ЛЕБЕДЬ Дмитро Олександрович**

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Видано за державні кошти.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику з навчальною метою
використано деякі ілюстративні матеріали,
що перебувають у вільному доступі в мережі «Інтернет».
В оформленні обкладинки підручника використано
ілюстрації Алевтіни Шавлач.

Відповідальна за випуск Г. А. Теремко
Редактор Г. Т. Сенькович
Коректор Т. А. Дічевська
Дизайн (композиція палітурки, титульного аркуша,
внутрішнього блоку) В. М. Штогриня
Комп'ютерна верстка, обробка ілюстрацій,
оригінал-макет Є. М. Байдюка

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 22,1

Видавничий центр «Академія»,
03057, м. Київ, вул. Олександра Довженка, б. 3.

Тел./факс: (044) 456-84-63.

E-mail: academia.book@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 7175 від 02.11.2020 р.

Зарубіжна література

